

TÜRKİYE SELÇUKLULARI ZAMANINDA ANADOLU'DA AHİLİK MÜESSESESİ

RIFAT İLHAN ÇELİK

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2014

Rıfat İlhan ÇELİK tarafından hazırlanan "Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI: Prof. Dr. Refik TURAN

Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Orta Öğretim ve Sosyal Alanlar Bölümü /
Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan : Unvanı Adı SOYADI: Prof. Dr. Altan ÇETİN

Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Tarih / Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Unvanı Adı SOYADI: Doç. Dr. Güray KIRPIK

Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Orta Öğretim ve Sosyal Alanlar Bölümü /
Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Unvanı Adı SOYADI: Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK

Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Tarih Eğitimi Bölümü / Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Unvanı Adı SOYADI: Prof. Dr. İlhan ERDEM

Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Tarih / Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 14/08/2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Rıfat İlhan ÇELİK

18 /07/2014

TÜRKİYE SELÇUKLULARI ZAMANINDA ANADOLU'DA AHİLİK MÜESSESESİ
(Doktora Tezi)

Rıfat İlhan ÇELİK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2014

ÖZET

İslâm dünyasında doğup gelişmeye başlayan Fütüvvet Teşkilatı ve Ahilik Müessesesi farklı dönemlerde farklı gelişim süreçlerine sahne olmuştur. Bu gelişim süreçleri içerisinde Fütüvvet Teşkilatı'nın çok zengin ve muhtelif manalarına, manevî temâyüllerine, sosyal hayat görüşlerine değinilmiştir.

VII. ve VIII. yüzyıllardaki İslâm dünyasının siyasî sınırlarının gelişimine paralel olarak, sosyal kültürel unsurları da gelişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Bu nispette Fütüvvet Teşkilatı'nın içerisinde Arap kültürüne ek olarak Fars ve Türk kültür unsurları yer almaya başlamıştır.

Bu çalışmada Ahilik Müessesesi içerisindeki Türk kültürü unsurlarına, Türk tarihi, edebiyatı ve düşünce tarihinin ilk büyük eserlerinden olan Kutadgu Bilig, Divanü Lûgât-it Türk ve Atabetü'l-Hakâyık adlı eserlerde nasıl işlendiğine geniş bir şekilde değinilmiştir. Bu unsurlar arasında yer alan cömertlik, konukseverlik, tuz-ekmek hakkı, misafirperverlik, dış kirası, Türk devlet geleneklerinden olan saç geleneği bu müessesenin en önemli unsurlarıdır.

Siyasal anlamda Anadolu'da Ahiliğin gelişmesi ve yaygınlaşmasındaki en büyük etken olarak, Türkler'in İslâmiyet'i kabul edip, Ortadoğu'da Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmaları ve yoğun gayretleri sonucunda Anadolu'yu fethetmeleri gösterilmiştir. Anadolu'da ise Türk toplumunun ve müesseselerinin ilk temelleri XI. yüzyılın ortalarından XIII. yüzyılın ortalarına kadar geçen süreç içerisinde atılmış olduğu görüşü ileri sürülmüştür.

Anadolu'da ticaretin ve iktisadî faaliyetlerin gelişimine paralel olarak Ahilik Müessesesi de o nispette güçlenmeye ve yayılmaya başlamıştır. Bunda Selçuklu hükümdarlarının uygulamış oldukları ekonomik politikaların, tüccarların, kervan sahiplerinin ve zanaat sahiplerinin zararlarını karşılayan devlet sigortası sisteminin birinci derecede etkisi olmuştur.

İslâm dünyasında Abbasî Halifesi Nâsır Li-dinillâh'ın (Caliph Nasir Li-din-Allah) Fütüvvet Teşkilatı'na girmesi, ona resmî bir hüviyet kazandırarak kurumsallaştırması Fütüvvet Teşkilatı ve Anadolu'daki Ahilik Müessesesi açısından bir dönüm noktası teşkil eder. Zira Halife Nâsır halifeliğini tanıyan ve manevî otoritesini kabul eden meliklere ve emirlere mektup yazarak Fütüvvet Teşkilatı'na girmelerini tavsiye etmiştir. Halife'nin çağrısına İslâm dünyasında birçok hükümdar olumlu yanıt vermişlerdir. Bu hükümdarlar arasında Türkiye Selçuklu hükümdarlarından İzzeddîn Keykâvus ve Alâeddîn Keykubât da vardır.

İki Selçuklu hükümdarının birbirlerinin ardısına resmî olarak Fütüvvet Teşkilatı'na girmeleri ve Halife'nin manevî otoritesini kabul etmelerinden dolayı Ahilik Müessesesi devletin desteği ile yaygınlaşarak güçlenmiştir. Bundan dolayı İslâm dünyasında birçok mutasavvıf ve fütüvvet erbâbı Anadolu'ya gelmiştir. Bunlar arasında meşhur fütüvvet erbâbı Ahi Evran'da vardır. Ahi Evran'la birlikte Ahilik Müessesesi Anadolu'da daha da güçlenip yayılmıştır. Siyasî anlamda Moğollar'ın Anadolu'yu işgalleri enasında siyasî faaliyetleri ve nüfuzları daha da artmıştır.

XII ve XIII. yüzyıllarda gelişen ve güçlenen Ahilik Müessesesi Anadolu'da başta iktisadî alanda olmak üzere siyasî, sosyal ve kültürel alanda olmak üzere peçok rol ifa ederek Anadolu'da Türk toplumunu yönlendirmiş ve geliştirmiştir.

Anahtar Kelimeler : Selçuklular, Türkiye Selçukluları, Halife Nasır, Ahi Evran, Ahilik Müessesesi, Fütüvvet Teşkilatı, Türk Kültürü, Fütüvvetnâme.

Sayfa Adedi : 195

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Refik TURAN

THE AKHİ ORGANİSATION IN THE TIME OF TURKEY SELJUKS
AT THE ANATOLIA

(Ph. D. Thesis)

Rıfat İlhan ÇELİK

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

July 2014

ABSTRACT

Born and raised in the Muslim world began to develop Futuvva Organization and the Akhı Organization different at different periods of development has been the scene. This development process within the Futuvva Organization meaning of the organization to a very rich and diverse spiritual attitude, social life their opinions.

Political boundaries of the world of Islam in the 7th and 8th century in parallel with the development and socio-cultural development from elements. In this respect, in addition to the Arabic Culture Turk and Persian Culture elements began to take place into the Futuvva Organization.

Turkish history, literature and the history of thought first of the great works which of the Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügâti't-Türk and Atabetü'l-Hakâyık his work on how it's processed broadly elements located between generosity, hospitality, salt-bread right, hospitality, dental rent, saç one of the Turkish state traditions is one of the most important elements of this organization.

Politically in Anatolia Akhism development and expansion the biggest factor, the Turkish Islam accept, in the Middle East the Great Seljuk State of the organizations and their intensive efforts result Anatolia conquer. In anatolia also the Turkish society and the institution of the first foundations, in Akhism, including those of the 11th century in the middle within the period until the middle of the 13th century, the opinion has been thrown.

Trade and economic activities parallel to the development Akhı Organization that relative to strengthen and spread. The Seljuk rulers have applied their economic policies, traders, caravan owners and craft owners hurt that meets the state insurance system in the first degree has been the impact.

Futuvva Organization of the Islamic world to enter the Abbasid caliphs, giving him an official identity institutionalize Futuvva Organization and Akhı Organization in Anatolia in terms of institutions and constitute a turning point. Because the Caliph Nasir caliphate recognize and spiritual authority accepts meliks and emirs by writing a letter Futuvva Organization from entering recommendation Chalip the call in the Islamic world many rulers positive response rulers of Turkey Seljuks İzzeddin Keykavus and Alauddn Keykubat are. Two Seljuk ruler of each other one after the formal Futuvva Organization entering and caliph, the spiritual authority to accept. Because of the Akhı Organization of government with the support widespread, in the Islamic world many sufis and futuvva connoisseurs came to Anatolia. Among them, there is also Akhı Evran the famous futuvva connoisseurs.

Bilim Kodu	: 1124 – 2.291
Anahtar Kelimeler	: The Seljuks, The Seljuks in Turkey, Caliph Nasir Li-din-Allah, Akhı Evran, Akhı Organization, Futuwwa Organization, The Turkish Culture, The Futuwwatnamah.
Sayfa Adedi	: 195
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Refik TURAN

ÖNSÖZ

Anadolu'da Selçuklu medeniyeti ve müesseselerinin kurulmasında ve gelişmesinde Malazgirt meydan muharebesinin (26 Ağustos 1071) büyük bir önemi ve rolü vardır. Bu savaştan sonra Selçuklu Türkleri ve Türkmenler için Anadolu Türleşmeye başlayacak, bundan dolayıda Malazgirt meydan muharebesi tarihçiler tarafından “vatan kuran bir savaş” olarak adlandırılacaktır.

Siyasal anlamda böylesine önemli olan ve bir dönüm noktasını temsil eden bu savaş, sosyal ve kültürel müesseselerin kurulup gelişmesinde de bir dönüm noktasını teşkil eder. Bundan dolayı biz Ahi Müessesesi'nin Anadolu'daki başlangıç serüvenini Malazgirt meydan muharebesine bağlamayı uygun gördük.

Bu çalışmayı yapmaktaki esas amacımız bir taraftan İslâm dünyasında ortaya çıkarak ülkeleri baştan sona etkileyen, devletin ve toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında birinci derecede belirleyici olan Fütüvvet Teşkilatı'nı incelemektir. Diğer taraftan ise Anadolu'da toplumun sosyal, kültürel, ekonomik hayatını ve fikrî yapısını yüzyıllar boyu etkileyen Ahilik Müessesesi'nin oluşumunu, Fütüvvet Teşkilatı ile olan ilgisini ve bu müessesenin pîri sayılan Ahi Evran'ın hayatı hakkında bazı önemli değerlendirmelerde bulunmaktır.

Tezimiz, giriş kısmı ve dört ana bölüm üzerine binâ edilmiştir. Giriş kısmında Ahilik Müessesesi ile yakından ilgili olan başta sözlü kaynaklar olmak üzere muhtelif vekâyinâmeler, diplomatik vesikalar, vakfiyeler, coğrafi eserler ve seyâhatnâmeler, fütüvvetnâmeler, ahi şecerennâmeleri, menâkıbnâmeler ve menkîbeler gibi faydalanmış olduğumuz kaynak eserler ve onların Ahilik Müessesesi ile olan ilgileri değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde; Fütüvvet kavramı ve tarihî gelişimi çerçevesinde fütüvvet teriminin farklı dillerdeki benzer anlamlarına, fütüvvetin tasavvufî unsurlarına yer verilmiştir. Bu amaçla fütüvveti oluşturan Arap, Fars ve Türk kültür unsurları tarihi

realiteye uygun olarak belirlenerek bunların benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

Tezimizin ikinci bölümünde; Anadolu'da ortaya çıkan Ahilik Müessesesi'nin siyasî, sosyal ve kültürel nedenleri tespit edilerek Büyük Selçuklu Devleti'nden Türkiye Selçuklu Devleti'ne geçiş süreci değerlendirilmiştir. Bu süreç içerisinde Anadolu'nun fethi ile alakalı olmak üzere Uç Teşkilatları ve Türkmenlerin Ahilik Müessesesi adına ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde; Halife Nâsır Li-dinillâh'ın İslâm dünyasındaki siyasî faaliyetlerine, Fütüvvet Teşkilatı'nı düzenleyerek teşkilatın başına geçmesine ve bunun Anadolu'daki Ahilik Müessesesi'ne olan etkilerine dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede İzzeddîn Keykâvus ve Alâeddîn Keykubat'ın Ahilik Müessesesi'ne girişi ve diğer Selçuklu beylerinin bu müesseseye olan tutumlarına geniş bir şekilde değinilmiştir.

Son kısım olan dördüncü bölümde, Ahi Evran'ın hayatı mütalaa edilmiştir. Bu çerçevede Ahi şecerenâmeleri ve menkıbelerine dayanılarak zaman ve mekân açısından iki farklı Ahi Evran tipolojisi ortaya konularak, Ahi Evran'ın hayat hikayesine değinilmiştir.

“Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi” ismini alan çalışmamız hususunda beni danışmanlığına kabul ederek yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Refik Turan'a şükranlarımı sunmayı borç bilirim. Ayrıca Ahilik araştırmalarına gönül vererek katkıda bulunan bütün araştırmacılara teşekkürlerimi sunuyorum.

Rıfat İlhan Çelik

10.06.2014

Kırşehir

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	X
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1
KAYNAKLAR.....	1
I-) SÖZLÜ KAYNAKLAR.....	1
II-) YAZILI KAYNAKLAR.....	4
A-) VEKÂYİNAMELER.....	4
B-) DİPLOMATİK VESİKALAR.....	7
1.Münşeat Mecmuaları.....	7
2.Mektuplar.....	8

C-) VAKFİYELER.....	10
D-) COĞRAFÎ ESERLER VE SEYÂHATNÂMELER.....	13
E-) FÜTÜVVETNÂMELER.....	14
F-) AHİ ŞECERENÂMELERİ.....	16
G-) MENÂKIBNÂMELER VE MENKÎBELER.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

FÜTÜVVET KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ.....	23
A-) FETA VE FÜTÜVVET EHLİ TANIMLARI.....	23
B-) FÜTÜVVET TEŞKİLATININ GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN KÜLTÜRLER....	28
1-) Arap Kültürü.....	28
2-) Fars Kültürü.....	33
3-) Türk Kültürü.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

AHİLİK MÜESSESESİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞININ SEBEPLERİ.....	47
A-) SİYASİ SEBEPLER.....	47
B-) SOSYAL VE KÜLTÜREL SEBEPLER.....	56
C-) EKONOMİK SEBEPLER.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE AHİLİĞİN ANADOLU'DA YAYGINLAŞMASI71

A-) AHİLİK MÜESSESESİ'NİN TEMELLERİNDEN İKİ ÖNEMLİ ŞAHSİYET: HALİFE NÂSİR Lİ-DİNİLLAH VE İZZEDDİN KEYKÂVUS.....71

1-) Halife Nâsır Li- Dinillah'ın Siyasî Faaliyetleri.....71

2-) Halife Nasır Li-dinillah'ın Fütüvvet Teşkilatı'na Girişi ve Fütüvvet
Buyrultusu..... 76

3-) İzzeddin Keykâvus'un Fütüvvet Teşkilatı'na Girişi.....81

B-) AHİLİK MÜESSESESİ'NDE ŞEYH SÜHREVERDÎ VE ALÂEDDİN KEYKUBÂD.....87

1-) Şeyh Sühreverdî'nin Hayatı, Anadolu'ya Geçiş Süreci ve Eserleri..... 87

a-)Şeyh Sühreverdî'nin Hayatı ve Anadolu'ya Geçiş Süreci.....87

b-) Sühreverdî'nin Eserleri.....90

2-) Sühreverdî'nin Anadolu'ya Gelişi ve Alâeddin Keykubât'a Fütüvvet Libasını
Giydirışı.....91

a-) Alâeddin Keykubât'ın Tahta Çıkışı.....91

b-)Alâeddin Keykubât'ın Fütüvvet Libasını (Hil'at-ı Hilâfet) Giymesi
(1221).....93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHİ EVRAN VE AHİLİK MÜESSESESİ.....99

A-) AHİ EVRAN'IN MENKİBEVÎ HAYATI100

B-) AHİ EVRAN'IN TARİHÎ KİŞİLİĞİ.....	105
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	126
EKLER.....	151
Ek1 Resimler ve Fotoğraflar.....	151
Ek2 Belgeler (Şecerenameler-Vakfiyeler-Beratlar).....	164
Ek3 Haritalar.....	173
3.1 XIII. Yüzyılda Anadolu'da Ahilik Müessesesi.....	173
3.2 İbn Battuta'ya Göre (1332) Anadolu'da Ahi Zaviyeleri.....	174
ÖZGEÇMİŞ.....	175

KISALTMALAR

A.A.K.V.:	Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları
A.E.:	Ahi Evran Üniversitesi
A.g.b. :	Adı geçen belge
A.g.e. :	Adı geçen eser
A.g.m.:	Adı geçen makale
A.g.v.:	Adı geçen vakfiye
Ahiler:	Ahilik Müessesesine dâhil olanlar
A.K.M.D.:	Atatürk Kültür Merkezi Dergisi
A.K.M.:	Atatürk Kültür Merkezi
A..D.T.C.F.:	Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi
A..F.E.F.D.:	Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi
A..İ.F.:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A..İ.F.D.:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A..S. B.E.D.:	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bknz.:	Bakınız
B.:	Belge

Çev.:	Çeviren
C.:	Cilt
C.Ü.İ.F.D.:	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DAKTAV.:	Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı
Der.:	Derleyen
Düz.:	Düzeltilme
Düzl.:	Düzenleyen
D.E.Ü.İ.F.D.:	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.A.:	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.:	Diyanet İşleri Başkanlığı
D.T.F.C.:	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
D.T.F.C.D.:	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
E.Ü.İ.F.D.:	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
E.Ü.İ.İ.B.F.D.:	Erciyes Üniversitesi İktisadî ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
F.:	Fotoğraf
G.Ü.:	Gazi Üniversitesi
H. :	Hicri Takvim
Ha.:	Harita

Haz.:	Hazırlayan
İbn Bibi:	El-Hüseyin B. Muhammed b. Ali el-Caferi er- Rugadî
İ.A.:	İslam Ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı yayınları)
İ.B.B.K.İ.D.B.:	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı
İ.B.B.K.A.Ş.:	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Anonim Şirketi
İ.E.S.D.B.:	İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği
İ.T.O.:	İstanbul Ticaret Odası
İ.Ü.İ.F.M.:	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İ.Ü.E.F.Ş.E.:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü
İ.Ü.İ.F.M.:	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
Kırşehir Müzesi:	Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri {(2008).(Ahi Şecerenâmeleri, Beratlar, Vakfiyeler)}, haz. M. Fatih Köksal, Orhan Kurtoğlu, Hasan Karaköse, Özer Şenödeyici, Kırşehir.
Kır.Bel.:	Kırşehir Belediyesi
K.B.:	Kültür Bakanlığı
K.T.Ü.M.:	Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası

Menâkıb-ı Ahî Cihân:	Menâkıb-ı Ahî Cihân Nasreddîn-i Ahi Evrân
M.:	Miladî Takvim
M.E.B.:	Millî Eğitim Bakanlığı
Neşr.:	Neşreden
Ölm.:	Ölümü
S.Ü.F.E.F.D.:	Selçuk Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Dergisi
S.Ü.S.B.E.D.:	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
S.D.Ü.F.E.F.S.B.D.:	Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
S.:	Sayı
s.:	Sayfa
Terc.:	Tercüme
Trans.:	Transkripsiyon
T.A.D.:	Türklük Araştırmaları Dergisi
T.D.A.:	Türk Dünyası Araştırmaları
T.D.A.V.:	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
T.D.K.:	Türk Dil Kurumu
T.D.T.D.:	Türk Dünyası Tarih Dergisi
T.E.S.O.B.:	Trabzon Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği

T.H.İ.T.M.:	Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası
T.İ.M.A.A.D.:	Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
T.K.A.E.:	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
T.K.H.V.A.D.:	Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Dergisi
T.T.E.:	Türk Tarih Encümeni
T.T.K.:	Türk Tarih Kurumu
Uyar.:	Uyarlaması
V.D.:	Vakıflar Dergisi
V.G.M.A.:	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Vr.:	Varak
Yay. y.:	Yayınevi yok
YKY.:	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

KAYNAKLAR

I-) SÖZLÜ KAYNAKLAR

Tarihçiler Türk tarihinin kaynaklarını, Şifahî (Sözlü) Kaynaklar, Yazılı Kaynaklar ve Buluntular-Kalıntılar olmak üzere üç ana esas üzerinden incelemektedirler. Hem Türk tarihinin hem de Türk kültürü ve edebiyatının yazıya geçinceye kadar nesilden nesile aktarılmak ve tekrarlanmak sûretiyle hafızalarda yer edinmiş olan kaynaklarına Şifahî veya Sözlü kaynaklar adı verilmektedir. Bu kaynakları Mitler, Destanlar, Menkıbeler, Efsaneler, Masallar, Fıkralar, Atasözleri, İlahiler ve Dualar şeklinde alt bölümlere ayırarak tasnif etmek mümkündür.¹

Milletlerin yaşayış, tefekkür ve inançları araştırılırken bazen şifahî kaynakların tarih vesikaları gibi birinci derecede önem kazandıkları görülür. Bunlar yalnız tarihî olayların eksikliklerini doldurmakla kalmazlar, toplumların düşünce ve inançlarını meydana koymak bakımından çok mühim bir mevki işgal ederler.²

Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'da Alâeddîn Keykubât döneminden itibaren yalnız siyasal ve ekonomik alandaki başarılar değil aynı zamanda sosyal ve kültürel alandaki müesseselerin yükseldiği ve başarılarının zirve noktasına ulaştığı bir dönem olması hasebiyle önemlidir. Bu müesseselerin başında Ahilik Müessesesi gelir. Hatta Alâeddîn Keykubât döneminden sonra Ahilik Müessesesi sosyo-kültürel unsurları ile birlikte yükselişini devam ettirmiş ve Moğol hâkimiyeti zamanında daha çok siyasal anlamda nüfuzunu artırarak Anadolu'nun birçok köy ve şehirlerine yayılmıştır. Bu zaman diliminde belirli bir dönem Kırşehir, Ahiliğe ve

¹ Koca, S. (2011). *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*. Ankara: Berikan Yayınları, s. 509.

² Turan, O. (1998). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, s. 75.

Ahilik kültürüne merkezlik yapmıştır. Elbette bu durumda başrolü oynayan Ahi Evran ve Ahilik Müessesesi'dir. Her ne kadar Ahi Evran elim bir şekilde Moğollar tarafından öldürülmüşse de onun hatıraları sözlü edebiyat ürünleri vasıtası ile nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu sözlü kaynakların birkaç tanesi örnek olması amacı ile aşağıya kaydedilmiştir.

“Ahi Evran Türkistan'dan gelince önce Kayseri'ye yerleşmiş, oradan Konya'ya geçmiş, bir müddet burada oturmuş, fakat Konya'daki Mevlevîlere gücenince Denizli'ye gitmiş. Sultanın ısrarıyla tekrar Konya'ya döndüyse de bu uzun sürmemiş, Konyalılar'a kırılan Ahi Evran bu sefer Kayseri'ye gitmiştir. Gittiği her yerde debbağhane ve zaviyeler açarak deri işleyen, çırak, kalfa ve ustalar yetiştiren, zaviyesinde yiğitleri eğiten bu ilim ve sanat adamını Kayseri'de de çekemeyenler çıkmıştır. Kaliteli mal üretmediği için işleri iyi gitmeyen bazı esnaf, Kayseri Valisine giderek:

Bu adam debbağhâne kurup deri işler; amma mirîye vergi vermez, diye şikâyette bulunurlar. Vali de birkaç adamını durumu tetkik etmeleri için Ahi Evran'ın debbağhânesine gönderir. Adamlar Debbağhaneye vardıklarında bir anlatıma göre Ahi Evran'ın yanında gözleri ateş gibi parlayan kocaman bir yılan görürler. Yılanın bakışları o kadar korkunçtur ki, hemen oradan kaçarlardı. Bu yılanın ateş gibi bakışlarından dolayı ona Evran lâkabı verilir.

Başka bir anlatıma göre de askerler oraya geldiklerinde, Ahi Evran ortada yoktur. Ancak her yer kocaman yılanlarla doludur. Bundan dolayı o kadar dehşete kapılırlardı ki hemen orayı terk ederler.”³

“Ahi Evran'la Hacı Bektaş-ı Veli bir gün Kaya Şeyhi'nin yanına gelmişlerdi (Kırşehir'in Kaya Şeyhi mahallesinde bu zatın mezarı bu gün de vardır.) Kaya Şeyhi'nin asıl adı Mehmed Salı'dır. Bu sırada Mehmed Salı, oduna gitmiştir. O'nun fena karısı bu iki büyük adama hürmet etmesini bilmeyerek ancak kocasının oduna gitmiş olduğunu söylemekle iktifa etti ve onları evin içine almadı. Bunun üzerine Ahi Evran ile Hacı Bektaş-ı Veli Kaya Şeyhini karşılamaya gittiler. O'nu bulduktan sonra toplamış olduğu odunları ortaklaşa eve getirdiler. Kaya Şeyhi

³ Seyfeli, M. (2005). Ahi Evran-ı Velî İle İlgili Kırşehir'de Anlatılan Efsane ve Menkabeler. *I. Ahi Evran-ı Velî Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Düzl. M. Fatih Köksal, C.II, Kırşehir: s. 810.

yolda ‘karımın ölüsü bu odunlarla ısıtılacak sıcak suda yıkanacaktır’ dediği için eve geldikleri zaman kadını ölü buldular.”⁴

⁴ Ruben, W. (1947). Kırşehir’de Dikkatimizi Çeken Sanat Abideleri. *Belleter*, C. XI, S.44, Ankara: s. 636.

II-) YAZILI KAYNAKLAR

A-) VEKÂYİNAMELER

El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri Er-Rugadî tarafından kaleme alınan eser, **El-Evamirü'l-Ala'ie fi'l Umuri'l-Ala'ie veya İbn Bibi'nin Selçuk-nâmesi** adıyla maruftur. Bu eserde, bir taraftan Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasal yaşamı hakkında bilgi verilirken, diğer taraftan bu devletin sosyal ve kültürel tarihi içerisinde belirleyici bir rolü olan Ahilik Müessesesi ile ilgili kayda değer bilgiler yer almaktadır.⁵

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihinin II. Kılıç Arslan'ın oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'i veliaht tayininden II. Gıyâseddîn Mesud'un İlhanlı hükümdarı Abaka'nın huzuruna girişine kadar olan, 1192-1280 yılları arasındaki dönem için temel kaynaktır. Eserde ismi geçen iki Ala'ie'den birincisi ünlü tarihçi ve Moğollar'ın Bağdat valisi Alâeddîn Ata Melik Cüveynî'ye, ikincisinde Selçuklu hükümdârı Alâeddîn Keykubad için kullanılmıştır.

İbn Bibi'nin verdiği bilgilere göre Ata Melik Cüveynî, kendisinden Anadolu'nun fethinden başlamak üzere Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi yazmasını istemiştir. Fakat kendisinin tabiri ile daha önceki kaynakların yetersizliği yüzünden İbn Bibi eserine Sultan II. Kılıç Arslan'ın oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesi ve kısa bir süre sonra vefat etmesiyle başlatmak zorunda kalmıştır. Eserin kaydettiği son olay ise Melik Gıyâseddîn Mesud b. Keykavus'un Hazar denizi kıyısından Anadolu'ya geçişi hakkındadır.

Yüksek tabakaya mensup olan ve saray çevresinde rahat bir hayat geçiren İbn Bibi, saray dışındaki bazı olayları ve döneminin önemli şahsiyetlerini gereği gibi aksettirememiştir. Örneğin çağdaşı olduğu Ahi Evran-ı Velî (1171?-1261?),

⁵ İbn Bibi, (1996). *El Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l Ala'ie*. Haz. Mürsel Öztürk, C.I, II, Ankara: K.B. Yayınları.

Mevlanâ Celâleddîn Rumî (Ö. 1272), Hacı Bektaş-ı Velî (Ö. 1270) ve Şemseddîn Ömer Kazvinî gibi devrin meşhur ve çok önemli şahsiyetlerinden hiç bahsetmemiştir.

1280-1281 yılının Nisan ayından önce bitirildiği tahmin edilen⁶ El-Evami'rü'l-Alai'ye Fi'l Umuri'l-Ala'ye adlı İbn Bibi'nin Farsça eseri günümüze üç şekilde ulaşmıştır:

1-) Ayasofya Kütüphanesinde, Fari'sî lisanında, El-Evami'rü'l-Ala'iyeye Fi'l Umuri'l-Ala'ye adı altında 2985 numaralı bölümde 744 sayfalık nüsha halinde bulunmaktadır. Bu eser 1280 yılında İbrahim b. İsmail b. Ebi Berk el-Kayserî tarafından III. Gıyâseddîn Keyhüsrev için çoğaltılmıştır.

2-) İbn Bibi hayatta iken adı tespit edilemeyen bir yazar tarafından özeti çıkarılmıştır. 377 sayfa halinde özetlenen esas metin Houtsma tarafından XV. yüzyıla ait bir nüsha halinde Paris'te Bibliatheque National'da bulunmaktadır. Bir başka nüshası da Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ki bu nüshayı ilk defa Charles Chefer yayınlamıştır⁷. Bundan sonra Muhtasar Selçuk-nâme'nin tamamı Houtsma⁸ tarafından yayınlanmıştır.

3-) Üçüncüsü ise; Yazıcıoğlu Ali'nin Osmanlı Devleti hükümdarlarından Sultan Murat'ın emri ile İbn Bibi'nin El-Evami'rü'l-Ala'iyeye Fi'l Umuri'l-Ala'ye adlı eserini 1436 yılında tercüme etmeye başlamasıyla ulaşmıştır. Bununla birlikte Yazıcıoğlu Ali devrin siyasi, sosyal ve kültürel şartlarına uygun olarak, tercüme yapmış olduğu eklemeler ve bazı kısımları atlamasıyla birlikte "**Tevârih-i Âli Selçûk**" adında yepyeni bir eser ortaya çıkmıştır.⁹

Yazıcıoğlu'nun bu tercüme eseri günümüze çeşitli nüshalar halinde ulaşmıştır. Bu nüshalar; İstanbul, Ankara, Berlin, Leiden, Leningrad, Moskova ve Paris Millî Kütüphaneleri'nde bulunmaktadır. Houtsma, Paris ve Leiden nüshalarını

⁶ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C. I, s. 9, 39; Erzi, A.S.(1950). İbn-i Bibi. *İslâm Ansiklopedisi*, C.5/2, İstanbul: M.E.B. Yayınları, s. 713; Duda, W.H. (1958). İbn-i Bibi'nin Selçukluları Tarihi. *Şarkiyat Mecmuası*, S.II, İstanbul: s. 5.

⁷ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 10,11.

⁸ *Muhtasar Selçuk-nâme*, (1902). Neşr. Houtsma, Leiden: E.J. Brill, bu eser F.Nafiz Uzluk tarafından Türkçeye çevrilmiştir. *Muhtasar Selçuk-nâme* (Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III). (1952). Çev. F.Nafiz Uzluk, Ankara: Yay. y.

⁹ Yazıcıoğlu Ali, (1902). *Tevârih-i Âli Selçûk* (*Histoire des Seldjoucides d'asie Mineure*). Neşr. Houtsma, Leiden: E.J. Brill.

birleştirmek sûretiyle bu eseri 1902 yılında Leiden’de “Tevârih-i Âl-i Selçûk” adıyla neşretmiştir.¹⁰ Günümüzde bu eser çeşitli şekillerde doktora ve yüksek lisans çalışmalarına mevzu bahis olmuştur. Abdullah Bakır tarafından çeşitli nüshaları edisyon kritiğe tabi tutulmak suretiyle doktora çalışması yapılmış ve ardından da yayınlanmıştır.¹¹ Houtsma tarafından 1902 yılında Leiden de yayınlanan eser de Tevârih-i Âl-i Selçûk’un transkribi ve Türk Kültürü açısından değerlendirilmesi, tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.¹² Ayrıca bunlara ilâveten Yazıcıoğlu Ali külliyyatının ikinci kısmını teşkil eden, İran ve Irak Selçukluları hakkında bilgi veren kısım¹³, Ravendî’nin Rahatü’s-Sudûr ve Âyetü’s-Sürûr¹⁴ adlı eserinden faydalanılarak yazılmış ve Yazıcı-zâde Alî, Tevârih-i Âl-i Selçuk adı ile yayınlanmıştır.¹⁵

Yazıcıoğlu Ali’nin Tevârih-i Âl-i Selçûk adlı eserinin Ahilik Müessesesi açısından önemine gelince; Yazıcıoğlu Ali bu eserinde İbn Bibî’nin kaydetmediği Türk kültürü özelliklerinin Ahilik Müessesesi içerisindeki varlığını ve uygulanışını göstermesi bakımından son derece önemli bir kaynaktır. Bu kısım Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi 1392 nolu bölümde bulunmaktadır.

Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için İbn Bibî’nin eserinden sonra, onu tamamlayan yegâne kaynak Kerimüddin Mahmud Aksarayî’nin (Ö. 1333) **Müsâmeretü’l-Ahbâr fî Mûsâyereti’l-Ahyâr**, adlı eseridir. Uzun yıllar devlet hizmetinde bulunan Aksarayî, eserini 1323 yılında tamamlayarak Emir Çoban’ın oğlu, İlhanlıların Anadolu vâlisi Emir Timurtaş Noyan’a sunmuştur. Eserin ilk defa Osman Turan tarafından Ayasofya (3143) ve Yeni Cami (827) nüshaları esas

¹⁰ Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., s. 1; İbn Bibî, 1996, a.g.e., C.I, s. 11; Duda, W.H. (1957). İbn-i Bibî’nin Selçukluları Tarihi, *Şarkiyat Mecmuası*, C.II, İstanbul: s. 9; Erzi, A.S. (1950). İbn-i Bibî maddesi. *İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.)*, C.5/2, İstanbul: s. 716.

¹¹ Abdullah, B. (2009). *Tevârih-i Âl-i Selçûk*. İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

¹² Yazıcıoğlu Ali, (1902). *Tevârih-i Âl-i Selçûk*. Haz. Houtsma, C.III, Leiden: E.J. Brill; Çelik, R.İ. (2005). *Tevârih-i Âl-i Selçûk’un Transkribi ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

¹³ Bu kısım Topkapı Sarayında bulunan Revan Köşkü Kütüphanesinde 1392 nolu bölümde bulunmaktadır.

¹⁴ Bugün bu eser Ahmet Ateş tarafından iki cilt halinde Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmıştır. Bknz. geniş bilgi için; Ravendî, (1999). *Râhati’s-Sudûr ve Âyetü’s-Sürûr*. Çev. Ahmet Ateş, C.I, II, Ankara: T.T.K. Yayınları.

¹⁵ Yazıcı-zâde Ali, (2009). *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Râhati’s- Sudûr ve Âyetü’s-Sürûr tercümesi*. C.II, Haz. Sevim Yılmaz Önder, İstanbul: Bilge Oğuz.

alınarak tenkitli metnini neşredilmiştir. Ardından bu neşre dayanılarak Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye tercümesi yapılmıştır.¹⁶

Eser dört esas bölüm olarak düzenlenmiştir. Birinci bölümde İslâm dünyasında yaygın olarak kullanılan Rumî, Arabî, Melikî, takvimlerden yani kronolojiden, ikinci kısımda Hz. Muhammed zamanından Abbasilere kadar olan İslâm tarihinden, üçüncü kısım, Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlarından II. Gıyâseddîn Keyhüsrev dönemine ait tarihi olaylardan, dördüncü kısımda ise İlhanlı Devleti ve bunların himayeleri altındaki Türkiye Selçuklu Devleti Sultanları ve bu devletin ahvalinden bahsetmektedir. Eser, İbn-i Bibi'nin Selçuk-nâmesi'nin bitiş tarihi olan 1282 tarihinden sonra 1323 tarihine kadar olan, Moğol hâkimiyeti altındaki Anadolu tarihinin en önemli yerli kaynaklarından birisidir.

Bu eserin orijinal tarafı yazarın genç bir divan kâtibi olarak Müineddîn Pervâne döneminde Moğol devri Anadolu'sunun tarihini şahsi müşahedelerine dayanarak yazmış olmasından kaynaklanmaktadır. Eserin Ahilik Müessesesi açısından önemi de tıpkı İbn Bibi'nin eseri gibi Ahiler hakkındaki bilgileri dolaylı yönden anlatmasıdır.¹⁷

B-) DİPLOMATİK VESİKALAR

1-) Münşeât Mecmuaları

Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar (Metin, Tercüme ve Araştırmalar) adı altında Selçuklu dönemine ait münşeât mecmuaları ve mektuplar Osman Turan tarafından neşredilerek yayınlanmıştır. Eser iki bölümden

¹⁶ Kerîmü'd-dîn Mahmud Aksarayî,(1999). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Neşr. Osman Turan, Ankara: T.T.K. Yayınları; Kerîmü'd-dîn Mahmud Aksarayî,(2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. XIX; Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları. *Bellekten*, C.VII, S. 27, Ankara: s. 389.

¹⁷ Aksarayî, 2000, a.g.e., s. XVI, XVII; Köprülü,1943, a.g.m., s. 390.

oluşmaktadır. Birinci bölümde **Tekârîrü'l-Menâsıb (Devlet Makamlarına Ait Tayinler)** adlı devlet görevlilerine ait; Vezirlik, Müstevfîlik, Zeamet, İşrâf-ı Memâlik, İnşâ ve Tuğra, İhtisâp, Kadılık, Müderrislik gibi muhtelif görevlilere ait menşurlar bulunmaktadır. Bu menşurlar arasında mescit imamlığına tayin menşuru vesilesi ile Nasıreddîn Osman'ın Malatya'daki Seyfüddîn Sungur Mahallesi Mescidi İmamlığına tayini vesilesi ile başta mahallenin cemaati olmak üzere özellikle ayan ve ahilerin tevkiî hümayuna itimat etmeleri hususu belirtilmektedir.¹⁸

İkinci bölümde ise Selçuklu hükümdarlarına ait resmî mektuplar; I. İzzeddîn Keykâvus ile Kıbrıs Kralı Hugues arasındaki mektup ve ahidnâmeler, Celâeddîn Harezşah ile Alâeddîn Keykubât arasındaki mektuplaşmalar, IV. Kılıçarslan'ın ağabeyi II. İzzeddîn Keykâvus'a mektubu ve yeni inşa mecmualarından oluşmaktadır.¹⁹ Yukarıda bahsi geçen münşeât mecmuaları ve muhtelif takrir numuneleri, Türkiye Selçuklu Devleti teşkilat tarihi bakımından, bir hayli önemlidir. Aynı zamanda devlet mekanizmasının işleyişi hakkında bilgiler verir. Devletler arasın ilişkiler, devlet-toplum ilişkisi ve bunlar arasında rol oynayan resmî devlet görevlileri ile bunların vazifeleri hakkında bilgi verilmektedir. Ahilik Müessesesi ile ilgili olarak Rusûmu'r-resâil adlı muhtasar inşa mecmuasındaki ihtisap menşuru dikkat çeker.

2-) Mektuplar

XIII. ve XIV. yüzyıllarda yazılan ve birçoğu Mevlânâ Celâeddîn Rumî'ye atfedilen "**Mektuplar**", Türkiye Selçuklu Devleti'nin tarihi, sosyal ve kültürel hayatı açısından, önemli ilmî ve edebî bir kaynak literatürüdür.

Bu mektupların muhtevası ve muhatapları; II. İzzeddîn Keykâvus, Alâeddîn Kayser, Melikü's-sevâhil Bahâeddîn, Celâeddîn Müstevfî, Ekmeleddîn Tabip, Naîp Eminateddîn Mikâil, Sahip Ata Fahreddîn Mîkâil, Bedreddîn Gevhertaş, Kadı İzzeddîn, Kadı Ekmeleddîn, Meceddeddîn Atabek, Pervâne Muîneddîn

¹⁸ Turan, O. (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar (Tercüme, Metin ve Araştırmalar)*. Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 50.

¹⁹ Turan, 1988, a.g.e., s. XVI.

Süleyman, Mühezzibüddîn Emîr, Nureddîn Cace, Taceddîn Mu'tez gibi devlet adamlarına ilâveten Mevlânâ Celâleddîn Rumî'nin bizzat aile efradı ve yakın dostları için yazmış olduğu mektuplardan oluşmaktadır. Bu mektuplarda Mevlânâ devlet adamlarından çeşitli ricalarda bulunurken (Şeyh atamaları, dervişlerden bazılarının vergilerinin affı, devlet büyüklerinin yoksullara yardımı... vb. sosyal ve ekonomik konular)²⁰ aile efradından oğulları Sultan Veled²¹ ve Alâeddîn Çelebi için mektup yazmıştır. Mevlânâ VII. Mektubunda Alâeddîn Çelebi için “gözlerin ışığı, müderrislerin övücü olan, yoksullarla düşüp kalkan aziz oğlumuz”²² şeklindeki ithaflarından anlaşıldığı kadarıyla oğlu ile arasındaki kırınlığı ortadan kaldırmak istiyor.

“Yeni dostların pek yüce, pek ulu ama,

Eski dostlarını da unutma,

Yeni dostun tekse, eski dostun da ev halkındandır,

Sana karşı beslediğimiz sevgiyi duyduğumuz özlemi an”

Şeyh Sadreddîn Konevî (1210-1274) ile meşhur İranlı düşünür Hâce Nasîreddîn Tûsî (Ölm.1273) arasındaki mektuplaşma hususu Ahi Evran ile ilgisi bakımından önem arz etmektedir. Bu mevzu hakkında ilk defa **Abdurrahman Câmî, Nefahâtü'l-Üns** adlı eserinde bu iki bilginin aralarında soru ve cevap tarzında yazışmaların meydana geldiğini belirtmektedir.²³ Câmî'den sonra Taşköprüzâde Ahmet Efendi aynı iddiayı dile getirirse de Ahilik Müessesesi ile ilgili araştırmaları ile tanınan Mikâil Bayram, Hâce Nasreddîn Tûsî'ye nispet edilen bu mektuplaşmanın Şeyh Sadreddîn Konevî ile Ahi Evran Şeyh Nasîreddîn Mahmud arasında meydana geldiği iddialarını “Sadreddîn Konevî ile Ahi Evren Şeyh

²⁰ Mevlânâ Celâleddîn, (1999). *Mektuplar*. Çev. ve Haz. A. Gölpinarlı, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, s. IV, 117, 129,

²¹ Mevlânâ Celâleddîn V.mektubunu oğlu Sultan Veled için yazmıştır. Bknz. geniş bilgi için; Mevlânâ Celâleddîn, 1999, a.g.e., s. 12.

²² Mevlânâ Celâleddîn, 1999, a.g.e., s. 16,17.

²³ Abdurrahman Câmî,(2011). *Nefahâtü'l-Üns*. Terc. ve Şerh Lâmiî Çelebi, Haz. S. Uludağ, M. Kara, İstanbul: Pinhan Yayınları, s. 732.

Nasîreddîn Mahmud'un Mektuplaşması"²⁴ adlı makalesinde geniş bir şekilde dile getirmiştir.

İlhanlı Devleti hükümdarlarından, Gazan Han ve Olcaytu Han zamanının meşhur vezirlerinden Şemseddîn Muhammed Cüveynî'nin oğullarına, (Hoca Sâdeddîn, Hoca Celâleddîn, Emir Ali) bazı yüksek devlet memurlarına ve ulemadan bazısına yazmış olduğu mektuplardan toplananlar arasında Anadolu'nun iktisadî, siyasî ve medenî tarihine ilişkin çok kıymetli bilgiler ihtiva edenleri bulunmaktadır. **Mukatebât-ı Reşidî** ismini taşıyan bu mektuplar mecmuasının bir nüshası Cambridge Üniversitesi profesörlerinden E. Browne'nin kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu profesörden sonra bu mektuplar mecmuasıyla Pakistan'da Pencap Üniversitesi profesörü Muhammed Şefî meşgul olmuş ve 480 sayfa tutan bir cilt halinde haşiyeler ve fihristleri ile birlikte neşretmiştir. Ancak İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde Farsça 884 nolu bir nüshadan Muhammed Şefî'nin haberi olmamış ve istifade edememiştir. Türkiye'de ise Zeki Velidî Togan bu eserden istifade etmek sûretiyle "**Reşideddîn'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar**" adı altında bir makâle yayınlamıştır.²⁵

C-) VAKFİYELER

Vakıf kelimesi, Arapçada durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelmekle birlikte, terimsel olarak VIII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar olan zaman dilimi içerisinde İslâm ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel alanda önemli bir rol oynayan dinî-sosyal bir müessesenin adıdır. Bu müessese farklı bölgelerde farklı isimlerle anılmıştır.²⁶

Vakfiye ise; vakfedenin, vakfa dair ifadelerini ve kadının kaydını (tescilini, onayı) içermek üzere, düzenlenen delil yani hüccet hakkında kullanılan bir tabirdir.

²⁴ Mikâil, B.(1983). Sadrüddîn Konevî ile Ahi Evren Şeyh Nasîrüddîn Mahmud'un Mektuplaşması. *S.Ü.F.E.F.D.*, S.II, Konya: s. 51-75.

²⁵ Togan, Z.V.(1953 – 54). Reşideddîn'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar. *İ.Ü.İ.F.M.*, C. XV, İstanbul: s. 34.

²⁶ Yediyıldız, B.(1986). Vakıf Maddesi. *İslam Ansiklopedisi (M.E.B)*, C. XIII, İstanbul: s.153.

Vakfiyeler, eskiden, noter defteri mahiyetinde olan, Kadılık yani şer'î mahkeme siciline geçmek suretiyle kesinlik kazanırdı. Bu hüccette, müessesenin nasıl idare edileceği, hangi masrafların yapılacağı, vakıfta kaç adamın, ne şekilde çaslışacağı, vakıftan kimlerin yararlanacağı uzun uzadıya ayrıntılı biçimde yazılırdı. Bundan dolayı da Vakfiyeleri, Vakıf Müessesesi'nin en önemli kaynağı olarak addetmek gerekir.²⁷

Vakıf Müessesesi'nin bütün Ortaçağ İslâm dünyasında olduğu gibi Anadolu Türkleri sahasında da gelişim gösterdiğini ve birçok sosyal hizmetlerin bu vakıflar sayesinde yürütüldüğünü biliyoruz. Türkiye Selçuklu ve Anadolu Beylikleri zamanında da hükümdarlar ve hanedana mensup beyler ve hanımlar, devlet erkânı ve zengin tacirler birçok vakıf tesis etmişler ve bunlara tahsis ettikleri gelir kaynakları ile bunların idare ve denetim şekillerini tespit eden vakfiyeler tanzim ettirmişlerdir. Gerek hukukî mahiyetleri gerekse en mühim vakıfların hükümdar tarafından tesis ettirilmiş olması itibari ile diplomatik vesikalar arasında sayılan vakfiyelerin bazılarının orijinalleri bazılarının da kopyaları bulunmaktadır.²⁸ Bu vakfiyeler, dönemin sosyal, kültürel, dinî, ekonomik ve siyasî bilgiler ihtiva ettiklerinden dolayı bu konularda araştırma yapmak için başvurulacak önemli kaynaklardandır.²⁹ Ayrıca yazıldığı dönemde halkın hayat tarzı, kültür unsurları ve dini anlayışları, ekonomik durumları vakfiyelerde ortaya çıkmaktadır.³⁰

Tarihi bakımdan önemli bir kaynak olarak ele aldığımız vakfiyeler, Türkiye Selçuklu Devleti zamanında genel bir gelişim çerçevesinde varlıklarını sürdürmüş değillerdir. Örneğin devletin gücünün zirveye ulaşmaya başladığı bir dönemde, İzzeddîn Keykâvus³¹ ve Alâeddîn Keykubât zamanlarında, güce orantılı olarak daha geniş imkânlarla sahip vakıflar kurulmuştur. Oysa Türkiye Selçuklu Devleti'nin

²⁷ Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi, s. 381; Şemseddîn Sâmi, (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 1496; Köprülü, M. F. (2005). *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi (Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti)*. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 265.

²⁸ Köprülü, 1943, a.g.m., s. 410.

²⁹ Bir vakfiye kaydı yolu ile eserin hangi döneme ait olduğunu, tarihî şahsiyetleri, kabile ve ailelerin isimlerini bunların ekonomik ve sosyal durumlarını, şehir, kasaba ve köy adlarının eski isimleri hakkında bilgi alınıp, bunların tarihî tenkit usûlü ile değerlendirilmesi yapılabilir.

³⁰ Cantay, G. (2002). *Tarihi Belge Olarak Yapı Kitabeleri ve Vakfiyeler. XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: s. 1283.

³¹ Bu konuda en çok şöhret bulmuş olan I. İzzeddin Keykâvus ve onun kurduğunu olduğu 615 / 1218 tarihli Sivaş Darüşşifası vakfıdır. Demir, M. (2002). *Türkiye Selçuklu Vakıfları. Türkler*, C.VII, İstanbul: s. 272–281.

Moğol İstilasası'nın etkisine girdiği bir dönemde ise Türkiye Selçuklu Devleti vakıflarının gerilediği, bakımsız kaldığı hatta sayılarının azaldığı görülmektedir. Yine bu dönemde vakıf kurma işi daha çok siyasi çıkarlara yönelmeye başlamıştır. Bütün bunlara rağmen Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin zayıfladığı, beyliklerin kurulmaya başladığı bir dönemde Anadolu'nun hemen her bölgesinde hızlı bir vakıf artışı görülmektedir.³²

Türkiye Selçukluları ve Beylikler dönemi için Vakıflar ve Vakfiyeler ne kadar önemli bir tarihi kaynak ise Ahilik Müessesesi açısından da o kadar önemlidir. Ahilik Müessesesi'nin Anadolu'da gelişimine paralel olarak bu müesseseye dâhil olanlar tarafından tesis edilen vakfiyeler de o derecede inkişaf göstermiştir. Bu vakıflar arasında konumuz açısından Ahi Evran ve onun adına yazılmış olan Ahi Evran Vakfiyesi birinci derecede önem kazanmaktadır. Ahi Evran Vakfiyesi'nin aslı hâlen mevcut olmamakla birlikte Arapça olarak tanzim edilen, muhtelif tarihlerde kopya edilmiş olan ve asıl vakfiyenin aynısı olduğuna dair kadılar tarafından tasdik edilen vakfiyenin sûretleri bulunmaktadır. Bu vakfiyelerin suretleri tespit edilebildiği kadarı ile bir adet Başbakanlık Arşivi'nde³³ iki adet Kırşehir Turizm Derneğinde (Bugün bu belgeler Kırşehir Müzesine taşınmıştır),³⁴ bir adet Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde³⁵ ve bir adet de Vakıflar Kayseri Bölge Müdürlüğünde³⁶ bulunmaktadır. İlhan Şahin'e göre Başbakanlık Arşivi ile Kırşehir Müzesinde bulunan 676 (1277) vakfiye suretlerinin V.G.M.A.'daki 706 (1306-1307) asıl vakfiyenin kopyasından ibarettir.

³² Demir, 2002, a.g.m., s. 276; Saylam, A. İ. (2010). *Vakfiyelere Göre Anadolu Beyliklerinde Sosyal ve Kültürel Hayat*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: s. 29, 30.

³³ Şahin, İ. (1985). Ahi Evrân Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair. *T.A.D.*, İstanbul: s. 329, 330.

³⁴ İçerisinde adı geçen vakfiyelerin bulunduğu Ahilik Belgeleri yayınlanmıştır. *Kırşehir Müzesi'ndeki Ahilik Belgeleri (Ahi Şecerenâmeleri, Beratlar, Vakfiyeler)*, (2008). Haz. M. Fatih Köksal, Orhan Kurtoğlu, Hasan Karaköse, Özer Şenödeyici, Kırşehir.

³⁵ *Ahi Evran Nasirüddin Vakfiyesi*. (706 / 1307). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No: 608-2; 8 / 16, Kırşehir.

³⁶ Şahin, F. (2012). *Vakıf Şehri Kırşehir*. Kırşehir: Kır.Bel. Yayınları, s. 107, 109.

Buna ilaveten Ahi nâmı ile yazılmış olan vakfiyeler de Ahilik Müessesesi adına incelenmesi gereken önemli kaynak eserlerdir. Bu konuda çalışma yapan Sadi Bayram, seksen sekiz kadar Ahi isimli vakfiye belirlemiştir.³⁷

D-) COĞRAFİ ESERLER VE SEYÂHATNÂMELER

Ortaçağ Anadolu tarihinin siyasî, sosyal, kültürel tarihi hakkında önemli bilgiler veren, bazen bizzat seyyahın şahsî müşahedelerine dayanılarak, ülkelerin, bölgelerin, şehirlerin tarihi hakkında, sosyal hayat, âdetler, inançlar ve törelere dair bilgi veren coğrafi eserlerden ve seyâhatnâmelerden istifade edilmiştir.

Ebu Abdullah Muhammed **İbn Battûta** Tancî'nin, literatürde Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Efsâr adını taşıyan bu muazzam eseri, "**İbn Battûta Seyahatnâmesi**" adı ile meşhur olmuştur. Avrupa dışında eski dünyanın tamamını gezen İbn Battûta, Anadolu'nun şehirlerini ve köylerini Ahiliğin en çok yaygınlaştığı dönemde gezmiştir. Bu nedenle de onun seyâhatnâmesi Anadolu ahiliği açısından son derecede öneme sahip, birinci elden bir kaynaktır. Bu eser birçok dile çevrilmiş, Türkçeye ilk defa Mehmet Şerif tarafından çevrilmiş olup, daha çok A. Sait Aykut ve Mümin Çevik tarafından yapılan çevriler kullanılmıştır.³⁸

Muallim Cevdet'in "**Zeylün alâ Fasli'l-Ahiyyeti'l-Fityani't-Türkiyye fî Kitabi'r-Rihleti'l-İbn Battûta**"³⁹ adlı İbn Battûta'ya Zeyl'ine ayrı bir parantez açmak gerekir. Zira bu eser, İbn Battûta'nın Seyahatnamesi'ni tamamlayıcı nitelikte, arşiv vesikalarına dayanılmak sûretiyle yazılmıştır. Muallim Cevdet bu eserinde İslâm ve Türk fütüvvetine ilişkin tanımlamalar yapmış ve örnekler vermiştir. Ayrıca bu müessesenin gelişim sürecini ve yapısını açıklamıştır. Ama

³⁷ Bkz. geniş bilgi için; Bayram, S. (1997). Ahilik, Ahi Evran-ı Veli Vakfiyesi ve Ahi Vakıfları, XIV. Vakıf Haftası Ahi Evran Sempozyumu, Ankara.

³⁸ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2000). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çev. A. S. Aykut, C. I-II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; İbn Battûta, (1983). *Seyâhatnâme*, Çev. M. Çevik, İstanbul: Üçdal Neşriyat.

³⁹ İnançalp, M.C. (2008). *Zeylün alâ Fasli'l-Ahiyyeti'l-Fityani't-Türkiyye fî Kitabi'r-Rihleti'l-İbn Battûta (İbn Battûta'ya Zeyl, İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği)*. Çev. Cezair Yarar, İstanbul: İşaret Yayınları.

ahilik ve fütüvvet müessesesi açısından en önemli yönü verilen bilgilerin arşiv vesîkalarına ve kaynak eserlere dayanıyor olmasıdır.

İbn Battûta Seyahatnâmesi dışında Anadolu'nun siyasî, sosyal, kültürel yapısı ve tarihi hakkında bilgi veren diğer seyyahlar tarafından kaleme alınan seyahatnamelerden de bahsetmek gerekir. Bunlar arasında **el-Ömerî'nin** XIV. yüzyılda Anadolu Beylikleri hakkında Arap dilinde kaleme aldığı "**Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr**"⁴⁰ adlı eseri, Fransız keşişi **Simon de Saint Quentin**'in "**Histoire des Tatares**"⁴¹ adlı eseri, **Hamdullah Müstevfi Kazvinî'nin** "**Nüzhetü'l-Kulûb**"u,⁴² **Marco Polo'nun Seyahatnâmesi**,⁴³ **Wilhelm von Rubruck'un Seyahatnâmesi**,⁴⁴ **İbn Fazlan'ın Seyahatnâmesi**⁴⁵ bu minvalde zikredilmesi gereken önemli eserlerdir.

E-) FÜTÜVVETNÂMELER

İslâm dünyasında VIII. yüzyılda Irak ve İran'da başlayıp, zamanla tasavvuf çevrelerine ve meslekî teşekküllere nüfuz eden ve fütüvvet kavramını konu edinen ve giderek bu teşekküllerin bir çeşit nizamnâmesi hüviyetine bürünen risâlelere genellikle fütüvvetnameler isminin verildiği bilinmektedir.⁴⁶

En eskisi miladi onuncu yüzyılda yazılmış olan Sülemî'nin "Kitabu'l Fütüvvesini diğerleri takip etmiştir. Fütüvvetin kural ve edeplerinden bahseden bu eserlerin; nefsin arındırılmasına yönelik imandan sonra hidayeti geliştirici ve Allah sevgisi ile takvâyı artırıcı öğütleri ihtivâ ettikleri görülmektedir.

⁴⁰ El-Ömerî, (1991). *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr (Mesâlikü'l Ebsâr'a Göre Anadolu Beylikleri)*. Terc. Yaşar Yücel, C. I – II, Ankara: T.T.K. Yayınları.

⁴¹ Simon de Saint Quentin, (2006). *Histoire des Tatares (Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu)*. Çev. E. Özbayoğlu, Antalya: DAKTAV. Yayınları.

⁴² Hamdullah Müstevfi Kazvinî (Hamdullah b. Ebu Bekr), (1915). *Nüzhetü'l-Kulûb*. tashih ve tahşîye, Guy Le Strang, Leiden: E. J. Brill.

⁴³ Marco Polo, (tarihsiz). *Marco Polo Seyahatnâmesi I*. Haz. F. Doküman, İstanbul: Tercüman Yayınları.

⁴⁴ Wilhelm von Rubruck, (2001). *Moğol Büyük Hanına Seyahat*. Çev. E. Ayar, İstanbul: Ayışığı Yayınları.

⁴⁵ İbn Fazlan, (1995). *Seyahatnâme*. Terc. Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi.

⁴⁶ Ocak, A.Y. (1996). Fütüvvetnâme. *D.İ.A.*, C. XIII, İstanbul: s. 264.

Daha çok XIII. ve XIV. yüzyıllarda kaleme alındıkları görülen fütüvvet-nâmeleri, başlangıçta Arapça, daha sonraları da Farsça ve Türkçe olarak da kaleme alınan Fütüvvet-nâmeler takip etmişlerdir. Bunlar Ahî zaviyelerinde belli günlerde okunmak suretiyle, Ahiler'in hem dînî hem de ahlâkî eğitimlerine yön veren kaynak eserlerin başında gelmektedirler.

Anadolu Türk-İslâm kültür hayatının yazılı kaynaklarından biri olarak kabul edilen fütüvvet-nâmeler sâdece, Ahilerin yaşayışları hakkında bilgi sahibi olmamıza yardım etmezler, aynı zamanda bu coğrafyada bulunan diğer zümre ve grupların inançları, görgü kuralları ile ilgili geleneklerin öğrenilmesini de sağlarlar. Müslümanlardan herhangi bir mezhep, meşrep ve tarikata mensup olanların ortak inanç ve düşüncelerini de yansıtmaları bakımından fütüvvet-nâmeler Anadolu Türk-İslâm geleneklerinin en önemli yazılı kaynakları arasında yer olan eserlerin başlıcalarından sayılırlar.⁴⁷

Ebu Abdü'r-Rahman Muhmmmed İbn El-Hüseyin es-Sülemî'nin “Kitabu'l-Futuvva” adlı eseri Fütüvvet Teşkilatı hakkında yazılmış en eski fütüvvetnâme olarak bilinmektedir. Kâtip Çelebi de Sülemî'nin bu eserine işaret etmektedir. Arapça olarak kaleme alınan eseri, Süleyman Ateş, Türkçeye çevirisini yapmıştır. Eserde fütüvvet beş ana bölüm halinde işlenmektedir.⁴⁸

Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'nin (Ö.1072) “Risâle” adlı eserinde Sülemî'nin Kitabu'l-Futuvva'sının niteliklerini taşıyan özellikler bulunmaktadır. Eserinin üçüncü bölümünde Fütüvvete ayrıca bir başlık açan Sülemî, fütüvveti tasavvufun bir cüzü olarak değerlendirmiştir. Bu eser Türkiye'de ilk defa Tahsin Yazıcı tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁴⁹

Mevlânâ Hüseyin Vaiz Kâşifi Sebzvârî tarafından Hicri 1319 senesinde Farsça kaleme alınan **“Fütüvvetnâme-i Sultanî”** adlı eser, müellifi tarafından on

⁴⁷ Şeker, M. (2006). Fütüvvet-nâmelerde Ehl-i Beyt Sevgisi. *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir: s. 401, 402, 403.

⁴⁸ Ebu Abdü'r-rahman Muhmmmed İbn El-Hüseyin es-Sülemî, (1977). *Kitabu'l-Fütüvvet (Tasavvufta Fütüvvet)*. Çev. ve Neşr. S. Ateş, Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları, s. 3.

⁴⁹ Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, (2009). *Kuşeyrî Risalesi*, Haz. S. Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.

iki bab, bir hatimededen ibaret olduğu söylene de, eser günümüze yedi bab, bir mukaddime şeklinde ulaşmıştır.⁵⁰

Melik-al Şuarâ Behar, bu fütüvvetnâmenin önemini belirtirken şu ifadeleri kullanıyor: “Fütüvvet yolunun edeplerine ait çok faydalı kitaplar arasında bulunan bu kitap ortaya çıkarılmasaydı, ortaçağ İnan Tarihi'nin sosyal durumunda Fetâlar yahut civanmertler, başka bir deyişle Ayyarlar topluluğu hakkında bilgimiz olmayacaktı.⁵¹ Yine aynı yazarın fütüvvetin esasları hakkında bilgi veren eserlerinde fütüvvetle ilgili bilgilerin bulunduğu “**Ahlâk-ı Muhsini ve Envâr-ı Süheylî**” adlı eserlerini de zikretmek gerekir.⁵²

F-) AHI ŞECERENÂMELERİ

Ahi Şecerenâmeleri, Ahilik Müessesesi'nin temel kaynakları arasında yer alan eserlerdir. Bu anlamda Anadolu'da ahiliğin gelişimi ve ahilik adab ve uygulamaları açısından Ahi Şecereleri o nispette önemli ahilik kaynakları arasında yerini almaktadır.

Köken itibari ile Arapça ağaç anlamına gelen “şecere” kelimesi gerek Kâmûs-ı Türkî'de gerekse Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü gibi farklı sözlüklerde çeşitli şekillerde tarifi yapılmıştır. Buna göre, Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğünde şecere kelimesi; “Bir şahsın mensup olduğu aileyi ve bir hükümdar ailesinin tâ en uzak ceddinden başlayarak bütün kolları ve evlâtlarını gösteren cetvel veya ağaç şeklinde şematik resim hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlara silsile-nâme veya ensab kütüğü de denir,⁵³ şeklinde açıklanmaktadır. M. Fatih Köksal ise Ahi şecerenâmelerini şu şekilde tanımlamaktadır: “ Fütüvvet usûl ve erkânı konularının özet olarak anlatıldığı fütüvvetnâmelerdeki doğrudan Ahileri

⁵⁰ Mevlânâ Hüseyin Vaiz Kâşifî Sebzvârî, (1350). *Fütüvvetnâme-i Sultanî*. be ihtimam Muhammed Cafer Mahcub, İnan: İntişârât-ı Bünyâd-ı İnan, s. 3-5; Gölpinarlı, A. (1955 / 56). Fütüvvet-nâme-i Sultanî ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar. *İ.Ü.İ.F.M.*, C.XVII, İstanbul: s. 127.

⁵¹ Gölpinarlı, 1955-56, a.g.m., s. 127.

⁵² Kocatürk, S. (1986). Fütüvvet ve Ahilik. *Türk Kültürü ve Ahilik*, Kırşehir (13-15 Eylül 1985): s. 32.

⁵³ Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*. C.III, Ankara: M.E.B. Yayınları, s. 214.

ve Ahi ocaklarını ilgilendirmeyen konulardan ayıklanmış, tekke içi erkân, usul ve kaidelerle Ahilerin gündelik hayattaki ekonomik ve hukuki faaliyetlerine dair Ahi ocaklarının tüzüğü olmak üzere kaleme alınmış eserlerdir.⁵⁴

Şecerenâmelerin ilk defa ne zaman ortaya çıktığı tarihlenemiyor. Ancak şecerenâmelerin iki önemli kaynaktan beslenerek günümüze kadar ulaştığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, Türk kültürü özellikleri dolayısıyla kurulan büyük Türk devletlerinde, millî gelenekten kaynaklanan (Hunlar, Karahanlılar, Selçuklular, Osmanlılar...) kendilerini Âl-ı Afrasiyab oğullarına yâni Oğuz Han'a bağlama geleneği şeklinde tezâhür etmiştir.⁵⁵ Oğuz Han ve onun oğulları hakkında, ilk defa Reşîdüddîn Camî'ü-d-Tevârih adlı eserinde Oğuz Boyları'nın tam bir listesini vermiştir. Bu eserden de doğrudan doğruya ilk kez Memlûklü tarihçilerinden Aynî faydalanmıştır. Daha sonra Hamdullah Müstevfî, Yazıcıoğlu Ali, Neşrî, Ebul Gazi Bahadır Han⁵⁶ gibi tarihçiler de bu listeden doğrudan doğruya veya dolaylı olarak faydalanarak 24 Oğuz Boyuna ait bilgiler vermişlerdir.⁵⁷

İkinci grup şecerenâmeler ise dinî kaynaklara dayanarak şekillenmiştir. Özellikle, insanlar kendilerini önemli kişilerden göstermek için soylarını peygamber ve yakınlarına dayandırmak istemişlerdir. Bu durum daha sonraki yıllarda Anadolu'da bir gelenek ve töre haline gelmiştir. XI. yüzyılın başlarından, XIII. yüzyılın sonlarına kadar Anadolu'nun dinî ve etnik yapısının değişmesine paralel olarak, şecerenâmelerin muhtevaları çeşitlenmiştir.⁵⁸ Bu muhtevaları "Soy kütüğü ve yol kütüğü" olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Tarikat büyüklerinden herhangi birinin baba, dede, büyük dedelerinin adlarını bildirenlere soy kütüğü, tarikat usul ve adâbını ve pirlерinin isimlerini kaydeden şecerenâmelere ise yol kütüğü

⁵⁴ Köksal, M. F. (2011). Ahilik Bilgisinin Temel Kaynaklarından Ahi Şecerenâmeleri. *Ahilik Uluslararası Sempozyumu (Kalite Merkezli Bir Yaşam)*, Kayseri: s. 274.

⁵⁵ Bu gelenek, ikili teşkilat ve boy geleneği şeklinde Türk devletlerinde görülmüştür. Bknz. geniş bilgi için; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 203, 204.

⁵⁶ Ebûlgazi Bahadır Han, (tarihsiz). *Şecere-i Terakkime (Türklerin Soy Kütüğü)*. Haz. Muharrem Ergin, İstanbul: Tercüman Yayınları.

⁵⁷ Sümer, F. (1999). *Oğuzlar*. İstanbul: T.D.A.V. Yayınları, s. 223; Hacigökmen, M. A. (2006). Ahi Şecerenâmelerinin Tarihî Temelleri ve Yazılış Sebepleri. *A.E.Ü., II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir: s. 286.

⁵⁸ Hacigökmen, 2006, a.g.m., s. 285.

denilmektedir.⁵⁹ Anadolu Ahiliği açısından önemli olan Ahi Şecerenâmeleri içerisinde yol kütüğü tarzında hazırlanmış olan şecerenâmelerdir.⁶⁰

Bugün Ahi Şecerenâmelerinin çoğu çeşitli illerde, soyları Ahi Baba'ya veya Ahi Evran'a dayandıklarını iddia ettikleri ailelerin elinde buldukları tahmin edilmektedir. Bu belgeler müteaddit defalar bu konuyla ilgilenen akademisyenler tarafından yayınlanmıştır.⁶¹ Yayınlanan bu belgelerde, yani şecerenâmelerde standart bir sıra izlenmemekle birlikte ortalama bir Ahi şecerenamelerinin muhtevaları şöyledir;

Hamdele, salvele, peygamberlik silsilesi,

Ahi Evran ilgili menkabe ve kerametler,

Şecere kısmı,

Debbağlık Mesleğinin yüceltilmesi,

Loncalardaki İktisadî hukukî uygulamalar,

Fütüvvet erkân ve âdâbına dair uygulamalar,

⁵⁹ Nazmi, T. (1943). Ahiler IV Terimler ve Törenler. *Çorumlu*, S. 42, Çorum: s. 1217.

⁶⁰ Köksal, 2011, a.g.m., s. 274.

⁶¹ Erzurum eşrafından Sıddık Tuzluay'ın elinde bulunan elyazması belge, Ecer, F., Yıldırım A., (1988). Ahî Birlikleri ve Bir Belge. *T.D.A.*, S. 53, İstanbul: s. 73; Ahi Evran'ın soyundan geldiğini söyleyen Ankaralı Aliye Evran Hanımefendi'nin elinde bulunan Osmanlıca Ahi Şeceresi: Bayram, S. (1994). Ahîlik ve Bir Ahi Şeceresi. *Bellekten*, S. 222, Ankara: s.297; Gaziantep Ahi Tekkesi'nin son Ahi Babası olan Ökkeş Efendi'nin oğlu Dr. Kemal Ahi'de bulunmakta olan şecere, Güzelbey, C.C. (1985). Bir Ahi Şeceresi. *Türk Kültürü ve Ahilik (XXI. Ahilik Sempozyumu Tebliğleri)*, Kırşehir: s. 235; H. Şaban H.1107/M.1695 hazırlanan Debbağlar Esnafı'na ait Şecere, Bayar, M. (2004). Arşiv Vesikalarına Göre Bolvadin'de Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresinin Tanıtımı. *G.Ü., I. Ahi Evran – Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir: s. 145–161; Ailelerden yapılan bağışlarla temin edilen Kırşehir Müzesinde bulunan altı adet Ahi Şecerenâmesi, *Kırşehir Müzesi'ndeki Ahilik Belgeleri (Ahi Şecerenameleri Beratlar Vakfiyeler)*. (2008). Haz. M. Fatih Köksal, O. Kurtoğlu, H. Karaköse, Ö. Şenödeyici, Kırşehir. yayınlanmıştır. Kırşehir Müzesindeki Ahi Şecerenâmeleri ile ilgili şimdiye kadar bir Yüksek Lisans, bir de doktora tezi hazırlanmıştır. Yıldırım, S. (1994). *Bazı Şecerenâmelerin Muhtevaları ve Tarihî Değerleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya; Hacıgökmen, M. A. (2001). *Ahi Sinan Bin Ahi Mes'ûd ve Şecerenâmesi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya.

Mahfilde sağ ve sol tarafta oturan esnaflar ve bu esnafların pirlerinin adlarının yazıldığı cetveller.⁶²

Görüldüğü üzere Ahi şecerenâmeleri, doğrudan doğruya Ahi Evran'ın isminin geçtiği⁶³, fütüvvet usûl ve erkânı konularının işlendiği, bir yönü ile Türk kültür tarihi, diğer yönü ile de iktisat tarihi, edebiyat ve dinî konularda muhtelif ilmî şubeleri ilgilendiren, çok yönlü değerlendirilmesi zarurî önemli kaynaklar arasında bulunmaktadır.

G-) MENÂKİBNÂMELER VE MENKÎBELER

Arapça nakabe (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak, haber vermek) mastarından türeyen, güzel iş, davranış demek olan menkabeyi Şemseddin Sami, “Bir zatın fazl u meziyetine delalet eden fıkra ve bundan bahseden makale ve risale-i medhiye” olarak tarif etmektedir.⁶⁴ Menâkıb ise menkabenin çoğulu olup bu başlık altında Türk ve İslâm dünyasında başta evliyalar olmak üzere, tarihi şahsiyetlerin, büyük âlimlerin hayat hikâyelerine dair pek çok risâle ve eserler kaleme alınmıştır. Bundan dolayı menkabeler ilk önce tasavvufî tabâkat kitaplarında ve evliya tezkirelerinde yer almaktadır.

İslâm dünyasında IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf cereyanları ve târikatların teşekkül ettiği bilinmektedir. Muhtemelen XIII. yüzyıldan başlayarak tek bir velî hakkında menkabeleri toplayarak kendilerine Menâkıb, Menâkıbnâme veya bazen de Vilâdet-nâme denilen müstakil eserler doğmuş ve bu eserler Arapça, Farsça ve Türkçe gibi çeşitli dillerde İslâm âleminin her yerinde okunur ve söylenir olmuşlardır.⁶⁵

⁶² Köksal, 2011, a.g.m., s. 276–297.

⁶³ Sultan Ahi Evran, Pir-i Pirân, Aziz-i Azizân, Serçeşme-i Ahi Evran Sultan, Ahi Sultan Mahmud, Sultan Mahmud Ahi Evran, , Sultan Mahmud Ahi Evran İbn Abbas...vb. Kırşehir Müzesi, **a.g.b.**, s. 91, 93, 103, 132, 137.

⁶⁴ Şemseddin Sami, 1989, a.g.e., s. 1420.

⁶⁵ Ocak, A.Y. (1983). *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 1.

XIII. ve XIV. asırlarda Anadolu'da büyük şöhret kazanmış olan Baba İshak Horasanî, Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Velî, Seyid Mahmud Hayranî, Hacı İbrahim Sultan⁶⁶ ve Şeyh Evhâdü'd-dîn Hâmid el-Kirmânî⁶⁷ gibi önemli şahsiyetler hakkından menâkıbnâmeler yazılmıştır. Bunlar arasında konumuz açısından Ahi Evran adına yazılmış olan menkabeler ön plana çıkmaktadır.

Bugüne kadar doğrudan doğruya Ahi Evran'ın ismiyle onun hayatını konu eden üç önemli menâkıbnâme bilim dünyasına sunulmuştur. Bunlardan birincisi, ilk defa Franz Taeschner tarafından tanıtılarak yayımlanan **Gülşehrî'nin "Kerâmât-ı Ahi Evran"**⁶⁸ adlı menâkıbnâmesidir.⁶⁹ Bu yayının hemen ardından Kerâmât-ı Ahi Evran'ın Gülşehrîye ait olamayacağına dair iddialar üzerine Taeschner, Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ıyla karşılaştırmak ve tıpkıbasımını da eklemek suretiyle yeniden yayınlamıştır.⁷⁰

"Ay tutuldu yahdısını virmedi

Kimesne yılduz ışının görmedi

Doksan üç yıl dünyada oldu tamam

Ne helal önünde geçti ne haram"⁷¹

Bu menâkıbnâmelerden ikincisi ise; **Süleyman b. Alâüddevle b. Abdullah** tarafından 1588 / 89 (997) Kırşehir'de kaleme alınan "**Menâkıb-ı Ahi**

⁶⁶ Köprülü, 1943, a.g.m., s. 423.

⁶⁷ Şeyh Evhâdü'd-dîn Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi. (2008). Terc. ve Araş. Mikâil Bayram, Konya: NKM Yayınları.

⁶⁸ Bu eserden faydalanılarak şimdiye kadar çeşitli yayınlar yapılmıştır. Kartal, A. (2011). Kerâmât-ı Ahi Evrân Mesnevisi Üzerine Notlar. *Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu, (15 – 17 Ekim 2008)*, C.II, Kırşehir: s. 655; Çalışkan, Y., İkiş, L. (1993). *Kültür ve Medeniyetimizde Ahilik*. Ankara: K.B. Yayınları; Bayram, M. (1990). *Ahi Evren ve Ahilik Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret; Soykut, R. (1971). *Ortayol Ahilik*. Ankara: Güneş Matbaacılık.

⁶⁹ Taeschner, F. (1930). *Ein Mesnevi Gulschehris Auf Achi Evran*. Hamburg, Bei J.J. Augustin in Glückstadt; Köksal, M. F. (2012). Ahi Evran'ın Menkabevî Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Ahî Cihân Nasreddîn-i Ahi Evran. T.K.H.V.A.D., S. 62, Ankara: s. 85.

⁷⁰ Köksal, 2012, a.g.m., s. 85.

⁷¹ Taeschner, 1930, a.g.e., s. 2, 5; Kartal, 2011, a.g.m., s. 661, 663. Ay tutulmasının gerçekleştiği gün, astronomik bir hesaplama ile Ahi Evran'ın doğum tarihi ortaya çıkabilir düşüncesiyle, İstanbul Üniv. Fen Fak. Astronomi bölümüne müracaat eden Mikâil Bayram, bu bilgiden hareketle 1 Nisan 1261 (27 Rebiyülevvel 659) tarihinde ay tutulmasının gerçekleştiği ve Türkiye'de görüldüğü bilgisini almıştır. Bayram, M. (1982). Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihi'nin Tesbiti. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi-4*, Bursa: s. 35.

Evrân-ı Velî” adlı menâkıbnâmedir. Bu menkabe, Baki Yaşa Altınok tarafından o zaman ki ismi ile Gazi Üniversitesi, Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen I. Ahi Evran-ı Velî Ahilik Araştırmaları Sempozyumu’na bildiri olarak sunulmak suretiyle tanıtılmıştır.⁷² Ahi Evran’ın menkıbevî hayatı ile ilgili doğrudan doğruya önemli bilgiler ihtivâ etmesi dolayısıyla Ahilik araştırmaları açısından birinci derecede önem arz etmektedir.

“Adına dirlerdi Nasireddin Hoyı”

“Turfan idi ol erin nesli soyı” (Menâkıb no: 7)⁷³

Ahi Evran’ın adı geçen üçüncü önemli bir menâkıbnâme de “**Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran**” adlı mensur eserdir. Bu menâkıbnâmenin tek nüshası Yapı Kredi Bankası, Sermet Çifter Kütüphanesi, No: 919 da kayıtlı Burgazi Fütüvvet-nâmesinin sonunda yer almaktadır. Burada Ahi Evran hakkında verilen menkıbevî bilgiler M. Fatih Köksal tarafından iki bölüme ayrılarak incelenmiştir. Buna göre birincisi, Hz. Muhammed’in amcasının oğlu olan Ahi Evran, diğeri ise gerçek tarihî şahsiyet olan Ahi Evran. Eserde ilk Ahi Evran hakkında dokuz menkabe yer alırken, ikinci Ahi Evran hakkında altı menkabeye yer verilmiştir.⁷⁴

Türkiye Selçuklu Devleti ve Ahilik Müessesesi adına mühim kaynaklardan biri de **Şemsüddîn Ahmet Eflâkî el-Ârifî**’nin, “**Menâkıbü’l-Arifîn**” adlı menâkıbnâme türündeki eseridir. Bu eseri Ahmet Eflâkî, Ulu Ârif Çelebi’nin emri ile otuz altı yıllık bir çalışmanın ürünü olarak, 1353 yılında tamamlamıştır.

Eser, Mevlâna ve onun çevresinde oluşturulan Mevlevîlikle ilgili olayları ihtiva etmektedir. XIV. yüzyıl Anadolu’sunun kültürel hayatı, iktisadî olayları, dinî, tasavvufî ve sosyal hayatı hakkında bilgiler vermesi, Ahilerle Mevlevîlerin ilişkilerini yansıtması bakımından önemlidir. Bu tarihî kaynak Taeschner’in değerlendirmesi ile; “Mevlâna ve Mevleviyye tarikatı, Ahi mahfillerinde kısmen muvaffakat, mensubiyet ve taraftarlık ve aynı zaman da kısmen de reddiye ve muhalefet

⁷² Altınok, B.Y. (2011). Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Velî ile Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi. *G.Ü., I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004)*, C.II, Kırşehir: s. 63 – 77.

⁷³ Altınok, 2004, a.g.m., s. 64.

⁷⁴ Köksal, 2012, a.g.m., s. 90-101.

bulmuştur” sözleri ile bu ilişkilerin niteliğini ortaya koyması bakımından önemli bir değerlendirmedir. Yine Kırşehir Emiri Nureddin Caca ve Hacı Bektaş-ı Velî arasındaki münasebet açısından da ilk önce Selçuklu tarihi, özelde de Kırşehir tarihi açısından önemli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bu menkıbede Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarları, devlet adamları, Moğol yöneticileri, mutasavvıflar, sufiler, mevlevîler, ahiler ve Türkmenlerin dâhil olduğu XIII. ve XIV. yüzyıllara ait Türkiye'nin siyasî ve toplumsal olaylarının manzarası kendini gösterir. Ancak bu olayları değerlendirirken bu eserin tarihî değer açısından bir menkıbe olduğu da gözden ırak tutulmamalıdır.⁷⁵

⁷⁵ Şemsüddîn Ahmet Eflâkî el- Ârifî, (2001). *Menâkıbü'l- Arifîn*. Çev. T. Yazıcı, C.I. II, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

“Yiğitlik, Fütüvvet yoluna girmek,

Ahilik, Yola düşüp gitmek

Şeyhlik ise varılacak yere varmaktır.”

Yahya b. Halil İbn Çoban Feta'l-Burgazî

BİRİNCİ BÖLÜM

FÜTÜVVET KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

A-) Feta ve Fütüvvet Ehli Tanımları

Ortaçağ İslâm toplumlarında fütüvvet diye anılan teşkilat bütün İslâm dünyasında görülmüştür. Fütüvvet, toplumun sosyo – kültürel yaşantısına etki eden, onu şekillendiren, en önemli kavramlardan bir tanesidir. Fütüvvet kelimesi Arapça'dır ve lügatta tekil olarak feta; delikanlı, yiğit, eli açık, cömert, gözü pek, iyi huylu kişi, çoğul olarak da fityan şeklinde geçer.⁷⁶ Farsça'da fütüvvet kelimesi yerine fütüvvet-dâr, civanmert,⁷⁷ pehlivan,⁷⁸ kahraman, bahadır, delîr, tehemten, (boy lu poslu yiğit)⁷⁹ mert, sipahi, süvari kelimeleri kullanılmıştır. Türkçe de ise bu kelimenin karşılığı olarak alp, er, alper, ahı, yiğit, efe, dadaş, kabadayı, gürbüz,

⁷⁶ Gölpınarlı, A. (2011). *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*. İstanbul: Akademik Yayınlar, s. 17; Afşârî, M. (1382). *Fütüvvetnâme-hâ ve Resâil-i Haksariyye (Sî Risâle)*. Tahran, Pejuheşgâh-ı 'Ulûm-u İnsanî ve Mutalaât-ı Ferhengî, s. 29.

⁷⁷ *Ferheng-i Muasır-ı Farsî*, (1381). Haz. Gulam Hüseyin Sâdirî, Nesrin Hükemî, Nesteren Hükemî, Tahran: Ferheng-i Muasır, s. 447; Sülemî, 1977, a.g.e., s. 3.

⁷⁸ Afşârî, 1382, a.g.e., s. 258, 266.

⁷⁹ Şeyh Seyyid Hüseyin, (1955 – 56). Şeyh Seyyid Gaybîolu Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi. *İ.Ü.İ.F.M.*, C. XVII, İstanbul: s. 74.

babayiğit, batur, yavuz, koçu, levent, toyca, toy, atıcı, binici gibi kelimeler bu mânayı karşılamak üzere kullanılmıştır.⁸⁰ Nitekim Necm-i Zerkûb'da fütüvvetnâmesinde fütüvvetin civanmertlik mânasına geldiğini erlik tamamlanmadıkça civanmertliğin meydana gelmeyeceğini belirtmektedir.⁸¹ Sözlük olarak bu şekillerde tanımlanan fütüvvet, ideolojik anlamda, İslâmiyet'le birlikte göçebe aşiret yapısından yerleşik hayata ve millet yapısına doğru gelişen Arap toplumunda aşiret değerlerinin yeni hayat modelindeki yansıması olarak tanımlanır.⁸²

Kur'an-ı Kerîm'de de feta ile ilgili ayetler incelendiğinde kelimenin ahlâkî bakımından herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmadan sözlük anlamında kullanıldığı "genç adam, genç insan" anlamlarına geldiği gibi, köle ve cariye anlamlarında kullanıldığı göze çarpmaktadır.

"Hatırlat ki o vakit o genç yiğitler (fityan) mağraya sığındılar da şöyle dediler: Ey rabbimiz bize tarafından bir rahmet ihsan buyur ve işimizde bize bir başarı hazırla."⁸³

"Hakikaten onlar Rab'lerine iman etmiş gençler idi, biz de onların hidayetini artırdık."⁸⁴

Enbiya suresinde de feta kavramı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

"Dediler ki bir feta duyduk putları kötülüyor, kendisine İbrahim deniliyormuş."⁸⁵

Yusuf suresi ile Kehf süresinde feta kavramı yukarıdaki kullanımlarının dışında köle ve cariye anlamlarında kullanılmıştır:

⁸⁰ Razavî, (1992). *Fütüvvetnâme-i Kebîr veya Miftâhü'dekâyık fî Beyâne'l- Fütüvveti Ve'l-Hakâyik (Razâvî'nin Fütüvvet- nâmesi)*. Doktora Tezi, Haz. Raşan Gürel, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: s. VI; Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., s. 33, 34.

⁸¹ Necm-i Zerkûb, (2011). *Fütüvvetnâme*. Haz. A. Gölpinarlı (İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları), İstanbul: İ.T.O. Yayınları, s. 208.

⁸² Taeschener, F. (1953 – 54). *İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)*. Terc. F. Işıltan, *İ.Ü.İ.F.M.*, C.XV, İstanbul: s. 5.

⁸³ *Kehf Suresi*, 10. ayet.

⁸⁴ *Kehf Suresi*, 13. ayet.

⁸⁵ *Enbiya Suresi*, 60. ayet.

“Ve şehirdeki bir takım kadınlar dediler ki; Âziz’in refikası, genç kölesinin (fetasının) nefsinden muradını almak istiyormuş...”⁸⁶

“Hani Mûsâ beraberindeki gence (feta) şöyle demişti: İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim.”⁸⁷

“Oradan uzaklaştırılanların da beraberindeki gence (feta): ‘Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük’ dedi.”⁸⁸

“Genç (feta): Gördün mü? Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum...”⁸⁹

Tasavvufî kaynaklarda da VIII. yüzyıldan⁹⁰ itibaren önde gelen suffilerin fütüvvet kelimesini tasavvufî bir terim olarak kullanmaya başladıkları belirtilir.⁹¹ Tasavvufî bir terim olarak fütüvvet; cömertlik, diğergâmlık, temizlik, şefkat, üflet, tevâzu, mürüvvet, güzel ahlâk sahibi olmak, başkalarına yardım etmek, doğru sözlü olmak, konukseverlilik... gibi çok zengin ve farklı manâları ifade ettiği gibi, ayrıca bu özellikler temelde fütüvvetin özü kabul edilmiştir.

Mutasavvıflara göre fütüvvet, peygamberlerden kalma bir ahlak yoludur. Bu çerçevede fütüvvetten bahseden eserler bu mefhumların (cömertlik, diğergâmlık, temizlik, şefkat, mürüvvet ...) içerisinde İslâm dinin ortaya koyduğu tam ve mütekâmil insanı ve güzel ahlâkın ilkelerini bulmak mümkündür. İlk sufi müellifler ve mutasavvıflar da fütüvvetten bahsederlerken bu özellikleri ortaya koymuşlardır. Örneğin fütüvvetnâmelerin en eskisi olarak kabul edilen, Kitâbu'l-Fütüvvet'in yazarı Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (Ö.1021) fütüvveti; Allah'ın emirlerine uyma, güzel ibadet, her türlü kötülüğü bırakma, zahiren ve batınen, gizli

⁸⁶ *Yusuf Süresi*, 30. ayet.

⁸⁷ *Kehf Suresi*, 60. ayet.

⁸⁸ *Kehf Suresi*, 62. ayet.

⁸⁹ *Kehf Suresi*, 63. ayet.

⁹⁰ Yine bu dönemde yaşamış olan önemli mutasavvıfların ve âlimlerden ve mezhep önderlerinden övgü ile bahsedilirken onların fütüvvet ve mürüvvetlerinden de bahsedilmekteydi. Örneğin, Ebû Hanîfe (Ö.767) için, ferasette, siyasette ve kıyasette tek, mürüvvet ve fütüvvette harikaydı; Hasan Basrî (Ö.728) için, Nübbüvvetin perverdesi, fütüvveti huy edinen, ilim ve amel Kâbe'si; Ebû Abbas Kassâb için, Çağın sıddığı olup fütüvvet ve mürüvvette padişah, nefsin kusurlarını görmede bir harika idi, sözleri ile övülmekteydi. Feridüddîn Attâr, (2012). *Evlîya Tezkireleri*, Çev. S. Uludağ, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, s. 65, 235.

⁹¹ Uludağ, S. (1996). Fütüvvet. *D.İ.A.*, C. XIII, İstanbul: s. 259.

ve açık ahlâkın en güzeline sarılmadır, şeklinde tanımlamaktadır. Bundan başka Sülemî, Hz. Adem'den, Hz. Muhammed'e, Hz. Muhammed'den, dört halifelere uzanan fütüvvet silsilesini ve peygamberlerde görülen en mütekâmil ahlâkı ön plana çıkararak fütüvveti; "Adem gibi özür dilemek, Nuh gibi sebatlı, İbrahim gibi vefalı, İsmail gibi dürüst, Musa gibi ihlaslı, Eyyup gibi sabırlı, Davut gibi cömert, Hz. Muhammed gibi merhametli, Ebu Bekir gibi hamiyetli, Ömer gibi adaletli, Osman gibi hayâlı, Ali gibi bilgili olmaktır"⁹² şeklinde tanımlayarak, fütüvvetin dayandığı temel unsurları ve onları şahsından yaşatan örnek insanları vurgulayarak, fütüvvetin dayandığı temel esasları ortaya koymuştur.

Sülemî'den sonra onun öğrencisi olan, Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, Risâle adlı eserinin fütüvvet bahsinde, Ashâb-ı Keyf'i yiğit, olarak nitelendirildikten sonra fütüvveti; başkalarını düşünmek, başkalarına yardım etmek demek olduğunu belirtip, bu fikri destekleyen hadislere yer vermiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber; "Bir kul müslüman kardeşinin ihtiyaçlarını görmeye ve ona yardım etmeye devam ettikçe Allah'da o kula yardım eder" buyurmuştur.⁹³ Görüldüğü üzere burada, Hz. Peygamber'in fütüvvet anlayışında dikkati çeken ilk husus başkalarını düşünmek yani diğergamlık ve yardımseverlik vasıflarıdır.

Fütüvveti tasavvufî özellikler açısından ele alan Kabusnâme'nin yazarı Mercimek Ahmet ise civanmertliğin üç önemli özelliğinden bahseder. Bunlardan birincisi akıl ve bilgi, ikincisi doğruluk, üçüncüsü ise erliktir.⁹⁴

Necm-i Zerkûb da fütüvveti tasavvufî mânada şöyle ele almaktadır; "Fütüvvet üç kısımdır: Birincisi, dili kötü söz söylemekten, gıybetten ve buhtandan korumak ve bunları bıraktıktan sonra da ulu Tanrı'yı çok anmak, beş vakit namazda virde devam etmek ve bütün halka dua eylemektir. İkincisi gönül fütüvvetidir. O da gönlünü Tanrı için sınık bir hale getirmek, nekesliği bıraktıktan sonra çok cömertlik etmek, halka bol bol bağıшта bulunmak, mukaddes ve ulu Tanrı'nın sanatlarını daima ibretle düşünmektir. Üçüncüsü de göz fütüvvetidir. O

⁹² Sülemî, 1977, a.g.e., s. 23-24; Uludağ, 1996, a.g.m., s. 261.

⁹³ Abdülkerim Kuşeyrî,(2009). Kuşeyrî Risalesi. Haz. S. Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 306; Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., s. 48; Demirci, M.(1992). Ahilik'te Tasavvufî Boyut: Fütüvvet. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, İzmir: s. 84, 85.

⁹⁴ İlyasoğlu Mercimek Ahmet, (1974). *Kabusnâme*. Haz. A. Özkırımlı, C.II, İstanbul: Tercüman Yayınları, s. 139.

da haram yüzleri görmekten onlara bakmaktan gözü korumak, önde ve ardına bakılmaması gereken ve görülmesi layık olmayan şeylerden gözü sakınmak, gözünü böylece koruduktan sonra da göklerde ve yerlerde bulunanlara bakıp, her şeyden önce Tanrı'nın varlığını görmektir.”

Mevlânâ Hüseyin Vaiz Kâşif'de Fütüvvetnâme-i Sultanî adlı eserinde fütüvveti dış temeller ve iç temeller olmak üzere iki ana esas üzerinde temellendirmiştir. Bunlardan dış temeller; dilini, kulağını, gözünü, elini, ayağını, karnını ve fercini haramdan korumak, iç temeller ise cömertlik, alçak gönüllülük, kanâat, bağışlamak ve merhamet etmek, ululanmak, yakınlık ve ulaşma makamına iyiden iyiye yönelmek şeklinde sıralanmaktadır.

Görüldüğü üzere yukarıda farklı fütüvvet betimlemeleri tasviri edilerek fütüvvet tanımlamalarına yer verilmiştir. Bu tanımlamalarda da belirtildiği gibi fütüvvet anlayışının ve ideasının üzerinde durmuş olduğu ana unsurlar belirlenmiştir. Ayrıca Kurân-ı Kerîm de yer alan feta kavramlarının hangi anlamlarda kullanıldığına işaret edilerek bu kavramın fütüvvet ile olan ilişkisine değinilmiştir.

VIII. ve IX. yüzyıllarda İslâm coğrafyasının gelişmesine ve genişlemesine paralel olarak fütüvvet mefhumunun nasıl bir muhteva değişimleri içerisinde olduğu kavramlarla ifade edilmiştir. Örneğin büyük mutasavvıf ve sosyolog İmam Kuşeyrî, (986-1072) Risale-i Kuşeyri adlı eserinde Cüneyd-i Bağdâdî'den naklen “Fütüvvet Şam'da, lisan Irak'da ve doğruluk Horasan'dadır”⁹⁵ derken beklide bu değişimin ve gelişimin en güzel şekilde yaşanmış olduğu bölgelerin sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtmıştır. Bu dönemde Sülemî ile başlayan fütüvvetnâme yazma geleneği ile birlikte fütüvvetin tasavvufî tanımlamaları ortaya konulmuştur.

⁹⁵ Çağatay, N. (1983). Fütüvvetnâmeler Nedir? Niçin düzenlenmişlerdir?. *Makaleler ve İncelemeler*, Konya: s. 212; Feridüddîn Attâr, 2012, a.g.e., s. 402.

B-) Fütüvvet Teşkilatı'nın Gelişmesinde Etkili Olan Kültürler

1-) Arap Kültürü

Fütüvvetin özünü teşkil eden feta kavramı, İslâm öncesi Arap toplumunun, kendine has coğrafî özellikleri, yaşam tarzı ve geleneklerinin bir gereği olarak ortaya çıkmış ve kendisinden sonra da bu özellikleri esas alan pek çok müessese ve kurumun beslendiği bir kaynak olmuştur.

İslâm öncesi Arap kültürü çerçevesinde ne zaman ortaya çıktığı konusunda tam bir açıklık olmayan feta kavramının ilk örneklerine eski Arap şiirlerinde rastlamak mümkündür. Burada feta kavramı; Arap insanın ideal olarak kendi zihninde yaşattığı asil ve tam manasıyla mütakâmil bir insan kastedilmekteydi. Eski Araplara mahsus faziletlerden sayılan aşırı cömert kimseler, kendini kabilesi için kayıtsız şartsız feda edenler ve mertçe cesaret gösteren kimseler için kullanılmıştır. Görüldüğü üzere feta, birisi cömertlik ve sehavet, diğeri de şecaat olmak üzere iki ana fazilet etrafında telakkî olunmuştur. Bu anlayışa X. ve XI. asırlarda İran topraklarında hüküm süren birçok İranlı beylerde asalet ideali olarak görülmektedir. Bu ideal o dönemde yazılmış olan siyasetnâmelerde birçok kere mevzu bahis edilmiştir⁹⁶

Feta kavramının çoğul şekli olan fityan ve üstünlük şekli olan feta'l-fityan ile birlikte feta anlayışına sahip olan kimse, kabilenin en kahraman ve en üstün vasıflara sahip kişisidir ki başlıca şecaat, cömertlik, diğergamlık gibi faziletleri ve üstün özellikleri bizzat şahsında barındırır.⁹⁷ Ancak o çağlarda fetalar Arap toplumunda ferdî kişileri yansıtmaktaydı. Bu kimseler toplumun takdirini kazanmak ve şöhret sahibi olmak için cömertçe davranışlarda bulunurlardı. O dönemlerde örnek birisi olarak Arap edebî ürünlerinin çoğunda sözü edilen kişi Tay kabilesi

⁹⁶ Taeschener, 1953-54, a.g.m., s. 5.

⁹⁷ Taeschner, F. (1972). İslâm'da Fütüvvet Teşkilatı'nın Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri. Çev. S. Yüksel, *Bellekten*, C. XXXVI, S. 141 – 144, Ankara: s. 205.

başkanı Hatem Taî'dir. Bu kişinin konuklarını çok iyi ağırladığı ve onlara yanlarında ayrılışları esnasında at ya da deve hediye ettiği dillere destandır. O devirlerde buna benzer başka örneklerde bulunmaktadır. Özellikle İslâmiyet'in doğuşundan sonra, Arabistan'da siyasal olayların hızla geliştiği bir dönemde, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı olan Ali b. Ebu Talib, daha çok yiğitlik ve savaşçılık yönü üstün olan ve bu özelliği ile tanınan bir kişi idi. Gittikçe artan ve yayılan ünü onu İslâm'da en iyi feta örneği olarak nesilden nesile aktarılan "Lâ fetâ illa Ali, Lâ seyfâ illâ Zülfikar"⁹⁸ cümlesi ile tanınmasına vesile oldu.⁹⁹ Bu olay Yahya b. Halîl Çoban Fetal Burgâzî'nin fütüvvetnâmesinde şöyle işlenmektedir: "Şöyle bilin kim Fütüvvet Rasûl hazretlerine geldi, pes fütüvvet sahabeye ayıdırdı. Sahabeler gördüler, key ince yol, key sarb yol. Bunlar hayran kaldılar. Pes Rasûl hazreti Emirü'l-mü'min Hz. Ali'ye sordu. Kim ya Ali sana yavuzluk kılana sen ne kılarsın? Ali ayıtdı, ol kişi ki bana yavuzluk kıla ol yavuzluğu kendüye yavuzluktur. Eğer eylüğü artura, ben ona eylüğü artıram. Yine Hazreti Rasûl sallâllâhu ve aleyhi ve sellem ayıtdı: Ya Ali ol her gün ciğerini kan eylese sen anı ne kılarsın? Ali ayıtdı: Ol kişi günde bin kere ciğerüm kan eyleyüb gönlüm yıkarsa ben anun hatrını yıkmam. Pes Râsûl sallâllâhu ve aleyhi ve sellem buyurdu: Kim, Lâ feta illâ Ali, Lâ seyfâ illâ Zülfikar. Dahi bir gün Ali'nin, radyallâhü anhü, dört akçası vardı, sadaka virdi. Birin gece birin gündüz, birin gizlü, birin aşikâre virdi. Hak taâlâ kabul kıldı, Cebrâîl aleyhisselam bu ayeti getürdi: Kim, Ellezîne yunfikûne emvâlehum bil leyli ven nehâri sırran ve alâniyeten...¹⁰⁰ Pes Enbiya ve Evliya Fütüvveti Ali radyallâhü anha revâ gördüler, yani Rasûl sallâllâhu ve aleyhi ve sellem ve dahi sahâbeler Ali'yi kabul kıldılar."¹⁰¹ Fütüvvet'in tasavvufî ilkeleri bakımından Hz. Ali ile ilgili bir hadis rivayet edilmiştir. Buna göre: "Ey Ali ümmetimin fityânının (fütüvvet ehli) on alameti vardır: Doğru söz, ahde vefa, emaneti yerine getirme, yalan söylememe, yetime iyilik etme, isteyene ihtiyacını

⁹⁸ "Ali'den başka er, yiğit yok; Zülfikar'dan başka kılıç yok."

⁹⁹ Çağatay, N. (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 4; Kocatürk, 1986, a.g.m., s. 18.

¹⁰⁰ Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr (Allah yolunda) infâk edenler (verenler), *Bakara Suresi*, 274. ayet.

¹⁰¹ Yahya b. Halîl Çoban Fetal Burgâzî, (1953–1954). *Burgâzî ve Fütüvvet-nâmesi*. Haz. A. Gölpinarlı, *İ.Ü.İ.F.M.*, C. XV, No: 1-4, İstanbul: s. 115.

verme, hediyeleşme, yararlı işler yapma, kavgayı terk etme, Allah için sevmeye ve Allah için kızma”¹⁰² şeklinde tasvir edilmiştir.

Halid b. Velid de hem cahiliye döneminde hem de İslâmiyet’in ilk yıllarında dillerden düşmeyen bir kahraman ve meşhur bir süvari idi. Cahiliye devrinin meşhurlarından Malik b. Nüveyre ile Müseylemetü'l-Kezzab'ı bertaraf etmiş ve Suriye'nin önemli bir bölümünü fethini sağlamıştır. Bizans diyarında büyük kahramanlıklar ortaya koyan Halid b. Velid'in bu ünü bütün İslâm ülkesine yayılmıştır.

Hamza b. Abdulmuttalip de Allah ve Resulü'nün arslanı lakâbını kazandıktan sonra Uhud Gazvesi'nde (625) şehit edilmiştir. Hem Cahiliye döneminde hem de İslâmiyet'i kabul ettikten sonra karşı konulamaz bir Kureyş süvarisi ve yiğidi olarak tanınmış idi. Uhud savaşında şehit edilmesi Peygamber'e çok ağır gelmiş ve yerine yetmiş Kureşliyi öldürmeyi nezretmişti.¹⁰³

Fütüvvet konusu üzerinde araştırma yapan ve bu konuda birçok makale yazan Franz Taeschner, Fütüvvet Teşkilatı'nın kökeni hakkında iki önemli bölge üzerinde durulması gerektiğini bildirmektedir. Bunlardan birincisi İslâm'dan önceki Arabistan, ikincisi de antik kültür çevresidir.¹⁰⁴ Gölpınarlı da hicri III. yüzyıldan bu zümrenin Horasan, Bağdat, Irak, ve Şam ülkelerinde temerküz ettiğini belirtmektedir ki bunlar arasında; h. 283/896 yılında Feridüddîn Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliya adlı eserinde Ahi İbrahim¹⁰⁵ ve 457/1078 yılında Câmî'nin Nefâhatü'l-Üns'ünde Ahi Ferec Zencanî,¹⁰⁶ Anadolu'da ve Şam'da şeyhlik yapmış Ahi Ali Mısırlı¹⁰⁷ gibi doğrudan doğruya bu bölgede ahi lakabını alan insanlar da bulunmaktadır. Hicri beşinci yüzyılın meşhur suffilerinden olan ve miladî 1065 yılında ölen Ahi Ferec Zencanî'nin ismi yine Kaabûsnâme'de geçmektedir.¹⁰⁸

Burgazi Fütüvvetnâmesinde, fütüvvet yoluna intisap edenlere şed kuşatma ve müridin saçını kesme erkânında Arap geleneklerinin yanında İslâmî ve

¹⁰² Tabakoğlu, A. (1984). Sosyal ve İktisadî Yönleri ile Ahilik. XX. *Ahilik Bayramı Kongresi*, Kırşehir: s. 43.

¹⁰³ Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., s. 57, 58.

¹⁰⁴ Taeschener, 1972, a.g.m., s. 205.

¹⁰⁵ Feridüddîn Attâr, 2012, a.g.e., s. 289-304.

¹⁰⁶ Abdurrahman Camî, 2011, a.g.e., s. 278,

¹⁰⁷ Abdurrahman Camî, 2011, a.g.e., s. 588.

¹⁰⁸ Gölpınarlı, 2011, a.g.e., s. 65; Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., s. 189,190, 191.

tasavvufî gelenelerin de izlerini göstermektedir. Bu hususta Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif* adlı eserinin XVII. bölümünde “Hz. Ayşe'nin, Hz. Muhammed'in karısı ve Hz. Ebu Bekir'in kızı, şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Muhammed sefere çıktığında beraberinde bir ayna, bir sürme, bir misvak, bir tarak, makas (sındı) götürürdü” bilgisi verilmektedir.¹⁰⁹ Hz. Peygamber'in sefer esnasında yanında bulundurduğu eşyalar arasında makas bulunması, yine Hz. Peygamber'in Hac ibadeti esnasında saçını kestiriyor olması sonraki dönemlerde de bu sünnetine uyularak, fütüvvete girme merâsiminde de şeyh tarafından müridin başının tıraş edilmesi hadisesiyle alakalı olması mümkündür. Neşet Çağatay ise Vladimir Gordlevski'e¹¹⁰ dayanarak fütüvvetnâmelerde gördüğü bu geleneklerin menşeinin Sâmi kavimlerinden geldiğini iddia etmektedir.¹¹¹

Fütüvvetin tasnifi ve erbapları hakkında verilen fütüvvet yoluna ait bilgilerde bazı İslâmî geleneklere dair bilgiler görülmektedir. Buna göre; Burgazî fütüvvetnâmesinde fütüvvetin yolu ikidir. Biri Hz. Ebu Bekir'den gelen “kavlî” diğeri de Hz. Ali'den gelen “seyfî” yoludur. “Kitabâ'l-Kalâid'de şöyle buldum ki fütüvvetin yolu iki dürlüdür. Biri Kavî biri Seyfîdür. Hem Kitaba'l-Müsemma'da şöyle gördüm kim Kavî, Ebu Bekr'dür ve Seyfî Ali'dür ve dahî Kavî oldur. Kim ahi ve şeyh görmedin sıdk bağlaya, ahiye kul ola. İşk ile fütüvvetten anın adın ana. Ahisi ışkına cömertlik kıla. Ahi ne işde, ne surette ve ne dirliktedür, ol terbiye dahi ol sıfatla ola.¹¹²

Her kim Seyfî ola, hâs ve âmm gerek kim evvel kavî ola, andan seyfî ola. Gerçi Arap kılıca seyf dir, illâ seyfî oldur; ahiyi ve şeyhi gözede, andan terbiye aldı, Andan düni gün ahiye karşı hıdmet kılurdu. Nitekim Emîrü'l-mü'ninin Ali, düni gün Rasûl hazretine hıdmet kılurdu. Pes ol kim Seyfî'dür, ahisine hidmet kıla, ahi andan hoşnûd ola...¹¹³

Burada Hz. Ali'nin Hz. Peygambere gece-gündüz hizmet ettiği gibi, Fütüvvet ehli ile ahîlerin de reislerine ve şeyhlerine daima bu anlayışla

¹⁰⁹ Şihâbeddü'd-dîn Sühreverdî, (2010). *Avârifü'l-Meârif*, Çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Saadet yayınevi, s. 167.

¹¹⁰ Gordlevski, V. (1941). *Gesudarstvo Selcukidov Maloi Azii*, Moskova, Leningrad: s. 106 – 113.

¹¹¹ Çağatay, N. (1952). Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II-III. *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara: s. 70.

¹¹² Burgâzî, 1953 – 1954, a.g.e., s. 129.

¹¹³ Burgâzî, 1953 – 1954, a.g.e., s. 129, 130.

davranmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Ahiler bu anlayışın pîri olarak da Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali'yi kabul etmektedirler. Zira başka bir rivayette de fütüvvet hırkasını Resûlullah'ın Hz. Ebû Bekir'e onun da Ali'ye verdiği anlatılmaktadır.¹¹⁴ Fütüvvet ehlinin Kavî ve Seyfî olanların görevleri ve hizmet erkânındaki yerleri hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır. (Kim evvel kavî ola, andan seyffî ola.) Ayrıca Necm-i Zer-kûb'da fütüvvetnâmesinde bu fütüvvet ehline (Seyfî ve Kavî) bir de Şurbî grubunu eklemiştir. Ona göre Şurbî olanlar kalkıp sahipleri adına tuzlu su içerler. Bunun aslı şundan kaynaklanmaktadır: İslâmiyet zuhur etmeden önce fütüvvet sahipleri adına şarap içilirdi. Ebû Cehl o zamanlarda fütüvvet sahibi olmakla tanınmıştı. Dört yüz kişi onun adına şarap içmişti. Hz. Peygamberin gençlik dönemlerinde gençlerden kırk kişi daima Peygamberle birlikte bulunurlardı. Bunlar, Peygamber'e dediler ki zâhir ve bâtına ait her hususta kutlu ayağınızın bastığı toprak bile Ebû Cehl'in varlığından daha yücedir, daha iyidir. Sizin cana canlar bağışlayan vücudunuz varken, O fütüvvet sahipliğini takınmada. Biz de sizin kutlu adınıza fütüvvet yoluna girmek istiyoruz, dediler. Hz. Peygamber de aramızda şarap kullanmamız doğru değil buyurdu ve tuzlu suyu koydu. Onalar da Hz. Peygamber'in kutlu adına tuzlu şerbet içtiler. Bu haber Ebû Cehl'e ulaştınca çok sinirlendi ve dedi ki; benim babam Arap kabilelerinin ulusudur. Oysa O, Ebû Talip'in yetimi. Nasıl olur da O benimle baş koşar? O dört yüz adamını yolladı, gidin dedi Muhammed'i sahabeyle beraber kırın. O dört yüz kişi bu kırk kişi ile savaşa tutuştular. Allah yardım etti, kırk kişi o dört yüz kişi ile başa çıktı. Hepside bozulup kaçtılar. O zamandan beri Ebû Cehl'in gönlüne kin düştü, adam akıllı kinlendi. Bu olaydan sonra fütüvvet sahipleri iki kısma ayrıldı. Şarap içenler Ebû Cehl'e mensup oldular, tuzlu su içenler Hz. Muhammed'e mensup oldular.¹¹⁵

¹¹⁴ Şeker, M. (2006). Fütüvvet-nâmelerde Ehl-i Beyt Sevgisi. *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir: s. 406.

¹¹⁵ Necm-i Zerkûb, 2011, a.g.e., s. 216, 217.

2-) Fars Kültürü

Eski İran kültür tarihi uzmanları, Prof. Dr. Geo Widengren gibi, başta Mezopotamya olmak üzere, İran kültürünün hâkimiyetindeki sahalarda daha Zerdüşť öncesi devirlerde (M.Ö. 1000'li yıllarda) bekâr gençlerden oluşan ve Fütüvvet Teşkilatı'na çok benzeyen "Mairya" denilen teşkilatın bulunduğunu söylemektedirler.¹¹⁶

Fütüvvet Teşkilatı'na giriş esnasında düzenlenen fütüvvet libâsı giyme töreni, Franz Taeschener'e göre bu müessesenin İran menşesine delâlet eder. Zira İç Asya süvari milletlerince icra edilebilecek olan şalvar, İran'da Akamanış sülalesinin başlangıcından beri yerlidir. Hâlbuki bu, Araplarda yoktu. Ayrıca bu toplantı esnasında fütüvvet kadehinden tuz karıştırılmış su da içilmekteydi.¹¹⁷

Ahmet Yaşar Ocak da Fütüvvet'in menşesindeki Fars kültürü etkisini özellikle belirtmektedir. VIII. ve IX. yüzyılda ortaya çıkan teşkilatlı fütüvvet gruplarının daha çok göçebe hayat tarzının hâkim olduğu Arap yarımadasında değil de Fars kültürünün hâkim olduğu Irak ve İran topraklarında üstelik şehirlerde görülmesi kurumsallaşmış fütüvvetin sosyal tabanında yer alan şehirli ve gayri Arap unsurların ekseninde Fars kültürü etkisini göstermesi bakımından önemlidir.¹¹⁸

Özellikle eski İran mistik kültürünün merkezi sayılabilecek Horasan bölgesinde IX. yüzyılda Hamdûn el-Kassâr, Ebu Hafs El-Haddad, ve Osman el-Hırî gibi büyük öncülerini bu bölgede yetiştiren Melâmeti cereyanı, Fütüvvet Teşkilatları ile iç içe gelişti. Bu melâmetî sufflerinin hem ehl-i fütüvvet hem de esnaf tabakasına mensup olmaları dolayısıyla teşkilatlı fütüvvet yapısının nasıl bir sosyal zeminde başladığı İran ve Anadolu da nasıl Ahilik Müessesesi haline dönüştüğü hakkında bir fikir verebilir.

¹¹⁶ Ocak, A.Y. (2011). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 196.

¹¹⁷ Taeschener, 1953–54, a.g.m., s. 10.

¹¹⁸ Ocak, A.Y. (1996). Fütüvvet. *D.İ.A.*, C. VII, İstanbul: s. 262, 263.

Fütüvvet ehlindeki şedle Zerdüştlüğün şiarı olan “kustî” arasındaki benzerlik de gerçekten dikkate değer. Zerdüştliler kustîye din bağı manâsında “bend-i din” demektedirler. Bu isim ile Bektaşîlerdeki tîg-ı bend arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir. Her Zerdüştfî kustî bağlamak mecburiyetindedir. Eski Hint ve İran’da Zerdüşt dininden önce de bu gelenek bulunmakta idi. Hintlilerde kustî kuşanma adeti; Berehmenler için sekiz, askerler için on bir, reisler de on iki yaşından itibaren başlamaktaydı. Hintliler yalnız erkeklere kustî kuşattıkları halde, Zerdüştliler kızlara da kustî kuşatmakta idiler.¹¹⁹

Yetmiş iki iplikten dokunan kustî, on ikişer iplikten meydana gelen altı parçanın birleştirilmesi suretiyle bele üç kere dolandıktan sonra uçları aşağıya sarkacak kadar uzun olan bir kuşaktır. Zerdüştlilerde kustî kuşanma merasimi erkek çocuklara yedi yaşında yapılmakta iken, kızlara altı yaşından dokuz yaşına kadar olan zaman dilimi içerisinde yapılmakta idi. Bazı durumlarda çocuk on beş yaşına kadar da geri bırakılabiliyordu. Zaten Avesta da bu merasimin on altı yaşında yapılmasını kabul etmiştir. Kustî; keçi, deve, beyaz bir koyun yününden veya pamuktan dokunabiliyordu. Ancak ipekten dokunulmasına izin verilmemiştir.

Kustî kuşanma töreninden önce bazı hazırlıklar yapılıyordu. İlk olarak çocuk merasimden önce yıkanılıyordu. Ardından merasimde akrabaya, dostlara ziyafet veriliyordu. Ziyafete gelenler de çocuğa armağanlar sunuyordu. Çocuk dinî esasları yerine getirdikten sonra mubid¹²⁰ tarafından kısa kollu gömlek dualarla giydiriliyordu. Bu dualara mecliste bulunanlarla diğer mubidler iştirak ediyordu. Bundan sonra törene gelenler çocuğun arkasında durarak, öğleden evvel ise doğuya, akşama yakın ise batıya, gece ise aya dönerler. Mubid sedrenin üstünde kustîyi çocuğun beline üç defa dolayıp bağlar.

Bu törende kullanılan kustînin yetmiş iki ipliği, Avesta’nın en önemli kısmı olan “Yasna’nın” yetmiş iki faslına, on ikişer iplikten meydana gelen altı parça da yılın on iki ayıyla bu aylardaki altı dinî bayrama, kustînin üç defa dolanması iyi düşünce (meniş-i nik), iyi söz (guş-i nik) ve iyi işe (koniş-i nik) işarettir. Mubid kustîyi çocuğa ikinci defa dolması esnasında öne iki düğüm, üçüncü dolmasında arkaya iki düğüm vurulur ki, buradaki ilk düğüm tek Tanrı’nın varlığına, ikincisi

¹¹⁹ Gölpinarlı, 2011, a.g.e., s. 70.

¹²⁰ Zerdüşt (Mecusî) din adamı, ateşperestlerin âlimi, hâkimi, feylesofu.

Zerdüşt dininin hak dini olduğuna, üçüncüsü Zerdüşt'ün peygamberliğine, dördüncüsü de iyi düşünce, iyi söz ve iyi işin esaslarına işarettir. Bundan sonra çocuk iyi dinler topluluğuna girmiş ve yeniden doğmuş sayılır.¹²¹

Görüldüğü üzere Fütüvvet Teşkilatı'ndaki şed ile Zerdüşt'lük'teki kustî düğümleri, Bektâşîlerdeki tîg-i bend ve bunun düğümleri ve burada ele, dile ve bele işaret oluşu, Rufâilerin şeddi ve diğer tarikatlardaki kemer arasında benzerlikler görülmektedir.

Fütüvvet Teşkilatı'ndaki Fars kültür özelliklerinden birisi de fındık endazlıktır. (Ramy al-bunduk) Hz. Osman döneminin sonlarına doğru gerek şekil ve gerekse kullanım tarzı olarak İran'dan alınmıştır. Halife Nâsır'da Abbasi hilâfetine geçtikten sonra fındık endazlığa çok meraklı olduğundan buna çok önem vermiştir. Halife Nâsır fütüvvet şalvarı giydikten sonra, bunlar arasında daha kuvvetli bağlar tesis etmek için yiğitlik şerbeti içmeyen ve fütüvvet şalvarı giymeyenlere fındık atmayı men ettiğini ve kendisini fındık atanların pîri ilan ettiğini bildirdi. Halife milâdi 1211 tarihinde kendisini tanıyan meliklere ve emîrlere mektup yazıp, kendisinden fütüvvet şerbetini içmelerini, fütüvvet libası giymelerini, fındık endazlıkta kendisine intisap etmelerini ve bu sanatın pîri olarak tanımalarını tavsiye etmiştir. Bundan sonra da çevredeki birçok hükümdar ve beyler de kendisine müracaat ederek Fütüvvet Teşkilatı'na dâhil olmuşlardır.¹²²

Louis Massignon, ve Franz Taeschner gibi şarkiyatçılar, Fütüvvet'in menşeiini Araplar tarafından fethedilen antik kültür merkezlerinde aranmalıdır, görüşü üzerinde durmaktadırlar. Özellikle Sasani Deveti'nin başşehri olan Medain bu yazarlar tarafından ön plana çıkarılmaktadır. Burada Ali b. Ebu Talip'in en yakınlarından olan İranlı Selman el-Fârisî'nin Medain'de bu müessesenin en çok hürmet edilen pîrlerinden olması, bu husus üzerindeki en büyük delillerden birisi olarak şehâdet gösterilmektedir.¹²³

¹²¹ Gölpinarlı, 2011, a.g.e., s. 71.

¹²² Çağatay, 1952, a.g.m., s. 74.

¹²³ Taeschener, 1953-54, a.g.m., s. 11, 12.

3-) Türk Kültürü

“Tiriglik uzunın tiler erse sen “Sen, ömrüne uzunluk diler isen

Akı bol tuz-ekmek yitir usa sen” Akı(Cömert) ol, tuz-ekmek yedir ele sen”

Yusuf Has Hacip

Ahi kelimesinin, Türkçe kardeş anlamında Arapça bir kelime olduğu hakkındaki anlayışını İbn Battuta'nın teyit etmesi¹²⁴, Fütüvvetnâmelerde Ahilerin menşe'lerini peygamberlere ulaştırmak için gösterdikleri gayretler sonucunda, Ahilik Müessesesi'nin esaslarının Arap coğrafyasında kurulmuş, sonradan İslâm ülkelerine yayılmış olduğuna dair genel bir kanı meydana getirmişti. Son dönemlerde yapılan çalışmalar sonucunda öteden beri yaygın olan bu kanaati esasından sarsmış, Ahilik Müessesesi'nin kökenlerinden bazılarını da Orta Asya'daki Türk dünyasında aramamız gerektiğini ortaya koymuştur. Özellikle Batılı Şarkiyatçılardan Franz Taeschner bu konuda Ahi kelimesinin zahiren Arapçadaki erkek kardeşim anlamında gelse de esasında en eski bir Türkçe kelime olduğunu, zaten Uygurca ve Kaşgarca'da kelimenin akı şeklinde cömert, âlicenap, asil, nezih ve civanmert gibi anlamlarda kullanıldığını belirtmektedir. J. Deny, Fuat Köprülü, A. Sait Aykut,¹²⁵ Neşet Çağatay¹²⁶ gibi araştırmacılar Ahi kelimesinin eli açık, cömert, bahadır, yiğit anlamlarına gelen akı kelimesinin zamanla gelişerek ahi şekline dönüştüğünü iddia etmektedirler. Claude Cahen ise dil bilimi ve anlam bilimi bakımından onun eski Türkçe Ahi-akı kelimesinden türediği görüşü Ahiliğin Türklerden kaynaklandığını kanıtlamak içindir,¹²⁷ diyerek bu konudaki şüphelerini dile getirmekle birlikte, Selçuklular'ın ilk fetih yıllarında ölen (1068–69) Ahi Ferec

¹²⁴ İbn Battûta, 2004, a.g.e., C.I, s. 403, 404.

¹²⁵ İbn Battûta, 2004, a.g.e., C.I, s. LVI - LIX.

¹²⁶ Çağatay, N. (1952). Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi I. *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara: s. 59, 60.

¹²⁷ Cahen, C. (1986). İlk Ahiler Hakkında. Çev. M. Öztürk, *Bellekten*, S.197, Ankara: s. 591, 592.

Zencanî'nin Türk olması da imkânsız değildir, diyerek bu konuda açık bir kapı bırakmayı da ihmal etmez.

Bu iddiayı (akı kelimesinin zamanla gelişerek ahi şekline dönüştüğü) kuvvetlendiren sebeplerden birisi de altıncı asırda yazıldığı tahmin edilen Hibbetü'l-hakâyık adlı eserde Ahi kelimesinin Türkçe olduğunu yazmakta ve bununla ilgili de bazı örnekler vermektedir. Nitekim Ahiliğin ve debbağ esnafının en büyük pirllerinden olan Ahi Evran'ın lakabı olan Evran kelimesinin; Evranlı, mütenasip, biçimli, vâkur, temkinli, müeddep, terbiyeli, ölçülü, muvâfık anlamlarına gelen Türkçe bir kelime olarak, sehî, kerim, civanmert anlamlarına gelen Arapça fütüvvet kelimesini karşılamaktadır. Anadolu'da Ahiliğin en büyük teşkilatlandırıcısı ve temsilcisi konumunda bulunan Ahi Evran'a bu lakâbın verilmiş olması Ahiliğin kökenlerinin nereden geldiğini gösteren delillerden birisi olarak sayılabilir.¹²⁸ Muallim Cevdet ise konuyu biraz daha millileştirerek, Anadolu'daki Fütüvvet Teşkilatı'nın Türk milli ruhundan doğduğunu ve onları hükümet tarafından oluşturulmuş resmî bir kurum olarak görmek doğru değildir. Hâlbuki Irak'taki benzer kurumlar Halife Nâsır tarafından teşkilatlandırılmıştır,¹²⁹ şeklinde görüş beyan ederek iki ayrı bölgedeki fütüvvet teşkilatının arasındaki oluşum farklılığına dikkat çekmeye çalışmıştır.

Mûtezile kelâmcısı Câhiz, Fezâilü'l-Etrak adlı eserinde, Türk memlûkluların İslâm ordusuna alınmaları gerektiğini ve Türklerin üstün meziyetlerini dile getirmiştir. Gerçekten de Türkler ve İranlılar İslâm medeniyeti dairesine girdikten sonra bu üstün meziyetleri onlar tarafından İslâm'ın ilkelerine uydurulmuştur. VIII. yüzyıldan başlayarak İslâm medeniyeti dairesindeki yazarlar tarafından bu ahlâkî ve insanî meziyetler eserlerine yazılmıştır.¹³⁰ Muallim Cevdet, İbn Battûta'nın verdiği bilgilerden hareketle, Anadolu'daki Ahilerin bu üstün meziyetleri hakkında şöyle bilgiler vermektedir: "Onlar son derece cömert bir kavimdir. Garibe karşı çok cömert, sonuna kadar onu kendi nefsine tercih eder ve olabildiğince şefkatli

¹²⁸ Tombuş, N. (1943). Ahiler III (Ahiliğin Menşei). *Çorumlu*, S. 40, Çorum: s. 1183, 1184.

¹²⁹ Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., s. 38.

¹³⁰ Çağatay, 1983, a.g.m., s. 213.

davranırdı. Kendilerine bir yabancıнын gelmesi, çok sevdikleri bir yakınlarının gelmesinden farklı değildi."¹³¹

Türk tarih, edebiyat ve düşünce tarihinin ilk büyük eserlerinden olan Kutadgu Bilig,¹³² Divanü Lûgat-it Türk'de¹³³ ve Atebetü'l-Hakayık¹³⁴ adlı eserlerde akı ve akılık bir nitelik ve kavram olarak pekçok yerde cömert ve eli açık anlamlarında kullanılmıştır.¹³⁵

Kutadgu Bilig'de zamanın hükümdarlarına bu mahiyette öğütler verilmiş, bu anlamda hükümdarın şahsında insanlığa ahiliğin evrensel niteliklerini taşımaları konusunda da bir davet niteliği taşır:

“Saran bolma ilig akı bol akı “Cimri olma Hakan, Cömert ol, cömert,

Kalır mengü ölmez akılık atı”¹³⁶ Adı ölmez, kalır cömerdin ebed”¹³⁷

“Akılık ol ermez ülese nengin “Cömertlik değildir malı dağıtmak

Akı ol yulug kılsa canın tenin”¹³⁸ Cömertlik, can tenden fedakâr olmak¹³⁹

¹³¹ Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., s.181.

¹³² Yusuf Has Hacıp, (1991). *Kutadgu Bilig I (Metin)*. Haz. Reşit Rahmeti Arat, Ankara: T.D.K. Yayınları, s. 22, 41,110, 157, 213, 368...vd.

Yusuf Has Hacıp, (1996). *Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig Uyarlaması*. Çev. Fikri Silahdaroğlu, Ankara: K.B. Yayınları, s. 32, 55, 86, 124, 167, 298...vd.

¹³³ Kaşgarlı Mahmud, (1998). *Divanü Lûgat-it-Türk*. Terc. Besim Atalay, C.I, Ankara: T.D.K. Yayınevi, s. 90.

¹³⁴ Edip Ahmed b. Mahmud Yüknêkî, (1951). *Atebetü'l-Hakayık*. Haz. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul: Ateş Basımevi, s. 58, 60, 61.

¹³⁵ Cunbur, M. (1997). Karahanlı ve Selçuklu Dönemleri Türk Edebiyatında Ahilik. *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara: s. 207-224.

¹³⁶ Yusuf Has Hacıp,1991, a.g.e., s. 157.

¹³⁷ Yusuf Has Hacıp,1996, a.g.e., s. 124; Yusuf Has Hacıp, (1988). *Kutadgu Bilig*. Çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara: T.D.K. Yayınları, s. 110.

¹³⁸ Yusuf Has Hacıp,1991, a.g.e., s. 396.

¹³⁹ Yusuf Has Hacıp, 1996, a.g.e., s. 319; Yusuf Has Hacıp, 1988, a.g.e., s. 285.

Yusuf Has Hacıp'e göre insanın değerlisi yani ağırı cömert olanı, insanın itibarsız da geveze olanıdır:

“Kişide ucuzı kişi yangşakı “İtibarsız insan, geveze insan,
 Kişide ağırı kişi ol akı”¹⁴⁰ İnsanın makbulü hep cömert olan”¹⁴¹

Edip Ahmed b. Mahmud Yüknê de eserinde Yusuf Has Hacıp gibi akılık kavramını benzer şekilde ele almıştır. Cömert kişi hakkında övgü ile bahsedilmiş, hasis insan ise yerilmiştir:

“Aya dost biliglig izin izlegil “Ey dost, biliginin izini takip et
 Kalı sözleseng söz bilip sözlegil” Eğer söz söylersen sözü bilerek söyle”
 “Akı erini ökgil öger ersesen “Öğersen cömert adamı öv
 Bahılka katıg ya okun közlegil” Hasise kuvvetli yay ve ok ile nişan al”¹⁴²

Görüldüğü üzere, muhtemelen Türkmence olan kelimenin akı veya ahı şekli Büyük Selçuklu Devleti zamanında yaygın bir halde İran ve göçler yoluyla da Anadolu'ya gelmiş bulunmaktadır.¹⁴³

Cömertlik, kardeşlik ve onun etrafında gelişen eski bir Türk geleneği de Tuz-ekmek hakkıdır. Eski Türkçede tuz “güzellik, melâhat, hüsün, şirinlik,¹⁴⁴

¹⁴⁰ Yusuf Has Hacıp, 1991, a.g.e., s. 120.

¹⁴¹ Yusuf Has Hacıp, 1996, a.g.e., s. 94.

¹⁴² Mahmud Yüknê, 1951, a.g.e., s. 58, 90.

¹⁴³ Taeschner, F. (1967). Türk Ahiliği ve Ahilik Müessesesi'nin Mevlevilikle Olan Münâsebetine Dair. *Çağrı*, S.113, Konya: s. 5.

şükran, minnettarlık, nimet, ihsan,¹⁴⁵ tatlılık, lezzet, mertlik gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁴⁶ Farsça (nân-u nemek, nemek haram, nemek perver, nemek şinas), Arapça (el-hübzü millehü'l-hakk) ve İngilizcede de (eat a person's salt) Türkçedekine benzer anlamlara geliyordu ve aynı derecede kutsal sayılıyordu.¹⁴⁷ Bu anlamda Türkler “sözüne şeker katma” ifadesinin karşılığı olarak “sözünü tuzladı ve tatlılaştırdı” ibaresini kullanıyorlardı. Hatta Kırgız Türkleri tuzu mukaddes bir yiyecek sayarak yeminlerinde “yalan söylüyorsam beni tuz vursun” diyorlardı.¹⁴⁸

Kutadgu Bilig'in çeşitli beyitlerinde tuz-ekmek hakkı üzerine bilgiler verilmektedir.¹⁴⁹ Bu beyitlerin birinde, uzun ömür ve tuz-ekmek hakkı, akı olmakla ilişkilendirilerek, öğütler verilmiştir:

“Tiriglik uzunın tiler erse sen “Sen, ömrüne uzunluk diler isen

Akı bol tuz-ekmek yitir usa sen”¹⁵⁰ Cömert ol, tuz-ekmek yedir ele sen”¹⁵¹

Kutadgu Bilig'de işlenen önemli bilgilerden biri de ahilik erdemlerinden cömertlik vasfının tuz-ekmek hakkı içerisinde görülerek, kişi ayıbının açılmaması gerekliliği (bu yönü ile fütüvvet adâp ve erkânına benzemektedir) ve insan âdâbı üzerinedir:

“Tuz-etmekini king tut kişike yitür “Tuz- ekmeğin bol tut, yedir kişiye

Kişi ayıbı görse sen açma yitür”¹⁵² Kişinin ayıbını açma kimseye”¹⁵³

¹⁴⁴ *Tarama Sözlüğü*. (1996). C.V, Ankara: T.D.K. Yayınları, s. 3865; Kaşgarlı Mahmud, 1999, a.g.e., C.III, s. 359.

¹⁴⁵ Şemseddin Sami, 1989, a.g.e., s. 898.

¹⁴⁶ Elçin, Ş. (1966). Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine. *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara: s. 164.

¹⁴⁷ Samsakçı, M. (2007). Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz ve Tuz - Ekmek Hakkı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.XXVI, S. 36, İstanbul: s. 183–188.

¹⁴⁸ Ögel, 1978, a.g.e., C.IV, s. 317.

¹⁴⁹ Yusuf Has Hacıp, 1991, a.g.e., s. 136, 150, 424, 425.

¹⁵⁰ Yusuf Has Hacıp, 1991, a.g.e., s. 430.

¹⁵¹ Yusuf Has Hacıp, 1996, a.g.e., s. 346.

Görüldüğü gibi tuz-ekmek hakkı çeşitli tarihî ve edebî vesikalar sayesinde tarihten günümüze kadar ulaşmış ve Türk milletinin örf, adet ve ahi gelenekleri içerisinde yaşamaya devam etmiştir. Bu durumu Şükrü Elçin şöyle tanımlamaktadır: “Birbirlerini tanımayan iki kişi bir münasebetle birbirlerinin ekmeklerini, yemeklerini yerler. Aynı sofradan alınan nasiple ikram edilenin minneti, onlara bütün bir ömür unutulmayacak samimiyetin ve dostluğun kapılarını açar. Bu samimiyet ve dostluk onları bir kalp yapar. Artık birbirlerine kötülük edemezler. Karşılıklı itimadın ve civanmertliğin asil bir örneği olan bu ruh ve fikir birliği bir yemin hükmünde ve değerindeki hüviyetiyle kutsallaşır.”¹⁵⁴

Türk tarihinde tuz-ekmek hakkıyla ilgili siyasal anlamda ilginç bir olay Celâlü'ddîn Hârizimşâh'ın (1215-1231) Gürcistan seferi (1228) esnasında yaşanmıştır. Gürcülerin, Ermeni, Alan, Sabir, Laz ve Kıpçaklar'dan oluşan kırk bin kişilik ordusu ile Kafkasya'da Betak gölü civarında karşılaştığı Sultan Celâlü'ddîn Hârizimşâh, bu ordunun sağ cenahında yirmi bin kişilik büyük bir kuvvet teşkil eden Kıpçak Türklerinin bayraklarının dalgalandığını gördü. Kıpçakları Tuz-ekmek göndererek savaşın dışına itmeyi başaran ve böylesine zor bir durumdan kurtulan Sultan, bu sayede savaşın kaderini kendi lehine çevirmesini bildi.¹⁵⁵ Görüldüğü gibi tuz-ekmek hakkı ve bundan münasebetle ortaya çıkan kardeşlik hukuku muhtelif Türk boyları arasında geçerliğini sürdürmüş ve bir savaşın kaderini etkileyebilen kardeşlik ülküsü haline gelmiştir.

Ahilik Müessesesinin beslendiği en eski Türk geleneklerinin başında konukseverlilik gelmektedir. Zaten İslâmiyet'ten önce Türkler dinî bir düşünceye dayanan misafiri uğur sayan bir inanışa sahiplerdi.¹⁵⁶ Kaşgarlı Mahmud eve gelen yabancı bir misafire uma ismi verildiğini kaydettikten sonra “uma gelse kut(uğur) gelir,”¹⁵⁷ “Konuk bulunduğu zaman uğurlu sayan adamlar gitti. Karşıdan bir karaltı

¹⁵² Yusuf Has Hacip, 1991, a.g.e., s. 150.

¹⁵³ Yusuf Has Hacip, 1996, a.g.e., s. 118.

¹⁵⁴ Elçin, 1966, a.g.m., s. 165.

¹⁵⁵ Taneri, A. (1977). *Celâlü'd-dîn Hârizimşâh ve Zamanı*, Ankara: K.B. Yayınları, s. 50.

¹⁵⁶ Turan, O. (1997). *Selçuklular Târihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, s. 363; Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 275.

¹⁵⁷ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 92, 93.

görseler, konuk geliyor diye çadırını yıkıp gidenler kaldı,"¹⁵⁸ ifadeleri bu durumu en güzel özetleyen örneklerinden birisidir.¹⁵⁹

Bundan dolayı konukseverlik sadece Ahilik Müessesesine dâhil olanların değil bütün Türk toplumunu diğer toplumlardan ayıran, belirleyici bir özelliğidir. "Konakla,"¹⁶⁰ "konuklamak,"¹⁶¹ "konukluk,"¹⁶² "konuk kut (uçur) getirir," "Tanrı misafiri," "misafir odası," "yaren odası," "misafir rızkıyla gelir," "konuk ağırlamak," gibi deyimler ve sözler, hemen hemen hepsi Türklere özgüdür¹⁶³ ve Ahilik Müessesesiyle yakından ilgilidir.

XIII. yüzyılda Anadolu'yu baştanbaşa gezen İbn Battûta, Ahilik Müessesesi'nin Anadolu'da en kudretli olduğu bir zamanda, Türklerin konukseverlik geleneğini 1332 yılında bizzat şehir şehir gezip görerek müşahede etmiş ve Ahi zaviyelerinde bu kültürün en uç örneklerini canlı bir şekilde tasvir ederek, eserine yazmıştır. İlk olarak Anadolu'ya Alâiye'den ulaşan İbn Battûta, Rum diyarı diye bilinen bu ülkenin dünyanın belki de en güzel memleketi olduğunu bildirerek Anadolu'yu ve Türk insanını şöyle tarif etmiştir: "Allah Teâlâ güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken, burada hepsini bir araya toplamış. Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah Teâlâ'nın yarattığı kullar içinde en şefkatli olanlar buranın halkıdır. Bu yüzden şöyle denilir: Bolluk ve bereket Şam diyarında sevgi ve merhamet Rum'da."¹⁶⁴

Anadolu'da seyahatine devam eden İbn Battûta, Eğridir ve Gölhisarı şehirlerinden sonra Ladik (Donuzlu, Denizli) şehrine gelmiştir. Burada Ahi Tuman ve Ahi Sinan adlı iki ahi liderlerinin konukseverliğine şahit olmuş ve belki de hayatında hiç görmediği bu durumu korku ve şaşkınlık içerisinde

¹⁵⁸ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 384.

¹⁵⁹ Genç, R. (1992). Eski Türk Ziyafetleri ve Diş Kirası Âdeti. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara: s. 180.

¹⁶⁰ Mısır'da Memlûklü Türkleri sahasında konakla deyişi, misafir etmek anlamında kullanılıyordu. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*. (2003). Haz. Recep Toparlı, Ankara: T.D.K. Yayınları, s. 52.

¹⁶¹ *İbni Mühennâ Lügati*. (1997). Haz. Abdullah Battal, Ankara: T.D.K. Yayınları, s. 44.

¹⁶² Abu Hayyan, (1931). *Kitâb al-İdrâk li- Lisân al-Atrak*. Çev. Ahmet Caferoğlu, İstanbul: Evkaf Matbaası, s. 78.

¹⁶³ Koca, S. (2007). Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini. *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara: s. 309.

¹⁶⁴ İbn Battûta, 2000, a.g.e., C.I, s. 401.

seyahatnamesinde anlatmıştır: “Şehre girdiğimiz zaman çarşıdan geçerken dükkânlardan çıkan bazı insanların hayvanlarımızı çevirerek dizginlerine sarıldıklarını gördük. Aniden başka bir grup çıkıp onları durdurdu ve çekişmeye başladılar. Aralarındaki münakaşa uzayınca bazıları hançerlerini çekip ötekilere saldırmaya kalkıştı. Konuşuyorlar ama hiçbir şey anlamıyorduk. Korkmaya başladık. Bu adamların yol kesen eşkıya Germiyânlılar olduğu kuşkusuyla kaygılandık. Öyle ya, şehir onlara aitti. Malımıza, canımıza kastetmiş olabiliirdi. Sonra Hak Tealâ bize Arapça bilen, hacca gitmiş bir adam gönderdi. Ona sorduk, bunlar ne istiyor diye. Şöyle cevap verdi: Bu adamlar yiğit ahılardır! Bizimle ilk karşılaşanlar Ahî Sinan'ın adamları, sonradan onları durduranlar ise Ahî Tuman'ın gençleriymiş. Her iki taraf da bizim kendi yanlarında konuk olmamızı istiyorlar, bu yüzden çekişiyorlarmış. Gösterdikleri yüksek misafirperverliğe şaşmamak mümkün değil! Sonunda işi kur'a çekmek suretiyle hallettiler, barıştılar...”¹⁶⁵

Bundan sonra Ahî Sinan'ın tekkesinde misafir olan İbn Battûta, burada Ahilik ritüelleri açısından verdiği önemli bilgiler arasında tekkede çeşitli yiyeceklerin yenilip içilmesinden sonra Kur'ân-ı Kerîm'in okunması ve ardından Mevlevîler gibi sema ve raksın yapılması ritüelleri¹⁶⁶ dikkat çekici unsur olarak göze çarpmaktadır.

Ahilik Müessesesiyle yakından alakalı olmak üzere, Türk dünyasında konukseverlik ve cömertlik âdetleriyle bağlantılı olarak dış kirası ve Türk devlet geleneklerinden olan saçî âdetinden bahsetmek yerinde olacaktır. Gerek Divanü Lûgat-it Türk'de, gerekse Kutadgu Bilig'de verilen bilgilere göre, Türk beyleri ve hükümdarlarının ve hatta ileri gelen devlet adamlarının çeşitli vesilelerle ziyafet verdiklerini biliyoruz. Bu ziyafetlerde, hükümdarlar ve beyler, ziyafete gelen konuklarına armağan olarak ipekli kumaşlar verildiğini ve kumaşlara da bıçış¹⁶⁷ denildiği bilinmektedir. Bu ziyafetlerde, ziyafete gelen konuklara dış kirası (tiş teri, terçi)¹⁶⁸ adı altında bir miktar bahşış verilmekte idi.¹⁶⁹ Bu geleneğin temelleri muhtemelen Orhun Kitabelerinde yeralan Türk hükümdarlarının “...aç milleti

¹⁶⁵ İbn Battûta, 2000, a.g.e., C.I, s. 409.

¹⁶⁶ İbn Battûta, 2000, a.g.e., C.I, s. 410.

¹⁶⁷ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 366.

¹⁶⁸ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 384.

¹⁶⁹ Genç, 1982, a.g.e., s. 179.

doymak-çıplak milleti giydirmek” ile ilgili olan bir ideanın devamı idi. Bu durum Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devam etmişti.

Türk devlet geleneklerinden biri olan ve Türklerin cömertliğini simgeleyen saç geleneği, İslâmiyet'ten önceki dönemlerde Türk boylarında görülen Şaman inancı ile yakından alakalıdır.¹⁷⁰ Genellikle Türkler avcılık dönemlerinde avın kanı, yağı, eti, çobanlık dönemlerinde süt ve kımız, çiftçilik dönemlerinde de darıyı saç olarak kullanmışlardır.¹⁷¹ “Darısı başımıza” sözü de bu geleneğin bir belirtisi olarak günümüze kadar gelmiştir.¹⁷² Selçuklular döneminde saç âdeti, tahta çıkma, veliaht tayini törenleri, evlenme ve sünnet düğünü törenlerinde para ve mücevher saçma şeklinde görülmüştür.¹⁷³

Sultan II. Kılıç Arslan oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'i kendi yerine veliaht tayin ettiğinde onun için tahta çıkma töreni düzenlemiştir. Bu törende saç âdeti ve töreni şöyle gerçekleştirmiştir. “Bütün beyler ve devlet erkânı bağlılık yemini ettikten sonra Oğuz töresine göre üç kez Sultan'ın önünde diz çöktüler ve tapu ve hizmet âdetini yerine getirdiler. Çevredeki komutanlar, Türk ve Rum beyleri kulluk ellerini bağlayıp Sultan'ın sağında ve solunda durdular. Dirhem ve dinar getirip saç yaptılar. İyi kokulu şerbetler, kımız ve kımran içildi. Hazineden ağır teşrifler, hilatler para, altın, akçe, Arabî ve Türkî atlar beylere, devlet erkânına, şâirlere ve diğer kullara ve hizmetkârlara verildi.”¹⁷⁴

Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlarından Gıyâseddîn Keyhüsrev'in oğlu İzzeddîn Keykâvus, Erzincan meliki Melik Fahreddîn Behramşah Davud'un kızlarından Selçukî Hatun ile evlendi. Nikâh işlemi tamamlanınca “altın ve gümüş ve cevâhir-i saçı saçılıp bargâh ve eyvan ve sâht-ı gül-feşân-ı rebî” gibi yere saçılar saçılmıştı.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Taneri, 1977, a.g.e., s. 169.

¹⁷¹ İnan, A. (1972). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 167; Taneri, 1977, a.g.e., s.169.

¹⁷² Koca, S. (2003). *Türk Kültürünün Temelleri*. Ankara: Kültür Yayınları, s. 170.

¹⁷³ Köymen, M.A. (2001). *Alparslan ve Zaman.*, C. III, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 149.

¹⁷⁴ Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C. III, s. 10.

¹⁷⁵ Bknz. geniş bilgi için; İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I., s. 196; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 157.

Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye Selçuklu Devletinde önemli bir Türk devlet geleneği olan saçı saçma âdeti hem tahta çıkma törenlerinde hem de evlilik merasimlerinde büyük bir tören ve itibarla yerine getirilmiştir ve Ahilik Müessesesi içerisindeki Türk kültür unsurları arasındaki yerini almıştır. Şeyh Sühreverdî'nin Anadolu'ya gelişi ve Alâeddîn Keykubât'a fütüvvet libasını giydirilişi esnasında uygulanan saçı saçma geleneğine ise aşağıda ayrıca geniş bir şekilde değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AHİLİK MÜESSESESİNİN ORTAYA ÇIKIŞININ SEBEPLERİ

A-) Siyasî Sebepler

Türklerin İslâmiyet'i kabulleri, bir taraftan kendi toplumsal ve kültürel hayatlarında tarihlerindeki en büyük değişim ve dönüşümlerinden birini teşkil etmektedir. Diğer taraftan siyasal açıdan belirli bir zaman dilimi içerisinde İslâm devlet ve toplulukları üzerindeki siyasal hâkimiyetleri ile sonuçlanacak olaylar zincirinin başlangıcı anlamına gelmektedir. Bu tarihi olaylar özelinde, Ahilik Müessesesi adına en önemlisi; Büyük Selçuklu Devleti'nin XI. yüzyılın ortalarından itibaren Horasan merkezli olmak üzere, batıda Akdeniz'den doğuda Çin hudutlarına kadar hemen hemen bütün İslâm dünyasına ve Anadolu'ya (Bilâdü'r-Rum) hâkim olmaları, Türk-İslâm toplulukları ve medeniyetlerinde yeni bir dönem açmaları, Türk ve İslâm tarihinin üçte birine ve dört asrına hâkim olmaları gösterilebilir.

Bu hâkimiyet süreleri boyunca Selçuklu medeniyetinin temel dinamikleri ve bunları etkileyen faktörler geniş bir coğrafyada ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Selçuklu dönemi, dar manasıyla Selçuk Bey'le başlamış olan hânedânın üyelerinin kurdukları devletlere inhisar etse de, geniş manasıyla Türkmen beylerini, Atabeyler ve Emirler tarafından kurulan devletleri ve birçok Türk hükümdarları, Türkistan hanlarını, Gazne, Harzim ve Gur sultanlarını içine almıştır. Bu sebeple bu dönem hususiyetle ehemmiyet kazanmakta ve sonuç olarak, Selçuklu dönemi İslâm medeniyeti, siyasal, sosyal, etnik ve kültürel açıdan önemli bir değişim ve gelişimi ifade etmektedir. Avrupalı şarkiyatçı J. Sauvaget'in belirttiği üzere, "Selçuklu Devleti'nin kuruluşu yeni düşünce ve hayat tarzıyla an'aneler getirmektedir. Bu

durum İslâm medeniyetinin bir yenileşmesi”¹⁷⁶ olarak addedilmelidir. Selçuklular zamanındaki Fütüvvet Teşkilatı’ndan Ahiliğe geçişi bu müesseselerdeki dönüşümün ve gelişimin bir parçası olarak görmek yerinde olacaktır.

Bu noktadan, Abbasî Devleti zamanında Müslüman Türklerin Anadolu’ya akınları ve yerleşmeleri, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde iki sugur bölgesinin teşekkülü ile başlar. Bu iki bölgeden birincisinin sınırları Ceyhun ile Fırat arasındaki bölgedir ve buranın merkezini Tarsus şehri oluşturmaktadır. Anadolu’daki ikinci sugur bölgesi ise Harran havalisini içerisine alan el-Cezire vilayeti idi. Bu sugur bölgesinin merkezinde ise Malatya şehri vardı. Abbasi Devleti halifelerinden Mehdî (775-785) zamanında sugur ismi verilen bu bölgelere, Horasan eyaletinde bulunan, Fergana, İsficap, Belh, Hârizm, Herat ve Semerkant şehirlerinden Türkler, İranlılar ve Soğudlular’dan oluşan savaşçı gruplar gönderildi. Türkler; Tarsus, Misis, Anazarba, Adana, Maraş, Hades (Göynük), Malatya, Amid (Diyarbakır), Meyyâfarikin (Silvan), Ahlat, Malazgirt, Kalikala (Erzurum) şehirlerine yerleştiler. Dolayısıyla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan sugur şehirlerine Mâverâünnehir Türkleri bu nedenle ilk defa iskân olunmaya başlandı.¹⁷⁷ Böylece uç bölgelerin tesisi gerçekleşmiş oldu. Bu vesile ile uç bölgelerde mücadele eden Vâsif et-Türkî, Fazl İbn Kârin, Ferec et-Türkî, Amaçur, Bilkaçur, Toganoğlu Ahmed, Kayıoğlu Ahmed, Busr el-Afşin gibi Türk komutanların isimlerini zikretmek yerinde olacaktır.¹⁷⁸

XI. yüzyılın sonu ve XII. yüzyılın ortalarında bir uç şehri olan Urfa’da doğup-büyüyen ve bütün hayatını bu şehirde geçiren Ermeni tarihçi Urfalı Mateos, yazmış olduğu vekâyinâmesinde, Anadolu’da ve Suriye’de geçen olayların bizzat görgü şahidi olmuştur. Şarkî-Asya’nın Türkler tarafından ele geçirilmesini ve Haçlılar’la İslâm dünyası arasında geçen mücadeleyi eserinde geniş bir surette işlemesinden dolayı eserinin tarihî önemi bir hayli fazladır.¹⁷⁹ Hatta Müslümanların 12 Mart 1032 tarihi başlangıcında uç şehirlerine yakın olan Urfa şehrini

¹⁷⁶ Turan, 1997, a.g.e., s. 49; Ocak, A.Y. (2011). *Ortaçağ Anadolu’sunda İslâm’ın Ayak İzleri (Selçuklu Dönemi)*. İstanbul: Kitap yayınevi, s. 239.

¹⁷⁷ Yınanç, M.Y. (2013). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. Haz. Refet Yınanç, C.I, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 22, 23.

¹⁷⁸ Yınanç, 2013, a.g.e., s. 22.

¹⁷⁹ Urfalı Mateos, (2000). *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*. Çev. Hrant Andreasyan, notlar: Edouard Dulaurer, Halil Yınanç, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. XVII.

kuşatmaları esnasında, bu kuşatmaya katılanlar arasında ismi zikredilen Erzen¹⁸⁰ şehrinde ahi lakaplı bir emirden bahsetmektedir.

Urfalı Mateos'un vermiş olduğu bu bilgileri tarihi olaylar örgüsü içerisinde değerlendirecek olursak; öncelikle Abbasiler döneminde Anadolu'da teşekkül ettirilen uç bölgeleri ve bu bölgelere Horasan vilâyetinden getirilen birçok Türk savaşıççı unsurların yerleştirilmesidir. Bu savaşıççı unsurlar içerisindeki Ahi lakâblı emirler, Clâude Cahen ve Franz Taeschener gibi batılı şarkiyatçıların ve Abdülbâki Gölpınarlı gibi Türk araştırmacıların üzerinde ısrarla durdukları “eski medeniyet merkezlerini veya Kuzey batı İran bölgesini” Ahilik Müessesesi açısından daha ehemmiyetli bir bölge haline getirmektedir. İlk Ahi isimlerine, yine bu bölgede yazılan, H.283/M.896 yılında Feridüddîn Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliya adlı eserinde Ahi İbrahim, H.457/M.1078 yılında Câmî'nin Nefâhatü'l-Üns'ünde Ahi Ferec Zencanî ile Anadolu'da ve Şam'da şeyhlik yapmış olan Ahi Ali Mısırfî olarak rastlamaktayız. Zirâ şarkiyatçılar, bu bölgede ahi lakâbını alan insanları mesnet göstererek, Ahiliğin kökenleri ve nerede ilk defa ortaya çıktığını aradıkları çalışmalarında, Kuzey-batı İran bölgesini bir adım öne çıkarmışlardır. Bu çerçevede Urfalı Mateos'un yukarıda vermiş olduğu bilgiler de bu iddiayı güçlendirir niteliktedir. Bütün bu vermiş olduğumuz bilgiler her ne kadar bir cephesi ile siyasal konularla alakadar olsa da (Anadolu'da sugur bölgelerinin kuruluşu, Urfa'nın kuşatması gibi) bir yönü ile sosyo-kültürel unsurlarla yakından alakadardır. Bu sebeple Ahilik Müessesesi'nin Anadolu'ya, bir fetih unsuru olarak, hangi sosyal zemin vasıtası ile girdiğini göstermesi bakımından önemli bilgiler içermektedir.

Bu sosyal zeminin ehemmiyeti nispetinde Anadolu'da ortaya çıkan uç teşkilatının bir kısım tezahürleri, daha Samanoğulları Devleti zamanında Maverâünnehir Gazileri namı ile mevcut idi. Bu gaziler hudutlarda müslüman olmayan Türklere karşı mücadele ettiklerinden dolayı dini bir mefâharet ünvanı olarak Gazi lakabını almışlardı. Müslüman olmayan Türklere karşı en büyük hudut beldesi ve Dâr'ül-cihat olan İsficap (Sayram) şehrinde gazilerin barındığı bin yedi yüz ribat vardı. Türkistan'da bu ribatların sayılarının on bin kadar olduğu

¹⁸⁰ Grek ve Latin müellifleri Arzanane eyaleti dedikleri Erzen şehri, Süryani telaffuzuna göre Arzun, Ermeni müelliflere göre de Arzen şeklinde tesmiye edilmiştir. Urfalı Mateos, 2000, a.g.e., s. 55, 56.

söylenmektedir.¹⁸¹ Hudut boylarındaki bu gazilerin reislerini Beyhaki Sipehsâlâr-ı Gâziyân ismiyle anarken, meşhur tarihçi Utbî de Reisü'l-Fityan lakabını kullanmakta yine onunla muasır bir tarihçi olan Gerdizî de Ayyarların başı olarak zikretmektir ki bu lakaplar tâ başından beri uç teşkilatında birbirinin müteradifi şeklinde kullanılmaktadır.¹⁸²

İslâm dünyasındaki uç teşkilatı ve Ahilik Müessesesi ile olan alâkasını bu şekilde tavsif ettikten sonra, mezkûr uç teşkilatı hakkında, ilk Osmanlı tarihçilerinden Âşık Paşazâde, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında etkisini kuvvetle hissettirerek, Anadolu hudutlarında teessüs edilmiş olan dört büyük teşkilattan biri olarak, (Gâziyân-ı Rûm, Ahiyân-ı Rûm, Abdâlân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm),¹⁸³ Ahiyân-ı Rûm adlı müstakil bir savaştı grubun varlığından bahsetmektedir. Bu durum, Anadolu'da Ahilik Müessesesi'nin ilk olarak hangi sosyal zümreler üzerine inşa edildiği ve gelişmeye başladığı ile ilgili yukarıdaki görüşlerimizi teyit eder niteliktedir.

Gerek Büyük Selçuklu Devleti'nde gerekse Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda büyük emekleri geçen ve uç boylarının temel unsurunu teşkil eden Türkmenler ve onların problemleri hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

Oğuzların lideri Selçuk Bey önderliğinde bir uç şehri olan Cend'te temelleri atılan Selçuklu Devleti, Dandanakan savaşı (1040) ile birlikte Yakın Şarkın en kudretli devletlerinden biri haline gelmişti. Hal böyle olmakla birlikte daha devletin kuruluşundan itibaren ortaya çıkan Türkmen problemi, devlet merkezîleştikçe yani Gulam sistemine göre yetişmiş askerlerin ve yöneticilerin devlet hizmetine alınmaya başlamasıyla ve yerleşik hayata geçildikçe artarak devam etti. Bu durum karşısında Türkmenler fırsat buldukça merkezî yönetime isyan ettiler. Sultan'ın karşısında bulunan diğer hanedan üyelerine sık sık destek olmak suretiyle tepkilerini ortaya koydular. Devlet içerisinde bu çatışmanın ve ayrılığın farkında olan ünlü Selçuklu veziri Nizâmülmülk, Sultan Melikşah'a sarayında Türkmen askerlerinden bin kadar bulundurmamayı tavsiye etmiş ve onları da bu devletten nasipsiz bırakmamaları gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık Türkmenler de

¹⁸¹ Turan, 1998, a.g.e., s. 154.

¹⁸² Köprülü, M. F. (1959). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 85.

¹⁸³ Âşık Paşazâde, (2007). *Tevârih-i Âl-i Osmân (Osmanoğullarının Tarihi)*. Haz. Kemal Yavuz, Yekta Saraç, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, s. 486.

devletlerine olan tepkilerini “Selçukîler Türkmen Kınık olup karındaşız deseler de il halkına faydaları dokunmadı”¹⁸⁴ şeklinde dile getirmişlerdir.

Hanedan üyeleri arasındaki çekişmeler (Mikâiloğulları ve Arslan Yabgu oğulları)¹⁸⁵ ve hareketli yarı göçebe ve göçebe kesif Türkmen unsurların yerleşim problemlerinden kaynaklanan asâyişsizlikleri, devletin merkezi gücüne zarar vermekle birlikte diğer taraftan Anadolu’da yeni fetihlerin kapısını aralayacak olaylar zincirinin başlangıcını oluşturuyordu. Zira Selçuklu hükümdarları bu sorunları aşmak amacı ile Tuğrul ve Çağrı beylerden itibaren göçebe unsurları ve hanedan üyelerini gazâ yapmak amacı ile Anadolu’ya sevk etmişlerdi. Böyle bir devlet politikası ile göçebe Türkmenlerin hem nüfus potansiyeli değerlendiriliyor, hem de onların akınlarından dolayı İslâm ülkelerinin olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmek isteniyordu.

Bütün bunlara rağmen, Selçuklu hükümdarları ve Türkmen beyleri tarafından Anadolu’ya çeşitli vesilelerle akınlar yapılsa da bu akınlar, 1071 Malazgirt savaşına kadar kesin bir netice vermemiştir. Hatta Abbasîlerden itibaren Anadolu’da birçok kale ve şehir elde etmelerine rağmen fetihler ve başarılar kalıcı olmamış, Bizans Devleti’nin askerî gücü, İslâm ülkeleri için Anadolu’da hâlâ bir tehdit unsuru olarak varlığını devam ettirmiştir.

Anadolu’daki mücadelelerin Bizans Devleti ve Selçuklu Türkleri açısından dönüm noktasını 1071 Malazgirt Meydan muharebesi teşkil etmektedir. Malazgirt savaşı, Bizans ordusunun tamamen yok edilmesi ve Müslüman Türkler tarafından Bizans’ın esir edilen ilk imparatoru olan Romanos Diogenes’in ele geçirilmesi ile sonuçlandı.¹⁸⁶ Ardından da tutsak Bizans imparatoru ile anlaşma yapıldı. Bu anlaşma, her ne kadar uygulanamasa da birçok Türk tarihçisi bakımından değerlendirildiğinde, kazanılan savaşla yapılan anlaşma arasında bir dengesizlik

¹⁸⁴ Togan, A. Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları, s. 191.

¹⁸⁵ Türkmenlerin taraf olduğu İbrahim Yınal ve üvey kardeşi Tuğrul Bey ile olan mücadelesi 1049-50, yine Türkmenlerin etrafında toplandığı Musa Yabgu-Tuğrul Bey mücadelesi, Tuğrul Bey zamanında başlayan, Sultan Alparslan zamanında devam eden Türkmenlerin desteklediği Kutalmış isyanı 1063-1064 gibi isyanlardır. Malazgirt savaşından sonra Süleymanşah etrafında toplanan Türkmenler örnek gösterilebilir. Köymen, M. A. (2004). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 59, 60.

¹⁸⁶ Cahen, C. (1988). Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı). Çev. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız, *Bellekten*, C. LI, S.201, Ankara: s.1397, 1398.

olduğu hususudur.¹⁸⁷ Ancak yapılan anlaşma maddeleri arasında daha Abbasîler zamanında Müslümanlarca ele geçirilmiş olan ve yakın bir zamanda tekrar Bizans tarafından geri alınan ve Anadolu'nun kilidi konumundaki uç şehirlerin Antakya, Urfa, Membîç, Ahlat ve Malazgirt gibi şehirlerin Selçuklulara terkini ve müslüman esirlerin iadesini¹⁸⁸ Sultan Alparslan istemiştir. Bu şehirlerin hem uç teşkilatı ve Türkmenler, hem de Anadolu'da Ahilik Müessesesi için ne kadar önemli olduğu daha önce izah edilmişti.

Malazgirt meydan muharebesinin önemi ve tarihî sonuçları o kadar ehemmiyetlidir ki bu savaşın sonucunda tarihin seyri Bizans'ın aleyhine akarken, Selçuklu Türklerinin ve Türkmenlerin lehine akmaya başlayacak ve tarihe vatan kuran savaş olarak¹⁸⁹ kayda geçecektir. Yakın-Şarkın en kuvvetli siyasî teşekküllerinden biri olacak olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin temelleri de bu sayede atılmış olacaktır.

Anadolu'da Türk toplumunun ve müesseselerinin ilk temelleri, içerisinde Ahilik Müessesesi de dâhil olmak üzere, XI. yüzyıl ortalarından XIII. yüzyılın ortalarına kadar geçen süreç içerisinde atılmış¹⁹⁰ ve bu süreç içerisinde gelişmiştir. Dolayısıyla Anadolu'ya yapılan bu göçlerin nicelik ve nitelik bakımından önem kazandığı söylenebilir. Malazgirt savaşından sonra tarihî kaynaklar, Anadolu'ya ne kadar Türk ve göçebe Türkmen unsurunun geldiği hakkında kesin, vazıh bilgiler içermiyor. Ancak bu hususta bazı tarihî kaynaklara dayanarak kısmî bilgiler vermek mümkündür. Örneğin Bizans kaynaklarında Sultan Melikşah'ın ilk hükümdarlık yıllarında Anadolu'nun zaptı için yüz bin Türk askerinin Kapadokya bölgesine gelip yerleştiklerinden bahsedilmektedir. Bu askerlerin Afşin, Artuk, Tutak, Gümüştekin Ahmet Gazi, Mengücek Gâzi gibi Türkmen komutanların himayelerinde oldukları ifade edilmektedir.¹⁹¹ Yazıcıoğlu Ali de Tavârih-i Âl-i

¹⁸⁷ Köymen, M. A. (2001). *Alparslan ve Zamanı*. C.III, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 37; Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi*. C.II, Çorum: Karam Yayınları, s. 195.

¹⁸⁸ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*. Çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 323; Sıbt İbnü'l-Cevzî, (2011). *Mir'atü'z-Zaman Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*. Terc. Ali Sevim, Ankara, T.T.K. Yayınları, s. 172. Cahen, 1988, a.g.m., s. 1398; Turan, 1997, a.g.e., s. 185; Yinanç, 2013, a.g.e., s. 68.

¹⁸⁹ Köymen, M. A. (1977). Miriyokefalon Meydan Muharebesi. *Millî Kültür*, C.I, S.9, Ankara: s. 28; Turan, 1997, a.g.e., s. 187; Koca, 2003, a.g.e., s. 27.

¹⁹⁰ Cahen, 1988, a.g.m., s.1377, 1378.

¹⁹¹ Yinanç, 2013, a.g.e., s. 69.

Selçûk adlı eserinde “Çün Sultan Süleymân-şâh Rûm gazâsına ve pâdişâhlığına nâmzed etdiler. Türkistân’dan gelen yüzymri bin Türkman onı, Sutân âna çeri virdi. Ânı Rûm’a gönderdiler...”¹⁹² bigisini vermektedir. Yüz yirmi bin Türkmen’in Süleymanşah önderliğinde Anadolu’ya geldiği malumatı kesin olarak başka kaynaklarca doğrulanamasa da Süleymanşah gibi Türkmen liderlerinin Anadolu’nun fethinde ve Türkiye Selçuklu Devleti’nin kuruluşunda ne denli önemli roller oynadığını biliyoruz.

Her ne kadar kaynaklarda böylesine rakamlar verilse de bu bilgiler Anadolu’ya ne kadar Türkmen geldiği hakkındaki sorumuza cevap verecek bilgileri içermiyor. Buna rağmen nitelik açısından tarihî ve coğrafi vesikaların vermiş olduğu topografik bilgilere ve Anadolu’nun birçok köy, kasaba ve şehirlerine verilen isimlere bakarak Anadolu’ya yerleşenlerin büyük çoğunluğunun Oğuz Türkmenleri olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bu bilgilere dayanarak, Malazgirt savaşından sonra Anadolu’nun uç bölgelere yerleşenlerin çoğunluğunun her an savaşa hazır göçebe ve yarı göçebe Türkmen unsurlarının olduğunu ve bunlar vasıtasıyla Anadolu’da Ahilik Müessesesi’nin yayılmaya başladığını da ifade edebiliriz. Buna ilâveten, Türkmenlerin Anadolu’ya olan göçlerinin, Selçuklu hükümdarlarının siyasi politikalarının bir sonucu olarak belirli bir zaman sürecine bağlı kalmadan sistematik olarak devamlılık arz ettiğini ilave etmeliyiz.

Türkiye Selçuklu Devleti’nin kurucusu Süleymanşâh’tan (1075-1086) itibaren uç teşkilatı ve Türkmenler vasıtası ile Anadolu’da teessüs edilmeye başladığını düşündüğümüz Ahilik Müessesesi, II. Kılıç (1155-1192) Arslan tarafından kazanılan Miryokefalon savaşına (1176) kadar geçen süreç içerisinde yeni gelen göçebe, köylü ve şehirli Türkmenlerin de katkıları ile gelişip güçlenmeye devam etti. Ancak bu dönem Türkiye Selçuklu tarihi kaynakları, Ahilik Müessesesi’nin gelişimi hakkında herhangi bir bilgi vermez. Buna mukabil Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin 1192-1281 yılları arasındaki dönemi için tek ve biricik kaynak olma, hususiyetini üzerinde taşıyan, Nasireddîn Hüseyin İbn Bibi’nin el-Evamirü’l-Ala’iye Fi’l Umuri’l-Alai’ye adlı eserinde, dönemin meşhurları olan Hacı Bektaş-ı Velî (Ölm. 1270), Mevlânâ Celâleddîn Rumî (Ölm.1272), Ahi Evran-ı Velî

¹⁹² Yazıcıoğlu Ali,1902, a.g.e., C.III, s. 2.

(Ölm.1261?) gibi çağdaş Türk büyükleri hakkında bilgi vermez.¹⁹³ Saray çevresinde rahat bir hayat geçiren ve yüksek tabakaya mensup olan İbn Bibi, saray dışındaki taşrada geçen olaylardan yeterince bahsetmemiştir.¹⁹⁴ Ancak ne zaman ki Ahiler, Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî hayatında söz sahibi olmaya başlamış, o andan itibaren İbn Bibi'nin gündemine de Ahiler ve Ahilik Müessesesi girmeye başlamıştır. Bu maksatla İbn Bibi ilk defa siyasî nedenlerle Ahilerden, II. Kılıç Arslan'ın 1192 yılında ölümü dolayısıyla, oğullarından Rükneddîn Süleymanşâh ile Gıyâseddîn Keyhüsrev arasında Konya'da yaşanan taht kavgası nedeni ile bahsetmektedir.¹⁹⁵ Burada Konya'nın ileri gelenleri, başta "Ahiler ve fityan reisleri" olmak üzere daha önce anlaşmış oldukları gibi Gıyâseddîn Keyhüsrev'e her şartta bağlı kalarak onun canına ve malına kastedilmesinin önüne geçmişler ve vermiş oldukları söze bağlı kalmışlardır. Bu surette Rükneddîn Süleymanşah kardeşi Gıyâseddîn Keyhüsrev'in canına ve malına dokunmamak suretiyle onun Konya'dan çıkmasına (1196) ve maiyeti ile birlikte istediği yere gitmesine izin vermiştir.¹⁹⁶

XIII. yüzyılda Anadolu'nun siyasî, dinî ve sosyo – kültürel yapısını derinden etkileyen dolayısıyla Ahilik Müessesesi'nin Anadolu'da gelişimini etkileyen en önemli olaylardan birisi de Yesevî babalarının Anadolu'ya girişidir. Bu sosyal ve dinî zümrenin Anadolu'ya ilk girişi, XIII. yüzyıl başlarında Orta Asya'da Harizmşâhlar ile Karahıtaylılar arasındaki mücadeleler sebebi ile vukûbulan göçlerle olmuştur. Bu mücâdeleler esnâsında birçok Türk boyu ile birlikte Yesevî babaları da Maverâünnehr'i terke mecbur oldu. Fakat asıl göçler Moğol istilâsından sonra Cengiz orduları önünde kaçan Yesevî babaları tarafından gerçekleştirildi.¹⁹⁷

Maverâünnehir'den, Harzim ve Horasan'dan ve Azerbaycan'dan gelen bu dervişler, yeni vatanlarında bu tarikatlarını yaymaya devam ettiler. Kendileri ile birlikte Ahmet Yesevî ile alâkalı bütün sözlü ve yazılı geleneklerini de getirdiler. Onun ve halifelerinin tasavvufî fikirlerini yine aynı sadelik içerisinde Anadolu

¹⁹³ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 4.

¹⁹⁴ Erzi, 1950, a.g.m., s. 714.

¹⁹⁵ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 51.

¹⁹⁶ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 53, 54; Turan, O. (1993-I). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, s. 246.

¹⁹⁷ Köprülü, M. F. (2003b). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 39; Köprülü, 1959, a.g.e.,s. 166; Kafesoğlu, İ. (2000). *Harezimşahlar Devleti Tarihi*, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 291, 292.

halkına öğretiler. İşte bu sözlü ve yazılı gelenek aracılığıyla ki kuş donuna girmek, taşları kayaları harekete geçirmek, ejderha öldürmek gibi daha sonraki dönemlerde Anadolu'da kaleme alınan evliya menkıbelerinde ve özellikle de Hacı Bektaş ve Ahi Evran gibi mutasavvıfların etrafında toplanan menkıbelerde sık sık görülen inanç motifleri Orta Asya'dan Anadolu'ya taşındı.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Ocak, A. Y. (2008). *Babaîler İsyanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 73.

B-) Sosyal ve Kültürel Sebepler

X. yüzyıl İslâm coğrafyacılığı (İbn Hurdadbeh, İstahrî, Makdisî, Mesudî gibi) Türkleri hem göçebe hem de oturarak yaşayan ve şehirleri çok bir millet olarak tasvir etmektedirler. Kaşgarlı Mahmud'a göre; XI. yüzyılda yerleşik hayata geçmiş, Türk âleminin en kültürlü zümresi olan Uygurluların Orta Asya'da beş şehri bulunmakta idi. (Sülmî, Koçu, Canbalık, Beşbalık, Yenibalık)¹⁹⁹ Buna karşılık Türk âleminin en çok hanedan kuran ve en meşhur olan Oğuz boyları, X. yüzyılda batıda Hazar denizinden, Seyhun ırmağının orta kısmındaki Farab (Karaçuk) ve İsficab şehirlerinin bulunduğu bölgelere kadar olan yerler ile bu ırmağın kuzeyindeki bölgelerde yaşıyorlardı.²⁰⁰ Bu bölgelerde Yenikent, Savran (Sepren), Farab, Karnak, Suğnak, Sütken (Sitgün) adlı Oğuz şehirleri bulunmakta idi. Oğuzların önemli bir bölümü tam göçebe, bir bölümü yarı göçebe bir bölümü de şehir ve köylerde yerleşik hayatı yaşıyorlardı. Yalnız X. yüzyıla kadar göçebelerin sayısı yerleşik hayata geçmiş olanlarınkinden daha fazla idi. Ancak Oğuzların önemli bir bölümünün İslâmiyet'i kabul etmeleriyle birlikte yerleşik hayata geçmiş olanlar arasında revaç bulacaktır.²⁰¹ Bu durum diğer Oğuz boyları tarafından tepkiyle karşılanacak ve Kaşgarlı Mahmud'un "Tembele yatuk kişi denir Oğuzlardan bir takım kişiler vardır ki şehirlerinden dışarıya çıkmazlar, savaş yapmazlar, onun için bunlara yatuk denir" ifadesiyle Divanü Lûgat-it-Türk'te²⁰² kendine yer bulacaktır. Türkiye'ye gelen Oğuz boyları tıpkı Orta Asya'da olduğu gibi XIV. ve XV. yüzyılda Batı ve Orta Anadolu'da yerleşik hayatta çoğunluğu kazanmış olanlar, bu defa yerleşik hayata geçmeyenlere yörük yani göçebe ismini vermişlerdi.²⁰³

Yaylak ve kışlak hayatı eski ve yeni Türklerin günlük hayatlarının vazgeçilmez iki bölümünü meydana getiriyordu. Sahipleri belli olan sürekli kışlaklar

¹⁹⁹ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 113.

²⁰⁰ Sümer, 1999, a.g.e., s. 61.

²⁰¹ Sümer, F. (1960). Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?. *Bellekten*, S. 93 – 96, Ankara: s. 574; Sümer, 1999, a.g.e., C.I, s. 71.

²⁰² Kaşgarlı Mahmud, 1999, a.g.e., C.III, s. 323.

²⁰³ Sümer, 1960, a.g.m., s. 573.

ve yaylaklar zamanla yerleşim yerlerine dönmüştür. Kışın kışlakta oturan ve çoğu zamanda ziraat yapan Türkler, yazın da yaylalara çıkıp hayvancılıkla meşgul oluyorlardı.²⁰⁴ Bundan dolayı da Türkler’de hem hayvancılık (Eğere ayaklarını dayamak için yapılan demir basamakla uğraşan üzengici,²⁰⁵ atlara ve benzer hayvanlara na’l takan na’iband,²⁰⁶ eğerçi²⁰⁷ veya ezer²⁰⁸, gem veya küfeç,²⁰⁹ kamçı veya berke²¹⁰... vb.) ve hayvan ürünleri (keçecilik veya kiziz,²¹¹ veya kiyiz,²¹² kırnaç²¹³ veya kön,²¹⁴ yani dericilik, tabaklanmış deri işlerine koğuş,²¹⁵ ayakkabıcı veya papuççuya etükçi,²¹⁶ veya başmakçı,²¹⁷ kasaplıkla uğraşanlara etçi²¹⁸...vb) ile ilgili zanaatlar hem de ziraatla ilgili olan zanaatlar (ekin ekmeyi meslek edinmiş kimselere tariğçi,²¹⁹ ekmek yapmayı kendisine meslek edinmiş kimselere etmekçi,²²⁰ un öğüten kimseye ügütçi²²¹...vb.) öncelikle gelişmiştir.

Kaşgarlı Mahmud’un verdiği bilgilere göre XI. yüzyılda Türk toplumunda zanaatkârlar bulunmakta idi. Toplumda herhangi bir iş alanında mahir ve usta olmuş kişiye uz²²² veya “uz kişi”²²³ deniliyordu. Kaşgarlı Mahmud’un “er uzluk öğrendi” ve “er uzlandı” ifadelerinde “adam usta oldu, sanatında güzellik, mehâret ve ustalık öğrendi” şeklindeki tavihâtından, uz kişi ve uzluk, çeşitli iş kollarında genel olarak ustalık ve hırfet anlamlarında kullanılıyordu. Çeşitli iş kollarındaki ustaların çırakları da vardı ve tabîî olarak ustalar çıraklıkta yetişiyorlardı. Nitekim

²⁰⁴ Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. C.I, Ankara: K.B. Yayınları, s. 3.

²⁰⁵ İbn-i Mühennâ, (1997). *İbn-i Mühennâ Lügâtı*. Haz. Abdullah Battal, Ankara: T.D.K. Yayınları, s. 83.

²⁰⁶ Erdoğan, M. (2000). *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 37.

²⁰⁷ İbn-i Mühennâ, 1997, a.g.e., s. 32.

²⁰⁸ Kaşgarlı Mahmud, 1988, a.g.e., C.II, s. 224.

²⁰⁹ Kaşgarlı Mahmud, 1999, a.g.e., C.III, s. 256.

²¹⁰ Kaşgarlı Mahmud, 1999, a.g.e., C.III, s. 323

²¹¹ İbn-i Mühennâ, 1997, a.g.e., s. 39; Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.II, s. 507.

²¹² Abu Hayyan, 1931, a.g.e., s. 50.

²¹³ Yusuf Has Hacıp, 1991, a.g.e., s. 448.

²¹⁴ Abu Hayyan, 1931, a.g.e., s. 51.

²¹⁵ İbn-i Mühennâ, 1997, a.g.e., s. 31; Kaşgarlı Mahmud, 1999, a.g.e., C.III, s. 140.

²¹⁶ İbn-i Mühennâ, 1997, a.g.e., s. 31; Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.II, s. 49; Yusuf Has Hacıp, 1991, a.g.e., s. 448.

²¹⁷ Abu Hayyan, 1931, a.g.e., s. 16; Merçil, 2000, a.g.e., s. 35.

²¹⁸ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.II, s. 48.

²¹⁹ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.II, s. 49; Abu Hayyan, 1931, a.g.e., s. 99.

²²⁰ İbn-i Mühennâ, 1997, a.g.e., s. 31; Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.II, s. 48.

²²¹ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 51.

²²² Abu Hayyan, 1931, a.g.e., s. 113.

²²³ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 253, 46; Yusuf Has Hacıp, 1991, a.g.e., s. 447.

Kaşgarlı Mahmud bunu “er tuşgutlandı” yani adam çömez çırak sahibi oldu”²²⁴ ifadeleriyle teyit ediyordu.²²⁵ Her zanaat sahibi yaptığı iş karşılığında özel bir ücret alıyordu ki bu ücret işçilerinkinden (terçi) farklı idi ve buna “mançu”²²⁶ ismi veriliyordu. Görüldüğü üzere XI. yüzyıl Türk dünyasında hayvancılık ve ziraat ürünlerine bağlı olmak üzere zanaat kolları gelişmiş idi ve buna nispetle de esnaflık kolları geliyordu.

En eski dönemlerinden beri Türkler ticarete (ticaret yapmaya satış-alış veya alışgan-satışgan²²⁷ demektedirler) ve ticaret yollarına büyük ehemmiyet veriyorlardı. XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut satıcılara yani tâcirlere sart²²⁸ ismini vermişti. Selçuklu Devleti tarafından kurulan uluslararası ticaret ve bu ticaret için gelen kervanların emniyeti ve istirahatı için devletin kurmuş olduğu teşkilat iktisadî olduğu kadar sosyal ve kültürel cepheleri ile de ilgi ve alâkayı cezp etmektedir. Devlet kervan kafilelerinin başına Kervânsâlâr adı verilen bir idareci, Râhdâr veya Tutgavul kumandasında bir muhafız kıtası tayin ederek, hem kervanların güvenliğini hem de onların idaresini sağlıyordu. Anadolu’da her menzil üzerine inşa olunan kervansaraylar, gelip geçen yolcuların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşâ olunuyordu. Burada yolcular hayvanları ile birlikte üç gün ücretsiz olarak kalmak ve yemek yemek imkânına sahip bulunuyordu. Gerekliğinde hastalar burada tedavi olabiliyor, ilaçları veriliyor ve hatta fakir yolculara ayakkabı dahi veriliyordu. Hükümdarlar ve vezirler tarafından yapılan ve zengin vakıflar yoluyla da geliştirilen kervansaraylar zengin-fakir, müslüman-hıristiyan farkı gözetilmeksizin herkese eşit bir şekilde muamelede bulunuluyordu.²²⁹ Bundan dolayı da Anadolu’da Ahilik Müessesesi gelişmek ve sosyal ve kültürel ortamı düzenlemek için yeterli ve gerekli sosyal bir zemini kendisinde buluyor ve bu sayede de yeterli ölçüde emniyet ve güven ortamını sağlıyordu.

Selçuklular zamanında Anadolu’da sosyal ve kültürel hayatı etkileyen en önemli gelişmelerden biri de özel toprak mülkiyeti yerine devlet mülkiyeti (Mirî)

²²⁴ Kaşgarlı Mahmud,1999 , a.g.e., C.II, s. 270.

²²⁵ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 418; Genç, R. (1997). Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası. Ankara: T.K.A.E. Yayınları, s. 371.

²²⁶ Genç, 1997, a.g.e., s. 372.

²²⁷ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s.519; Genç, 1997, a.g.e., s. 299; Yusuf Has Hacıp,1991, a.g.e., s. 444, 446.

²²⁸ Kaşgarlı Mahmud, 1998, a.g.e., C.I, s. 342; Kaşgarlı Mahmud, 1999, a.g.e., C.III, s. 13.

²²⁹ Turan, 1997, a.g.e., s. 360.

sisteminin tatbiki idi. Bizans Devleti idaresinde Anadolu'da geniş topraklara sahip bulunan bir arazi aristokrasisi teşekkül etmiş, halk da topraksız ya da toprak esiri köylüler haline gelmişti. Selçuklu idaresi ile birlikte topraksız köylüler, hürriyete ve toprağa kavuşmuştu. Eski Türk göçebe geleneklerine ve İslâm fetih hukukuna dayanan Selçuklu sultanları bütün ülkeyi devlet mülkiyeti haline getirdikten sonra çiftçilere ancak işleyebildikleri kadarı ile tasarruf hakkı tanımışlar ve babadan oğula intikal eden bu idarî anlayış sayesinde topraksız kimse kalmamıştır. Yarı göçebe ve yerlilerin iskânını sağlayarak ziraî üretimi artırmışlar, sosyal eşitliği, adâleti ve nizâmı kurmuşlar, Anadolu'nun Türkleşmesinin ve iktisadî gelişiminin temellerini atmışlardır.²³⁰ Bu durum Ahilik Müessesesi ve Ahi kültürünün Anadolu'da yaygınlaşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bazı fütüvvetnâmelerde Ahilerin sosyal hayataları, âdâp ve erkânlarına dair ipuçları bulmak mümkündür. Meselâ Yahya b. Halîl Çoban Fetal Burgâzî'nin fütüvvetnâmesinde pazarda yürümeyle ilgili beş, nesne satın almakla ilgili üç, ve yine nesneyi eve getirmekle ilgili üç edep gösterilmiştir. Buna göre pazarda yürümeyle ilgili; "Evvel omzunu kimseye urmaya, yani itişmeye, işitmeyen ıraktaki kişileri çağırmaya, pazarda katı gülmeye, lağ (alay, istinzâ) etmeye, tükürmeye, sümkürmeye" nesne satın almakla ilgili; "Evvel yumuşak söyleye, ikinci çaşni azıcık ala, belik almaya, üçüncüsü her nesneyi alıncak geri virmeye" nesneyi eve götürmeyle ilgili; "Evvel eteğine, yenine koymaya, ikincisi âşikâre götürmeye, üçüncüsü eve varınca ağzına koymaya"²³¹ gibi edepler belirtilmiştir. Burgâzî bu fütüvvetnâmesinde müesseseye dâhil olanların sosyal yaşantısında dikkat etmesi gereken hususları belirtmekle birlikte aynı zamanda nesne satın almakla ilgili, bir Ahide bulunması gereken, sosyal yaşam tasavvuru ile ilgili tutum davranışları göstermeyi de ihmal etmemiştir.

Sonuç olarak; ortaçağ sosyal ve kültürel hayatı, bir taraftan bakılınca tasavvufî mistik renkleri daha koyu, başka bir yandan şer'î mutasavvıf ifade tonu daha kuvvetli, bazen de civanmertlik temâyülleri daha aşikâr, sonuçta her yönden

²³⁰ Turan, 1997, a.g.e., s. 352.

²³¹ Burgâzî, 1953-54, a.g.e., s.140.

görünüşü farklıdır. Fakat bu renk farklılığı bir uyumsuzluk değil, birbirlerini sosyal ve kültürel yönden tamamlayıcı bir niteliktir.²³²

²³² Ülgener, S. (2006). *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları, s. 75.

C-) Ekonomik Sebepler

“Satıgcı kerek bilse türlü satıg” “Satıcı olmalı bilmeli satış

Satıg bilmese er kılumaz asıg”²³³ Fayda sağlamaz bilmese satış”²³⁴

Yusuf Has Hacıp

“Ahi helâl kesb kazanmak gerektir, belki farzdır ve hem sünnettir.

Dahi ahiye pîşe ve sanat gerektür, ana meşgûl ola.

Bir yirde dahi ahinin gerek kim on sekiz dirhem gümüş sermayesi ola

Eğer pîşesi yoksa ona fütüvvet değmez”

Yahya b. Halîl Çoban Fetal Burgâzî

Selçuklular İran, Horasan, Irak ve Suriye’de siyasî birliklerini kurmakla bu bölgelerdeki iktisadî ve ticarî faaliyetlere büyük önem vermişler, genişlik ve derinlik katmışlardır. Bu münasebetle kesif ticaret kervanları Çin’den Türkistan, Hârizm, İran, Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu istikâmetinde güvenle seferler yapıyorlardı. Bununla birlikte Anadolu, Selçuklu fetihlerinin arifesinde uluslararası ticaretin dışında kalıyordu. Selçukluların Ortadoğu ve Anadolu’yu fethi ile birlikte hem Akdeniz ticaretinde büyük bir gelişim meydana geliyor hem de Türkiye, müslüman ve ecnebî topluluklar arasındaki, doğu-batı; kuzey-güney, ticaretin merkezinde kalıyordu. Bizans Devleti’ne karşı kazanılan 1071 Malazgirt savaşından 1176 Miryokefalon savaşına kadar geçen süre zarfında Anadolu uluslararası ticarete müsait değil idi. Özellikle II. Kılıç Arslan (1155-1192)

²³³ Yusuf Has Hacıp, 1991, a.g.e., s.292.

²³⁴ Yusuf Has Hacıp, 1996, a.g.e., s.232. Burada önemle değerlendirilmesi gereken bilgilerden birisi de Kutadgu Bilig’de geçen meslek sahipleri yani hırfet ehli denilen zanaatkarlardır. Müjgan Cunbur burada “Ahi olmak için Yusuf Has Hacıp’in üzerinde durduğu mesleklerden biri tüccar olmaktır” bilgisini vermektedir. Cunbur, 1997, a.g.m., s. 214.

zamanında, Miryokefalon savaşından sonra, Anadolu'da uluslararası ticaretin başlaması için gerekli şartlar meydana gelmişti, zira bu hükümdar Anadolu'da siyasî birliği kurma konusunda önemli merhaleler kaydetmişti.²³⁵

Karahanlı ve Gazneli devletlerinden birçok kurum ve kuruluş iktibas eden Selçuklu Devleti, ticaret kervanlarını teşkilatlandırmak, onları askerî muhafızlar idaresinde emniyet altına almak (Tutgavul) ve hatta onların zararlarını karşılamak suretiyle ticareti teşvik edip geliştiriyordu. Bu konu ile ilgili Sultan Mahmut zamanında gerçekleşen bir olayı Vezir Nizâmülmülk *Siyâsetnâmesi*'nde şöyle rivayet etmiştir: Irak'ta kervanla birlikte seyâhat eden kadın bir tâcirin mallarını Kûç-u Belûçlu hırsızlar Ribât-ı Deyr'i Keçîn'de çaldılar. Eşyaları çalınan tacir kadın Sultana müracaat etti. Sultan Mahmut devlet hazinesinden bu kadın tacirin zararını tazmin ettirdiği gibi Ribât-ı Deyr'i Keçîn'e de sefer düzenleyerek bu bölgeyi hâkimiyetine alıp gerekli tedbirleri aldı.²³⁶ Buna benzer örnekler Türkiye Selçuklu Devleti'nde de görülüyordu. Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in (1205-1211) hükümdarlık zamanında diğer Selçuklu sultanlarında olduğu gibi ticarete önem veriyor ve Anadolu'da kuzeyden güneye, doğudan batıya geçen uluslararası ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için siyasetini ve seferlerini bu politikaya göre düzenliyordu. Bu amaçla, İskenderiye'den Antalya'ya gelen tüccarların soyulması, mallarının yağmalanması ve bu tacirlerin²³⁷ de yardım amacı ile çıkış yolu olarak Sultan'a müracaât etmesi sonucunda Sultan Antalya'ya asker sevk etmiştir. Bu seferin sonucunda Antalya'nın (5 Mart 1207) fethi gerçekleşmiştir.

Gıyâseddîn Keyhüsrev bu mühim fetihten sonra Konya'ya dönerken yolda Dûdân mevkiinde malları soyulan ve sefere katılan tüccarların mallarını tazmin ettirmiştir.²³⁸ Dış ticarete önemli bir paya sahip olan büyük sermaye sahibi tüccarlar (tâcirler) hükümdarın sarayının ve bütün devlet ricalinin ihtiyaçlarını

²³⁵ Turan, 1988, a.g.e., s. 121; Turan, 1993-I, a.g.e., s. 342.

²³⁶ Bknz. geniş bilgi için; Ebu Ali Hasan Nizâmülmülk, (1999). *Siyâsetnâme*. Haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 46, 47... vd.

²³⁷ Tacir, piyasada arz ve talep arasındaki veya belirli mallarda fazlalıklara sahip olanlarla olmayanlar arasındaki bağıdır. Bu dönemde ise tâcir kelimesini bir şehirde oturup ticaret ve esnafılık yapan kimseler değil daha ziyade uluslararası ticarî mal alış veriş yapanlara işaret olunduğuna dikkat edilmelidir. Çetin, A. (2002). XIII – XV. Yüzyıllarda Yakın Doğu'nun Sosyo - Ekonomik Hayatında Tüccarlar. *Türkler*, C.V, Ankara: s. 447; Turan, 1997, a.g.e., s. 358-363.

²³⁸ Bknz. geniş bilgi için; İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 115 – 121; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 81-88; Turan, 1993-I, a.g.e., s. 283-287.

karşıladıkları cihetle siyasî bir ehemmiyet de kazanıyorlar ve hatta bazen devletlerarasında diplomatik bir vazife ile görevlendirilebiliyorlardı. Mesela Ögedey Kaan (1229-1241) tarafından Alâeddîn Keykubât'a elçilik vazifesi ile görevlendirilen Şemseddîn Ömer-i Kazvinî meşhur bir tâcir idi. Moğol hükümdarı, Alâeddîn Keykubât ve Anadolu ile ilgili bilgileri de bu tâcirden almıştı.²³⁹ Bunlardan başka Ortaçağlarda tüccarlar aynı zamanda uygarlığın taşıyıcıları, kültür unsurlarını ileten yayıcıları ve hatta Müslüman Doğu'nun coğrafya ilmi onlara çok şey borçludur.²⁴⁰

Yukarıda belirtildiği üzere Selçuklu sultanları uluslararası ticarete ve bu ticaretin güvenliğine azâmî ölçüde dikkat ediyor ticareti geliştirmeye çalışıyordu. Bundan dolayı da bu ticaret yolları üzerinde kurulan kervansaraylar, hanlar²⁴¹ ve köprüler vasıtasıyla tüccarların her türlü ihtiyaçları temin ediliyordu. II. Kılıç Arslan zamanında siyasî ve iktisadî gelişmelere paralel olarak kervansarayların da süratle inşa edildiği görülmektedir. Sultanlara ait ilk kervansaray II. Kılıç Arslan tarafından Aksaray civarında yapılmış ve bunu diğer Selçuklu Sultanları devam ettirmişlerdir.²⁴²

Kervansarayların ticarete önemli bir katkısı da tüccarların eşkiya tehlikesine karşı kervansaraylara sığınabilmesi idi. İki kervansaray arasındaki mesafe deve yürüyüşü ile dokuz saati buluyordu. Bahsedildiği gibi Sultanlar başta olmak üzere, büyük devlet ricali, doğrudan veya dolaylı olarak ticaretle uğraşan herkes kervansaray yaptırıyor ve ismini buraya yazdırıyordu. Ticaretin en canlı ve en yoğun olduğu Sivas–Kayseri hattında Ebu'l-Fida'nın verdiği bilgilere göre 24 kervansaray bulunmakta idi.²⁴³ İki kervansaray arasındaki mesafe yaklaşık 30 – 40 kilometre idi. Kervancılar zengin fakir ayırımı gözetilmeksizin üç gün buralarda meccanen kalabiliyorlar ve her türlü ihtiyaçlarını temin edebiliyorlardı.

²³⁹ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 448, 449; Köprülü, 1959, a.g.e., s. 63, 64.

²⁴⁰ Gordlevski, (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. Çev. Azer Yaran, Ankara: Onur Yayınları, s. 210.

²⁴¹ İbn Said'e göre on üçüncü yüzyılın ortalarında yalnız Kayseri–Sivas yolunda yirmi han vardı. Cahen, C. (1994). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler (Pre-Ottoman Turkey)*. Çev. Yıldız Moran, İstanbul: E Yayınları, s.171.

²⁴² Turan, O. (1946). Selçuk Kervansarayları. *Bellekten*, S. X, S. 39, Ankara: s. 476; Cahen, 1994, a.g.e., s. 167.

²⁴³ Gordlevski, 1988, a.g.e., s. 216; Cahen, 1994, a.g.e., s. 171.

Kervansarayların çoğu vakıf idiler ve maddî büyüklükleri nispetinde zengin vakıflara malik idiler.²⁴⁴

Anadolu'da Türk hükümdarlarının ticarete vermiş oldukları önem uygulamış oldukları ticaret politikaları doğrultusunda devletin ticareti ve ekonomisi hızla gelişmiş ve buraya henüz yeni gelmiş ve yerleşmiş bulunan göçebe, köylü ve şehirli unsurlar arasında bir dayanışmanın oluşması da âdeta kaçınılmaz bir hal almıştır. Bunda Ahilik Müessesesinin şehir ve kasabalarda ticarî, sanayî ve iktisadî faaliyetleri düzenlemekteki rolü, dinî ve ahlâkî değerlerin katkısıyla standart bir üretim yapmalarına da neden oluyordu.

Ortaçağ toplumlarına, özellikle de Türkiye Selçuklu toplumunun ekonomi ile alâkalı fikrî yapısına bakılacak olursa maddeleşmemiş bir dünya görüşüne sahip oldukları görülür. Bu çerçevede kurmuş oldukları ekonomik sistemde ve bu sistemin unsurlarında ve sosyal kuruluşlarında (Ahilik Müessesesi gibi) bu anlayışın izleri görülmektedir. Nitekim Sabri Ülgener'de bu anlayışı şöyle özetlemektedir. "Hülâsa tutulan ve yürünen yol neresinden bakılsa maddenin ve maddî endişelerin ötesinde ve uzağındadır."²⁴⁵ Görüldüğü üzere Ortaçağ iktisat hayatını ve zihniyetini karakteristik çizgilerle ve geniş sayıda aksettirenler hiç şüphesiz tacirler ve sanat erbablarıdır. Bu manada gelişen şehir ve köy hayatı üzerinde tacirler ve sanat erbapları (esnaf toplulukları) şehir iktisadının en ehemmiyetli kısmını ve hatta o iktisadın kendisini oluşturmaktadır.²⁴⁶

XI. ve XII. Yüzyıllarda dünya ticaretinin esası doğu ile batı arasında tesis edilen ticaret yolları üzerinden gerçekleşiyor ve devletlerin politikalarının esasını da bu ticaret belirliyordu. Anadolu'nun, Hindistan, Uzak Doğu, Horasan, Maveraünnehir, Doğu Avrupa ve Batı Asya ile geniş bir ticaret ağı bulunmakta idi. Pamuklu, yünlü, ipek kumaşlara ve yerel mamullere birçok ülkede geniş talep vardı. Orta Asya ve İran malları deniz ve kara yolu ile Batı Avrupa pazarlarına ulaşmaktaydı. Bu yollar üzerinde Haçlı seferlerinin sonuna kadar Ceneviz ve Venedik tüccarları aracılık rolünü üstleniyorlardı. XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Haçlıların Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetlerini kaybetmelerinden sonra bu

²⁴⁴ Köymen, M. A. (1987). Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası. *Bellekten*, C. 50, S.198, Ankara: s. 615; Turan, 1946, a.g.m., s. 471, 479.

²⁴⁵ Ülgener, 2006, a.g.e., s. 63.

²⁴⁶ Çetin, 2002, a.g.m., s. 447.

yollar daha kuzeye yani Azak Denizi, Karadeniz²⁴⁷ ve Anadolu'ya geçmiş ve hatta Alâüddin Keykubât tarafından Sağ kol Beylerbeyi Emir Hüsâmeddîn Çoban tarafından Kıpçak'ın fethi (1227) ile görevlendirilmesinde bu ticarî kaygılar etkili olmuştur.²⁴⁸

Anadolu'da Ahilik Müessesesi'nin yayılmasında ve etkinliğini artırmasında bazı son dönem İlhanlı Devleti hükümdarlarının Anadolu'nun ticarî hayatında önemli rolleri bulunan uluslararası transit ticaret yolları üzerindeki iskân politikaları ve faaliyetleri önemli bir etken olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1243 yılından itibaren Moğol vesâyetine girdikten sonra burada geçen uluslararası ticaret yolları, devletin birinci derecede politik gündem maddesini oluşturmaya devam etmiştir . Bu amaçla İlhanlı Devleti hükümdarlarından Abaka Han'ın Batı Anadolu'da iskân siyaseti doğrultusunda bu bölgenin ticaret yolları bilhassa askerî yollar inşasıyla birlikte, Erzincan ovası, Uzunyayla, Sakarya havzası, Suriye sınırları gibi yerleri İlhanlılar'ın Şark'tan getirmiş oldukları ve güvendikleri unsurlarla iskân etmek istiyorlardı. Argun Han döneminden itibaren açıkça deniz sahillerinin haritalarını aldirarak deniz kıyısına ulaşmak siyaseti, İlhanlılar'ın, Türkmenleri daha batıya itmelerine ve onları daha çok sınırların müdafaası işlerinde istihdam etmelerine neden olmuştur. Müslümanlığı kabul eden Gazan Han'ın Batı Anadolu'ya göstermiş olduğu ilgi daha önceki dönemlerde olduğu gibi sadece stratejiyle ve iktisâdî menfaatlerle sınırlı kalmıyordu. Reşîdeddîn'in²⁴⁹ mektuplarında bu durum açıkça görülmektedir.²⁵⁰

İlhanlı veziri Reşîdeddîn zamanında Sultaniye merkez olmak üzere Mâverâünnehir'den Akdeniz sahillerine ve Bizans'a kadar uzanan "Şah rah" ismini alan İmparator Yolu zamanın iktisadî hayatına hâkim olmuştur. Bu yolun doğu

²⁴⁷ Agacanova, S. (2006). Selçuklular. Çev. Ekber N. Necef, Ahmet R. Annaberdiyev, İstanbul: Selenege Yayınları, s. 237.

²⁴⁸ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 336 – 344; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 315-324; Turan, 1993-I, a.g.e., s. 357, 358. Bu olayın ilginç yönü, fetihten sonra Suğdak halkının Emir Hüsâmeddîn Çoban'dan af dilerken belki de İbn Bibi'nin abartılı bir şekilde ona hitaben: "Lâ fetâ (Tamamı Hz Ali'ye ithaf olunan, Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ zilfikar hadisi) ülkesinin mâliki, cömertlik denizi, gâlip arslan... gibi ifadelerle tazarru eylemeleri ve bu seferden sonra bu bölge de Ahi Müessesesi'nin daha güçlü bir şekilde yayılması nedeni ile Ahilik açısından Suğdak seferi daha bir önemli ve ilginç bir hale getirmektedir. Bu olayın bir yönü de Anadolu dışındaki bir bölgede insanların Ahilik algılayışını göstermesi ve belirli bir ölçüde farkındalık yaratması bakımından önemli bir durumdur.

²⁴⁹ İlhanlı Devleti Hükümdarlarından Gazan Han ve Olcaytu Han zamanının baş veziri.

²⁵⁰ Togan, Z. V. (1953–54). Reşîdeddîn'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar. *İ.Ü.İ.F.M.*, C. XV., İstanbul: s. 40.

kısmına yani Ceyhun'dan Sultaniye'ye kadar olan 347 fersahlık kısmına “Şah-râh-ı Şarkî” yani Doğu İmparator Yolu, Sultaniyye'den Tebriz, Erzurum, Erzincan, Sivas'dan Konya'ya kadar uzanan 301 fersahlık kısmına da “Şah-rah-ı Garbî” yani Batı İmparator Yolu ismi verilmiştir. Ortaçağın en muazzam ticaret yolu olan bu imparatorluk yolu üzerine Abaka Han zamanında önemli yapılar inşa edildi. Bizzat baş vezir Şemseddîn Cüveynî ve oğlu Hoca Harun'un idarelerinde; Sivas'da Buruciye Medresesi, Gök Medrese, yine bu vezir adına yapılan Çifte Minare, Tokat'daki Şifahâne (1271) büyük imar faaliyetlerine bağlı olarak inşa edilmiştir. Bundan sonra Reşîdeddîn, oğlu Hoca Celâl'ı Sivas merkez olmak üzere Orta Anadolu vezirliğine, diğer oğlu Hoca Mecdeddîn'i de Denizli merkez olmak üzere Batı Anadolu vezirliğine tayin ettirmesi, kendisinin ve İlhanlı Devleti'nin “Şah-râh-ı Garbî” üzerindeki büyük siyasî ve iktisadî faaliyetlere verdiği önem dolayısıyla gerçekleştirmiştir.

İsimleri zikredilen yolların güvenliğinin sağlanıp uluslararası ticaretin gelişmesi sonucunda Anadolu'da bir takım milletlerarası pazar ve panayırların teşekkülüne sebep oldu. Burada büyük ticaret ve kalabalık dolayısıyla zamanla bu pazar yerleri şehir haline geliyordu. Artuklular zamanında Mardin'in güneyindeki Koçhisar (Dunaysar) böyle bir pazar halinde teşekkül etmişti. Kırşehir-Kayseri yolu üzerinde bulunan Ziyaret Pazarı,²⁵¹ Türkmenlerin hayvan mahsullerini, halı ve kilimlerini sattıkları ve mâmul madde aldıkları Türkmen Pazarı,²⁵² Ilgın Kasabası, (Yılgun Pazar) Amasya-Tokat arasındaki Azîne Pazarı,²⁵³ Germiyan'daki Alâmü'd-dîn Pazarı Anadolu'da bu şekilde kurulmuş pazarların en meşhurları idi. Bu pazarlar arasında, umumiyetle şehrin uzağında kurulduğu için Yabanlu Pazarı (Pazar Ören)²⁵⁴ adı verilen bir pazar daha vardı ki uluslararası bir ehemmiyet taşımakta idi.²⁵⁵ Dünyanın dört bir yanından gelen tacirler, mallarını sergilemekte

²⁵¹ *Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddîn'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*. (1989). Çev. ve Haz. Ahmet Temir, Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 114, 115.

²⁵² Cacaoğlu Nureddîn, 1989, a.g.v., s. 111, 113; Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*. Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 157; Bu pazarların en meşhurları Kırşehir, Halep ve Musul'da kuruluyordu.

²⁵³ Turan, 1946, a.g.m., s. 488.

²⁵⁴ Faruk Sümer'e göre bu pazar, Osman Turan'ın Sivas ile Kayseri veya Kayseri – Elbistan arasındaki Karahisar ovası olabileceği iddiasına karşılık, yukarıda belirtildiği üzere Kayseri'nin yüz kilometre doğusunda bulunan Pazar Ören kasabasının Yabanlu Pazarı olduğu kanaatindedir. Bknz. geniş bilgi için; Sümer, F. (1985). Yabanlu Pazarı. *T.D.A.*, S. 37, İstanbul: s. 21, 22.

²⁵⁵ Turan, 1997, a.g.e., s.368.

idiler. Bu pazarlar sayesinde Anadolu'da dünyanın çeşitli bölgelerinden ithal edilen ticaret eşyası bulunuyordu. Örneğin Hint kılıcı, Avrupaî miğferler, Mağribî mancınıklar, Venedik tolgaları, Frenk zırhları, Şam yayı, Gilan ve Gürcü kalkanı gibi...²⁵⁶

Bu pazarlarda Selçuklu Devleti'nin ihraç malları arasında muhtemelen Türkmenlerin büyük koyun ve at sürüleri ve bundan elde etmiş oldukları ürünler vardı. Anadolu'dan İran, Irak, Suriye gibi İslâm ülkelerine sürüler halinde canlı hayvan ihraç ediliyordu. Sürat, çeviklik ve dayanıklılık bakımından meşhur olan Kastamonu, Kütahya ve Karaman'da yetiştirilen Türkmen atları yabancılar tarafından yüksek ücretler ödenerek satın alınıyordu. Anadolu'da üretilen deri ve deri mamulleri yabancı tüccarlar tarafından en çok aranan mallar arasında idi. Ankara keçilerinden elde edilen tiftikler ise batılı tüccarlar tarafından Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerine götürülüyordu. Anadolu'da üretilen ipek (kemha), yün (suf), hemen hemen her şehirde dokunan çeşitli renk ve desenlerdeki kumaşlar Avrupa'da "Seta Turchia" adı ile anılıyor ve devletin ihracatında önemli bir paya sahip bulunuyordu. Türkmen halıları ve börkleri de Londra ve Paris sosyeteleri tarafından en çok rağbet edilen moda eşyaları arasında yer alıyordu.²⁵⁷

Yabanlu Pazarı'nın asıl önemli olan kısmı; Süleyman bin Alaüddevle b. Abdullah tarafından yazılan "Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî (997 / 1588)" adlı 93 beyitlik manzum menkıbe de bu pazarın Ahi Evran tarafından kurulup uluslararası bir statüye kavuşturulduğu fakat çıkarı bozulan Ahi Evran karşıtları ve düşmanları tarafından pazarın harap edildiği konusudur:

"Adûlarda olmaz miskîne aman

Anlar bilmezlerdi yahşiyle yaman

Şol adûlar âleme havf saldılar

²⁵⁶ Köymen, 1987, a.g.e., s. 617; Turan, 1997, a.g.e., s.365.

²⁵⁷ Koca, S. (1996). Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika. *Erdem*, C. VIII, S. 23, s. 469, 470; Turan, 1997, a.g.e., s. 363 – 368; Cahen, 1994, a.g.e., 155 -168; Gordlevski, 1988, a.g.e., s. 207 – 225.

Yabanlu Bazar'ın harâb kıldılar

Evrân eylemişdi hem anı bünyâd

Güli diken ider nâdan-ı hoyrâd"²⁵⁸

Muhtemelen burada ilk akla gelen düşünce, Baki Yaşa Altınok tarafından iddia edildiği üzere, Ahi Evran karşıtları ve düşmanlarından kasıt, o dönemde hâkim güç olan ve etrafa korku salan, Moğollar tarafından yıkılmış olabileceğidir. Zira o dönemde Türkmenler ve onların desteklemiş oldukları Ahiler, Moğollarla sıkı bir mücadele halinde idiler. Faruk Sümer de Yabanlu Pazarı'nın, Kerimüddîn Mahmud Aksarayî'nin "Yabanlu'dan sadece Anadolu'daki Moğol umumî valilerinin yaylakları"²⁵⁹ şeklinde bahsetmesine dayanarak, Yabanlu Pazarı Moğol hâkimiyeti devrinde XIII. yüzyılın sonlarında veya XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde sona ermiştir, sonucuna varmaktadır. Bize göre de Sultan Baybars'ın müverrihlerinden olan Kadı Muhyiddin İbn Abdüzzahir'in²⁶⁰ 1277 yılında bu pazarı bizzat görerek onun hakkında söylediği "Bu pazarda dünyanın her bölgesinden gelmiş insanların teşkil ettiği bir kalabalık toplanırdı. Bu sebeple de Yabanlu da her ülkeden getirilmiş mal bulunur." sözlerine bakarak bu pazarın Moğollar tarafından yıkıldığı hususunu tartışmalı hale getirmektedir. Ancak Moğolların Anadolu'da sebep olduğu ekonomik yıkım ve ticaret yollarının güvenliğinin sağlanamaması sonucunda tâcirlerin Anadolu'ya gelememesi, bunlara ilâveten Anadolu'da mamul ve hammadde üretiminin yapılamaması bu pazarın, 1277 yılından sonraki olaylar silsilesi içerisinde ortadan kalkmasına neden olmuş olabilir. Ayrıca burada hemen iki hususu da hatırlamak yerinde olacaktır: Birincisi burada verilen bilgiler tarihi değer olarak menkıbe olduğu gerçeği, ikincisi de doğrulandığı ölçüde Mikâil Bayram tarafından verilen Ahi Evran'ın 1261 yılında Moğolların emri ile

²⁵⁸ Altınok, B. Y. (2006). Selçuklu Ekonomisinde Yabanlu Pazarı ve Bu Pazarın Kurulmasında Ahi Evran'ın Rolü. *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, s.11, 12.

²⁵⁹ Aksarayî, 2000, a.g.e., s. 232, 249.

²⁶⁰ Sümer, F. (1985). Bey Bars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferine Dair Kadı Muhyiddîn İbn Abdü'z- Zahir'in Risâlesi'nin Tercümesi. *T.D.A.*, S. 37, İstanbul: s. 56-99.

öldürüldüğü hadisesini de²⁶¹ hesaba katacak olursak bu konudaki şüphelerimiz daha da artmaktadır.

Bu ticaret yollarının varlığı, ehemmiyeti, sosyal ve kültürel alanlarda oynadıkları roller dolayısıyla Ahilik Müessesesi gibi sosyal kuruluşlar da bu yollar üzerinde hem ekonomik hem de sosyal ihtiyaçları karşılamasından dolayı en küçük ve en ücra köylerden en büyük ve en önemli şehirlere kadar bütün Türkiye Selçuklu Devleti bünyesinde hızla yayılmış ve etkisini artırmıştır.

Ahilik Müessesesinin Anadolu'da gelişiminde etkili olan ekonomik nedenleri özetleyecek olursak; Çaka Bey ile başlayan Anadolu Türk denizciliği, Türkiye Selçuklu Devleti döneminde önemli gelişmeler göstermiştir. Öncelikle Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlarının (Süleymanşah 1078-1086; I.Gıyâseddîn Keyhüsrev 1205-1211, I.İzzeddîn Keykâvus 1211-1220, Alâeddîn Keykubât 1220-1236) devleti kara devleti olmaktan çıkarıp denizlere ulaştırmakla ilgili olan iktisadî ve ticarî politikaları oldukça önemlidir. Bu politikalar doğrultusunda 1083 yılında Adana, Tarsus, Misis, Anazarba, 1084 yılında Antakya, 1207 yılında Antalya,²⁶² 1214 yılında Sinop, 1223 yılında Alâie (Kolonoros veya Kandelor), 1227 yılında Azak denizi sahilindeki Suğdak'ın²⁶³ fethi gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'de uluslararası yolların tanzimi sağlanmıştır. Bu yollar üzerinde kurulan kervansarayların ve uluslararası düzeyde kurulan pazarların varlığı ve Anadolu'da ticaretin gelişiminde oynamış oldukları roller Ahilik Müessesesi'nin Anadolu'daki gelişimini iktisadî açıdan olumlu yönde etkileyen nedenler arasında gösterilebilir.

Yüzyıllar boyu devam eden askerî-siyasî mücadeleler (Bizans-İslâm; Haçlı-Selçuklu; Bizans-Selçuklu) sonucunda yerleşmek amacı ile Anadolu'ya gelen göçebe ve yarı göçebe Türkmen unsurları ile şehirli Türkmen gruplarının bu topraklarda kendilerinden önce hâkim olan Bizans ve Batılı tüccarlara karşı kalıcı ve başarılı bir iktisadî mücâdele verebilmek için kendi aralarından teşkilatlanma,

²⁶¹ Bayram, M. (1982). Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihi'nin Tespiti. *Milletler Arası Türk Folklor Kongresi 4*, Bursa.

²⁶² Türkiye Selçuklu devleti için Antalya şehri bir ihracat ve ithalat limanı idi. Gıyâseddîn Keyhüsrev uluslararası ticareti teşvik ve himaye maksadı ile Venediklilerle ilk defa bir ticaret anlaşması yaptı. Yine bu şehir sayesinde Selçuklular ilk defa donanma kurup Akdeniz'de denizciliğe başladılar. İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I., s. 119, 120, 121; Turan, 1997, a.g.e., s. 298.

²⁶³ Bknz. Kırım'da Ahilik için; Kılıç, E. (2009). Kırım Topraklarında Ahiliğin İzleri. *Mikâil Bayram'a Armağan*, Konya: s. 361–377.

birlik ve beraberlik içinde olma mecburiyeti ortaya çıkmıştır. (Özellikle Venedik ve Ceneviz) Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi'nin hızla gelişmesinde bu tarihî gerçeklerin önemli rolü vardır. Bu gerçeklerden dolayı Ahilik Müessesesine giriş, fütüvvetnâmelerde:

“Dahi ahiye pîşe ve sanat gerektür, ana meşgûl ola

Eğer pîşesi (mesleği) yoksa ona fütüvvet değmez”

gibi belirli esaslara bağlanmıştır.

Anadolu'da ticaretin ve iktisadî faaliyetlerin gelişimine paralel olarak Ahilik Müessesesi de yayılmaya başlamıştır. Bunda Selçuklu hükümdarlarının uygulamış oldukları tüccarların, kervan sahiplerinin ve zanaat sahiplerinin zararlarını karşılayan devlet sigortası sistemi birinci derecede etkili olmuştur. Bunlara ilâveten bac, geçiş ve gümrük vergilerini tamamen kaldırarak veya daha düşük bir orana indirerek (%10'dan %2'ye) ticareti ve tüccarları destekleyip teşvik etmişlerdi. Bu durum Ortaçağın fikir dünyası içinde, ekonomiye bakış açısını yansıtan, yenilikçi, gelişimci belki de o dönem içerisinde dünyada başka bir örneği görülmeyen çarpıcı ve anlaşılmaz bir durumdu.

Ahilik Müessesesi'nin Anadolu'da böylesine gelişmesinde ve yayılmasında, özellikle belirtilmesi gereken ekonomik nedenler arasında Selçuklu sultanlarının (Özellikle II. Kılıç Arslan, I. Gıyâseddîn Keyhüsrev, I. İzzeddîn Keykâvus ve Alâeddîn Keykubât) uygulamış oldukları ekonomik politikalar ve bunun tabii sonucu olarak başta yarı göçebe ve göçebe unsurlarla birlikte köylüler (Mirî toprak sistemi de dâhil olmak üzere) ve şehirlilerin katılmış olduğu üretim ve ihrac ürünleri kapasitesinin böylesine genişlik ve çeşitlilik arz etmesidir. Bunun sonucu olarak da Alâeddîn Keykubât zamanında Selçuklu Devleti iktisadî ve siyasî açıdan en zengin ve güçlü dönemini yaşamıştır.

Ahilik Müessesesinin gelişmesinde rolü bulunan, bazı İlhanlı hükümdarlarının uluslararası transit ticaret yolları üzerindeki iskân faaliyetlerine ve iktisadî politikalarının müspet sonuçlarına da bu amaçla değinilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE AHİLİĞİN ANADOLU'DA YAYGINLAŞMASI

A-) Ahilik Müessesesi'nin Temellerinden İki Önemli Şahsiyet:

Halife Nâsır Li-dinillâh (1180-1225) ve İzzeddîn Keykâvus (1211-1220)

1-) Halife Nâsır Li-dinillâh'ın Siyasî Faaliyetleri

Emîru'l-Mü'minin el- Mustazî Biemrillâh'ın 1180 yılında ölümü üzerine, Zümrüt adlı bir Türk anneden dünyaya gelen Nâsır Li-dinillâh,²⁶⁴ Abbasî Devleti'nin otuz dördüncü halifesi olarak Bağdat'ta 1180-1225 yılları arasında tam kırk altı yıl hüküm sürmüştü idi.²⁶⁵ Hiçbir Abbasî halifesi bu kadar zaman hilâfette kalmamıştı.²⁶⁶ Halife Nâsır Li-dinillâh hilâfet makamına geçtiği zaman, Abbasî Devleti Bağdat merkez olmak üzere sadece Irak'ın çok küçük bir bölgesine hâkim bulunuyordu. Devletin ihtişamlı zamanında tesis edilmiş bulunan Bağdat şehri, geniş müesseseleri ve coğrafi vaziyeti itibâri ile bütün İslâm dünyasında önemli bir mevki kazanmış ve zamanın şehirlerine nispetle yoğun bir nüfusa sahip olmuştu. Şehir Halife Nâsır Li-

²⁶⁴ Nâsır Li-dinillâh Ebu'l-Abbas Ahmet b. Al-Mustazî bi-Emrillah, hakkında en geniş biyografik tarzda çalışma; Angelika H. (1975). *An-Nasir Li-Din Allah (1180-1225)*. Berlin: Studien Zur Sprache, Geschichte Und Kultur Des Islamischen, adlı eserde bulunmaktadır.

²⁶⁵ İbnü'l-Esîr; (1987). *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*. Çev. Abdülkerim Özaydın, C. XI, İstanbul: Bahar Yayınları, s. 366; Taeschner, F. (1964). Nâsır Li-dinillâh. *İ.A. (M.E.B.)*, C.IX, İstanbul: s. 92.

²⁶⁶ Hamdullah b. Ebu Bekir b. Ahmed b. Nasır Müstevfî Kazvinî, (1387). *Tarih-i Güzîde*. Tahran: Müessese-i İntişârât-ı Emir-i Kebir, s. 366.

dinillâh döneminin öncesinde ve sonrasında sosyal ve ekonomik açıdan gayet sıkıntılı bir dönem geçirmişti.²⁶⁷ Bunda şâtır, rind, evbaş gibi çeşitli fütüvvet gruplarına ilâveten özellikle ayyâr grupları başlıca rol oynuyordu. Hatta bu gruplar bazı devlet erkânı tarafından da destekleniyorlardı. Abbasi Devleti'nin 1143/44 yılı olayları hakkında bazı bilgiler veren İbnü'l-Esir, Irak Selçuklu hükümdarı Sultan Mesut'un (1134-1152) kayınbiraderi olan Kavurd'un oğlunun ve vezirin oğlunun ayyarların gasbettiği şeylerden pay almaları sebebiyle yakalanmak korkusu taşımadıkları, bundan dolayı da faaliyetlerini artırdıklarını belirtmektedir.²⁶⁸

Abbasî Devleti'nin dâhilinde bu olaylar meydana gelirken Nâsır Li-dinillâh'ın hilafete geldiği tarihlerde Ortadoğu'da ve İslâm dünyasında siyasî manzara şu şekilde temâyüz etmişti.

1040 yılında Horasan'da Selçuklu Devleti'nin temelleri atıldığı esnada Bağdat'ta Abbasî Devleti, İslâm ülkeleri üzerinde siyasî ve dinî etkisini kaybetmişti. Hatta bu sırada Şîî Büveyhoğulları, Halife Ka'im bi-Emrillah'ı kendi nüfuzları altına almış idi. Ancak Halifeyi düştüğü bu durumdan ünlü Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey 1055 yılında Bağdat'a yapmış olduğu seferle kurtardı. Bu seferden sonra Halife Ka'im bi-Emrillah tarafından Tuğrul Bey'e Melikü'l-maşrik ve'l-mağrib (Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı) ünvanı verilmek sûretiyle Halife'nin sahip olduğu dünyevî iktidarı Selçuklular'a intikal etmiş oluyordu. Böylece Abbasî Sultanları, Selçuklu hâkimiyeti sayesinde İslâm dünyasının manevî liderleri olarak itibarlarını devam ettirebilmişlerdir.²⁶⁹

Sultan Melikşah'ın (1072-1092) güçlü iktidarından sonra Selçuklu Devleti'nin fetret devrine girmesi üzerine Abbasî halifeleri, tekrar dünyevî ihtiraslar peşinde koşmaya başladılar. Bunlardan birisi de Abbasî hilâfetinin hâris halifesi Nâsır Li-dinillâh idi.²⁷⁰ Bu amaçla Halife, veziri Celâleddîn Ubeydullah b. Yunus kumandasında bir ordu sevk ederek Selçuklulara ait olan bazı bölgeleri ele

²⁶⁷ Çağatay, 1952, a.g.m., II-III, s. 62; Zeydan, C. (1976). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. Terc. Zeki Megâmiz, C.II, İstanbul: Üçdal Neşriyat, s. 199.

²⁶⁸ İbnü'l Esîr, 1987, a.g.e., C. XI, s. 91, 92; Demirtaş, 2011, a.g.m., s. 415.

²⁶⁹ İbn Fazlan, 1995, a.g.e., s. 225; Turan, 1997, a.g.e., s. 135; Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı*. İstanbul. K.B. Yayınları, s. 34 - 46.

²⁷⁰ Bu amaçla Halife'nin mutlak dünyevî hâkimiyetini yaymak ve yerleştirmek için "Bütün zemin Emirü'l-Mü'minîn'e aittir. Emlâk sahibi olmak başka kimsenin hakkı değildir" gibi ifadelerle bu isteklerini yaymak istiyordu. İbnü'l Esîr, 1987, a.g.e., C. XII, s. 32.

geçirmek istediye de ordusu Hemedan yakınlarında bozguna uğradı. (1188)²⁷¹ Bütün bunlara rağmen ihtiraslarına hâkim olamayan Halife, Selçuklu hükümdarı II. Tuğrul'a karşı, onların amansız düşmanı olan Hârizimşâh Alâeddîn Muhammed Tekiş'i destekledi. Bu iki hükümdar arasında Mart 1194 yılında Rey'de vukubulan muharebe sonucunda Sultan II. Tuğrul'un ordusu bozguna uğrayıp kendisi maktul düştü. Böylece Horasan, Kirman ve Suriye Selçuklu Devleti tarihe karışmış oldu.²⁷²

Selçuklu Devleti'nin nihayete ermesi, Abbasî hilafeti açısından sorunların nihayeti anlamına gelmiyordu. Selçuklu Devleti'nin mirasını paylaşma hususu, Halife ile Hârizimşâh Alâeddîn Muhammed Tekiş'i karşı karşıya getirdi ve hatta bu durum siyasî bir mücadele haline dönüştü. Halife İran topraklarından kendisine düşen payı elde etmek istiyor buna mukâbil Alâeddîn Muhammed Tekiş de dünyevî iktidarı ve nüfuzu dolayısıyla Selçuklu Devleti'nin mirasını ele geçirmek istiyordu. İlerleyen yıllarda Halife Irak-ı Acem'de Alâeddîn Tekiş'in düşmanlarını destekledi ve Irak hükümdarının veziri Oğalmış'ı İsmaililer vasıtasıyla öldürttü. Bunun sonucunda iki taraf arasında gerginlik had safhaya ulaştı. Alâeddîn Tekiş halifeye kat'î bir şekilde darbe indirmek için harekete geçti ise de hava muhalefeti sonucunda geri dönmek zorunda kaldı.²⁷³ Sultan Alâeddîn Tekiş ikinci defa Bağdat'a karşı sefer düzenleyemedi 1200'de Hârizim'de öldü.

Halife Nâsır kendisine yönelen bu tehdidi yine siyasî oyunlarla bertaraf etmeye çalıştı. Bu sefer Hârizimşâhlılar Devleti'nin meşhur hükümdarlarından biri olan Alâeddîn Muhammed'e (1200-1220) karşı, Moğol hükümdarı Cengiz Han ile mektuplaşmak suretiyle onunla müzakerelere girişti. Bu mektuplarda Cengiz Han'ı Hârizimşâh hükümdarına hücum etmeye iknaya çalıştı.(1219) Sonuçta Alâeddîn Muhammed, Cengiz Han ile savaşmak zorunda kaldı ve bozguna uğradı. Halife Nâsır böylece kuvvetli bir hasmından kurtularak hedefine ulaşsa da bütün İslâm dünyasını felâkete sürükleyecek Moğol tehlikesi ile de baş başa bırakmış oldu.²⁷⁴

²⁷¹ İbnü'l Esîr, 1987, a.g.e., C. XII, s. 32; Kerimüddîn Mahmud Aksarayî, (1943), *Musameratü'l-Ahyâr (Selçuklu Devletleri Tarihi)*. Terc. M. N. Gençosman, Notl. F. N. Uzluk, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, s. 96.

²⁷² Taeschner, 1964, a.g.m., s. 92; Turan, 1997, a.g.e., s. 255;

²⁷³ Kafesoğlu, İ. (2000). *Harezimşahlar Devleti Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları, s. 125, 126; Ravendî, 1999, a.g.e., C.II, s. 341; Taeschner, 1964, a.g.m., s. 93; Taneri, A. (1977). *Celâlü'd-dîn Hârizimşah ve Zamanı*. Ankara: K. B. Yayınları, s. 13.

²⁷⁴ Taeschner, 1964, a.g.m., s. 93.

Halife Nâsır döneminin en önemli İslâm tarihçilerinden olan İbnü'l Esîr, halifenin Moğollarla mektuplaşmasını teyit ederek, onun bu siyasetini şiddetle eleştirdi. Hatta dünyada yapılabilecek en büyük günahın onun bu davranışının yanında küçük kalacağını beyan ederek Moğol istilâsının mesuliyetini onun üzerine yıktı.²⁷⁵ Burada verilen bilgileri değerlendirecek olursak, bütün İslâm dünyasını sarsan Moğol istilâsının mesuliyetini sadece Halife Nâsır'ın mektuplaşması meselesine dayandıran İbnü'l Esîr'in, gerçekleri tam olarak yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar İbnü'l-Esîr, Moğol istilasının sebebini açıklarken duygusal davranmışsa da, İslâm dünyasının liderliği iddiasını üzerinde taşıyan Halife'nin Moğollar ile mektuplaşarak, kendi siyasî menfaatlerini tesis etmek için, Moğolları Alâeddîn Tekiş üzerine kışkırttığı gerçeğini de inkâr edilemez bir şekilde ortaya koymuştur.

Halife Nâsır Li-dinillâh zamanında Abbasî Devleti, doğusunda böylesine önemli ve tehlikeli siyasî olaylar cereyan ederken, batısında ve kuzeyinde de güçlü devletlerle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan Mısır'da kurulan Fatimî Devleti'nin son halifesi El-Âdîd Li-dinillâh Ebu Muhammed Abdullah'ın ölümünden (Öl. 1172) iki yıl sonra, Selâhaddîn Yusuf b. Eyyub istiklâlini kazanarak 1187 yılına kadar geçen süre içerisinde Şam'ı, Halep'i, Musul'u ve Kudüs'ü ele geçirip, Yemen, Mısır ve Suriye'yi idaresi altına alarak hudutlarını Nil'den Fırat'a kadar genişletmiş ve Orta Doğu'nun en güçlü devleti haline gelmişti. Diğer taraftan Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti II. Kılıç Arslan'ın yönetiminde büyük bir gelişme göstererek, sadece Anadolu'nun siyasî birliğini sağlama hususunda değil aynı zamanda iktisadî ve kültürel açıdan da büyük bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde Bâtınîler de Orta Doğu'nun siyasal denklemini içerisinde Fatimî Devleti'nin bir fraksiyonu olarak hâkimiyetlerini Taberistan, Mazenderan ve Cürcan havalisinde kuvvetli bir şekilde devam ettiriyorlardı. Etrafa yolladıkları fedaîleri ve daîleri vasıtasıyla halkı kandırmaya ve isyanlar çıkartmaya çalışıyorlardı. Bunlardan İsmailîlerin değişik zamanlarda bazı halife ve devlet büyüklerine suikastler düzenleyecek kadar ileri gittikleri bilinmektedir.²⁷⁶

²⁷⁵ İbnü'l Esîr, 1987, a.g.e., C. XII, s. 401.

²⁷⁶ Çağatay, 1952, a.g.m., II-III, s. 62; Turan, 1993-I, a.g.e., s. 234; Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., s. 93.

Görüldüğü üzere Nâsır Li-dinillâh, halife olduğu esnada Abbasî Devleti içeride ve dışarıda gayet zor ve nâzik bir durum içerisinde bulunuyordu. İşte bu noktadan itibaren Halife Nâsır Li-dinillâh siyasal alanda ortaya koymuş olduğu politikasının bir devamını sosyal alanda da gerçekleştirerek Abbasî Devleti'nin gücünü maddî ve manevî anlamda devam ettirmek gayreti içerisinde idi. Bu amaçla İslâm dünyasında ve kendi ülkesi içerisinde örgütlenen çoğu kez kargaşalık ve isyanlara sebep olan farklı fütüvvet gruplarını kendi riyasetinde toplayarak onlara resmî bir hüviyet kazandırmak istiyordu. Bu amaçla ilk olarak, o dönemde Bağdat'da fetaların reisi ve şeyhi konumunda bulunan Şeyh Abdülcebbâr b.Yusuf el- Bağdadî'nin (Ölm. 1187) elinden fütüvvet libası giymek ve fütüvvet ka'sesinden (ka'sü'l-fütüvve) şerbet içmek sûretiyle bu teşkilata intisap etmiştir.²⁷⁷ Bundan sonra fütüvvetin gelişim süreci farklılaşmış, değişmiş ve resmîleşmiş olup, Taeschner'in ifadesiyle her şeyden önce fütüvvet sosyal alanda yüksek tabakaya doğru yönelmiş ve saray fütüvveti ortaya çıkmıştır.²⁷⁸ Fütüvvet Teşkilatı bundan sonra sınırlı çevreden sıyrılıp umumî halkın alâkasını ve ilgisini cezp etmeye başlamıştır. Bundan dolayı teşkilat, bazı eserlere mevzu bahis teşkil etmesiyle, Franz Taeschner'in değerlendirmesine göre Nâsır devrinden itibaren Futuvvayı bir birlik olarak mütâlâa eden hususî bir futuvva edebiyatı husule gelecektir.²⁷⁹

Abbasîler devri ile uğraşan çağdaş Arap yazarlarından bazıları Halife Nâsır Li-dinillâh'ın teşkilatlandığı Fütüvvet örgütüne "el-Keşşâfet-i fi'l-İslâm" adını vererek bu teşkilatın izcilik örgütü olduğunu söylerler.²⁸⁰ Cahen'in değerlendirmesine göre; Halife Nâsır Li-dinillâh'ın fityan grupları içerisindeki rolü; Sünnî ve Şîî cemaatleri sûfilere ve sûfî olmayanları, Müslümanları ve gayr-ı müslim azınlıkları ve elit tabakayla bağlantısı olmayan alt tabaka sınıfları birleştiren sembolik bir halife olmaktan çok ötedir, ifadesini kullanarak Halife'nin Fütüvvet Teşkilatı içerisinde oynamış olduğu role işaret etmiştir.

²⁷⁷ Çağatay, 1952, a.g.m., II-III, s. 62; Ocak, 1996, a.g.m., s. 262; Demirtaş, 2011, a.g.m., s. 415; Taeschner, 1953-54, a.g.m., s. 13; Kocatürk, 1984, a.g.m., s. 32.

²⁷⁸ Taeschner, 1972, a.g.m., s. 223, 224.

²⁷⁹ Taeschner, 1953-54, a.g.m., s. 13.

²⁸⁰ Çağatay, N. (1988). Anadolu Türkleri'nin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler. *Bellekten*, S. 203, Ankara: s. 487.

Halife Nâsır'ın fütüvvet kuruluşlarını resmî bir hüviyet kazandırarak kurumsallaştırması devlete iki önemli açıdan fayda sağlamıştır. Bunlardan birincisi farklı fütüvvet kurumlarını tek bir çatı altında birleştirmek sûretiyle onların siyasî desteğini kazanmak diğer taraftan da onların gayri nizâmi kanun dışı faaliyetlerine engel olmaktır. İkincisi de İslâm dünyasındaki diğer hükümdarları, kurmuş olduğu bu teşkilata dâhil ederek maddî ve mânevî yönden kaybolan siyasî ve askerî nüfuzunu yeniden tesis ederek Abbasî Devleti'nin devamlılığını sağlamaya çalışmaktır.

2-) Halife Nâsır Li-dinillâh'ın Fütüvvet Teşkilatı'na Girişi ve Fütüvvet Buyrultusu

Abbasî Halifesi'nin Fütüvvet Teşkilatı'nı kendine bağlamak amacı ile Reisü'l-Fityan Şeyh Abdülcebbâr b.Yusuf el- Bağdadî'nin elinden fütüvvet libasını giyme merasimi konusunda çeşitli çalışmalar yapılmış ve bu teşkilata hangi tarihte girdiği konusu üzerinde muhtelif tarihler (H.578/M.1182,²⁸¹ H.583/1187²⁸², H.590/M.1194, H.599/M.1202-1203, H.601/M.1204-1205²⁸³) ileri sürülmüştür.

Bu konu üzerinde şimdiye kadar yapılan çalışmalarda kronolojik açıdan iki önemli kaynak kullanılmıştır. Bunlardan birincisi Hacı Kalfa'nın, meşhur lakâbı ile Kâtip Çelebi'nin, Hicri 578 yılı olarak belirlediği miladî 1182 / 1183 yılına ait Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvete girişi ile ilgili verdiği bilgiler diğeri ise vekâyinâmelerden gelen bundan 20 ila 30 yıl sonrasını gösteren fütüvvete ilgili bilgilerdir. Buna ilâveten İsmet Kayaoğlu'da Zehebî'nin Tarih'ül İslâm adlı eserine dayanarak Hicri 583 yılına ait olayları aktarırken, Nâsır Li-dinillâh'ın Şeyh Abdülcabbar'ın elinden fütüvvet libasını giyip Fütüvvet Teşkilatı'na girişi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Abdülcabbar b Yusuf b. Salih fütüvvetin şeyhi ve reisi onun tacının incisi ve

²⁸¹[Puşîden-i Nâsır Halife, libâs-ı fütüvvet râ ez Şeyh Abdü'l-Cebbâr ve vefât-ı Şeyh Ebu'l-Abbas Rufâî ve halef-i İbn Bişkeval. (ب شكوال)] Kâtip Çelebi (Hacı Kalfa), (1146). *Takvimü'-Tevârih*. İstanbul: İbrahim Müteferrika Ta'bi, s. 73. Genelde bu konu üzerinde çalışanlar tarafından 1182-83 tarihi esas alınmıştır: Kayaoğlu, İ. (1981). Halife en-Nasır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu. *A.Ü.İ.F.D.*, C. 25, Ankara, s. 222; Çağatay, 1952, a.g.m., II-III, s. 62; Taeschner, 1953-54, a.g.m., s. 13; Kocatürk, 1984, a.g.m., s. 32.

²⁸² Bayram, 1991, a.g.e., s. 23.

²⁸³ Ocak, 1996, a.g.m., s. 262.

sancağının taşıyıcısı idi, mürüvvet ve asabiyette emsali yoktu. Kendisini ruhunu yüceltmeye babalığa hasreti. Allah'a ibadet etmek için, seçtiği ve yaptırdığı bir yere çekildi. Halife en-Nâsır, onu çağırttı, kendisine tâbi oldu ve ondan libas giydi. Sonra Abdülcabbar hacca gitti ve orada öldü...²⁸⁴

Görüldüğü gibi buradan verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere Halife Nâsır Li-dinillâh'ın Şeyh Abdülcabbar'ın elinden fütüvvet libasını giyip Fütüvvet Teşkilatı'na girişi kuvvetli bir ihtimal olarak H.583/1187 yılı öncesi olması gerekmektedir.

Halife Nâsır Li-dinillâh'ın Fütüvvet Teşkilatı'na girişi, bu teşkilatı bir buyrultu yazarak düzenlemesi ve daha sonra teşkilatın başına geçmesi onu Bağdat Abbasi Devleti'nin ötesinde bütün İslâm dünyasının lideri konumuna getirmiştir. Bu teşkilatın reisi olması hususunda İsmet Kayaoğlu da Miratü'z-Zaman adlı esere dayanarak bu tarihin 1207 (H.604) yılından önce gerçekleşmiş olması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.²⁸⁵

Halife Nâsır Li-dinillâh tarafından 1207 yılında Bağdat'ta bir fütüvvet üyesinin öldürülmesi üzerine yazdırılan buyrultu, fütüvvet toplumunun düzeni ve fütüvvete dâhil olanların uyması gereken kurallar hakkında bilgiler vermektedir. Fütüvvet buyrultusu, İbn Sâi'nin Cami' el-Muhtasar adlı kroniğine dayanılarak yazılmıştır. Paul Kahle tarafından ilk defa Arapçadan Almancaya çevrilen eser,²⁸⁶ Türkiye'de İsmet Kayaoğlu tarafından "Halife en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu" adı altında bir makale şeklinde yayınlanmıştır.²⁸⁷

Bu makaleye dayanarak Fütüvvet Teşkilatı ve onun düzenlenmesi hakkında bazı değerlendirmelere sahip bulunuyoruz. Buna göre; Halife Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvet libasını teşkilatın reisi olan zahit ve şeyh birinin elinden giymesi (Şeyh Abdülcabbar) onun hem maddi hem de manevî olarak yükselmesine ve hilafet merkezinin tekrar bir cazibe merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Bundan sonra toplumun ileri gelenleri ve emirler bu teşkilata temâyül ederek

²⁸⁴ Kayaoğlu, 1981, a.g.m., s. 222.

²⁸⁵ Kayaoğlu, 1981, a.g.m., s. 223.

²⁸⁶ Kahle, P. (1933). Eine Futuwwa-Erlass des Khalifen en-Nâsır ausdem Jahre 1207. *Festcrift Max Freiherrn Von Oppenheimzum 70*, Berlin.

²⁸⁷ Kayaoğlu, 1981, a.g.m., s. 221 – 227.

intisap etmişlerdir. Bununla da kalınmayarak çevredeki hükümdarlar ve beyler de teşkilata davet edilmiştir ve onların da bu teşkilata birbirleri ile yarışircasına intisap etmesi ile birlikte Halife'nin nüfuzu ve siyâsî etkinliği bir kat daha artmıştır.

Adet olduğu üzere Fütüvvetnâmelerin çoğunda olduğu gibi, fütüvvet buyrultusunda da fütüvvetin kaynağı, örnek timsali ve üstün şahsiyet olarak Ali b. Ebu Talip gösterilmiştir. Bu buyrultuda fütüvvet mensup Refik, Kebir, Feta, İhvan, Râcih gibi sıfatlara sahip olan kimselerin uymaları gereken kurallar şer'î esaslar dâhilinde anlatılmaktadır. Bu buyrultuda kan dökmenin yasaklanması ve insan hayatının korunması amacı ile belli kuralların getirilmesi hukuk kurallarına ve insan haklarına verilen değer bakımından oldukça dikkate değer bir durumdur.²⁸⁸

Cezalandırma usulünde İslâmî kurallar çerçevesinde kısas esas alınmıştır. Bundan sonra yani cezaya muti' olanlar reisleri tarafından nasıl ki fütüvvet şalvarı giyerek fütüvvet girmişse aynı şekilde bu şalvarı alınarak Fütüvvet Teşkilatı'ndan çıkartılmıştır.²⁸⁹

Halife Nâsır'ın Fütüvvet Teşkilatı'nın reisi sıfatı ile fütüvvet grupları arasında cereyan eden mücadeleler esnasında bir fütüvvet üyesinin öldürülmesi vesilesi ile yayınlamış olduğu yukarıda bahsi geçen buyrultu, fütüvvet üyelerinin düzenini ve uyması gereken kuralları göstermesi bakımından önemlidir.²⁹⁰ Böylece fütüvvet adı altında faaliyet gösteren fakat ortak bir iradeye sahip olmadan müstakil hareket eden teşkilatları ortadan kaldırarak, kendi şahsında temerküz ettirmek sûretiyle fütüvveti tanzim ve tensik etti.²⁹¹ Bundan sonra yalnız onun teveccüh ettiği kişi ve kurumlar Fütüvvet Teşkilatı'na girmeye başladı.

Halife Nâsır'ın Fütüvvet Teşkilatı üzerindeki bir başka düzenlemesi ise kendisinin bağlı bulunduğu İmamiyye mezhebinin temel akidelerine göre on iki imamın her birinin adına izafeten on iki kola bölerek teşkilatlandırması ve başlarına

²⁸⁸ Örneğin buyrultuda geçen konu ile ilgili maddelerden birisi şöyledir: Bir refik bir kimseyi öldürürse ki–Allah insan öldürmeyi ve kan dökmeyi yasak etmiş ve şeriat de insan hayatını korumuştur. Bu suretle o Allah'ın “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası ebedî olarak cehennemdir.” ayetinde anılan günahkâr kimselerden olur. Bkz. geniş bilgi için; Kayaoğlu, 1981, a.g.m., s. 224.

²⁸⁹ Kayaoğlu, 1981, a.g.m., s. 225, 226.

²⁹⁰ Kayaoğlu, 1981, a.g.m., s. 223.

²⁹¹ Taeschner, 1953-54, a.g.m., s. 13.

da reis tayin etmesidir.²⁹² Kendisi her ne kadar İmamiyye mezhebine sâlik bulunsa da bir taraftan zamanın en büyük suffisi, Şafîî mezhebine mensup olan Şeyhü'l-Şuyuh Şihâbeddîn Ebul Hafs Ömer b. Abdullah es-Sühreverdî'ye İmamiyye ve tasavvuf akidelerini içerisinde barındıran bir fütüvvetnâme hazırlatmıştır. Bu siyasî politika ile İslâm dünyasındaki şîî ve sünnî grupları aynı amaç etrafında toplayarak maddî ve manevî kudret ve nüfuzunu artırmak istemiştir. Nitekim bu politikasında belli ölçülerde başarılı olmuştur. Bir taraftan Şafîî mezhebi dolayısıyla Şeyh Sühreverdî'nin sünnî İslâm dünyasındaki şöhret ve nüfuzundan faydalanarak suffileri ve onların etrafındaki zümreyi Halife'nin riyâseti etrafında toplarken, diğer taraftan İmamiyye mezhebi vasıtasıyla İsmâîlîler'in büyük reisi III. Hasan'a imamlık iddialarından vazgeçirtirilerek Abbasî halifesine sadakat yemini ettirmişlerdir.²⁹³

Halife, fütüvvet âdâp ve erkânına yaptırmış olduğu bu düzenlemelere ilâveten birtakım sosyo-kültürel unsurları da ekledi. Bunlarda biri Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarına doğru usul ve kullanım tarzı bakımından İran'dan alınmış olan fındık-endazlık idi. O dönemlerde Bağdat'ta bir hayli revaç bulmuş olan fındık-endazlık İran'dan ihraç edildiği esnada tuhaf karşılanırsa da daha sonraları benimsenmiş ve hatta Harunü'r-Reşid tarafından fındık-endazlardan müteşekkil nemel (karınca) namı ile maruf olan bir askerî birlik tesis ettirmişti.

Nâsır Li-dinillah ise Fütüvvet Teşkilatı'na girdikten sonra, fındık-endazlığa yakinen ilgi duyarak, kendisini fındık atanların pîri ilan etmiştir. Bu çerçevede Fındık-endazlar arasında kuvvetli bağlar tesis etmek için, fütüvvet libası giymeyenlere ve fütüvvet ka'sesinden (ka'sü'l-fütüvve) içmeyenlere fındık atmaya yasaklamıştır. Halife'nin aslında bir savaş oyunu olan fındık-endazlığı başta devlet adamları olmak üzere toplumun bütün kesiminin zevkle oynadığı bir spor haline dönüştürdükten sonra Remyü'l Bunduk (oklu yayla yuvarlak taş atmak) ve tuyûrû'l-manâsîb (posta güvercini yetiştirmek) âdetlerini teşvik ederek Fütüvvet Teşkilatı'na duhûl ettirmiştir. Remyü'l-Bunduk sporunu yapan herkesin, zamanın en iyi atıcısı kabul edilen Halife Nâsır'ı yad etmesini talep etmekteydi. Hatta tuyûrû'l-manâsîb âdetinin yerine getirilmesi hususunda da bütün eski posta

²⁹² Ocak, 1996, a.g.m., s. 262.

²⁹³ Taeschner, 1964, a.g.m., s. 93; Çağatay, 1952, a.g.m., II-III, s. 61; Ocak, 1996, a.g.m., s. 262; Taeschner, 1953-54, a.g.m., s. 13.

güvercinlerini kestirerek yenilerini adamlarına dağıttığı ve bu sûretle bütün güvercin neslinin onun elinden türediği malumdur.²⁹⁴

İbnü'l-Esîr eserinde Remyü'l Bunduk ve tuyûrû'l-manâsîb oyunları hakkında; "En-Nâsır Lidinillâh ok atmak ve posta güvercini yetiştirmek hususunda bir hayli uğraşıp durmuş ve vaktini bunlarla geçirmişti. Ayrıca Fütüvvet Teşkilatı'nın kuruluş ve gelişmesinde büyük gayreti olduğu gibi her tarafa yayılmasına çalışmıştı. Fütüvvet Teşkilatı'na mensup kimselerin giydikleri özel elbiseler vardı. Bu elbiseleri giyenler teşkilata mensup sayılırdı. O dönemde yaşayan çevre hükümdarlarından çoğunun bu şalvarımsı elbiselerden giydikleri bilinmektedir. En-Nâsır Li-dinillâh posta güvercinlerini kullanma hususunda kendi güvercinleri dışında herhangi bir kimsenin güvercin kullanmasını yasaklamıştı. Ayrıca kendisine mensup olanların dışında ok atma sporunu da yapmayı yasaklamış bulunuyordu. Irak'ta yaşayan halk onun bu yasaklarına uymuştu"²⁹⁵ şeklinde açıklamalarda bulunarak bu duruma işaret etmiştir.

Halife Nâsır'ın fütüvvet anlayışı ve faaliyetlerini İbnü'l-Esîr, İbn-i Tıktakî ve İbnü'l Fûrat ve Abûl-Farac, Anilî Kadî Burhâneddîn Mesud gibi tarihçilerin aksine Ömerî, Mesâlikü'l-Ebsâr adlı eserinde pek hoş karşılamamış ve hatta şiddetle eleştirerek şu ifadeleri kullanmıştır: "Halife Nâsır Li-Dinillâh kırk yedi yıl hilafette kaldıktan sonra bu yıl (H. 622) şevval ayı başında Dosintarya'da vefat etmiştir. Vefat ettiğinde yetmiş yaşında idi ve son yıllarda gözlerini yitirmişti. Geride kötü bir yaşantı bırakmıştı ve halkına karşı zalim bir hükümdar idi. Onun döneminde Irak harap olmuş ve halkı değişik bölgelere göç etmişti. Devletin sınırları genişlemiş, o ise bütün zamanını ok atmaya, posta kuşlarına ve fütüvvet şalvarı giymeye hasrediyordu. Kendisine nispet edilmeksizin okçuluğu yasaklamış İbn-i Sa'b denilen ve bu yüzden Bağdat'tan Şam'a kaçan bir kişi dışında insanlar da onun bu arzusunu olumlu karşılamışlardı. Bir kişi bunu kabul etmedi. İmam Nâsır Harzemşah Muhammed b. Tekiş ile arasındaki düşmanlık sebebi ve Harzemşah'ı Irak'ı elde etmek amacından uzaklaştırıp Tatarlar ile meşgul etmek amacı ile Tatarlar ile yazışmak ve ülkedeki Tatarlar'ı özendirmekle suçlanmıştır."²⁹⁶

²⁹⁴ Taeschner, 1953-54, a.g.m., s. 15.

²⁹⁵ İbnü'l-Esîr, 1987, a.g.e., s. 401.

²⁹⁶ Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., .s. 101.

1211 yılında halifeliğini tanıyan ve onun manevî otoritesini kabul eden meliklere ve emirlere mektup yazarak kendisinden fütüvvet şerbeti içmelerini, serâvil-i fütüvvet giymelerini, fındık-endazlıkta kendisine intisap etmelerini ve bu zanaatın piri olarak kendisini tanımalarını tavsiye etmiştir.²⁹⁷ Halife'nin davetine İslâm dünyasından birçok hükümdar, Hârizmşâh hükümdarı Alâeddîn Tekiş hariç, olumlu cevap vermişlerdir. Bunlar arasında Ahlat, Elcezire ve Meyâfakirin hâkimi Melik Eşref, Gazne ve Hind hâkimi Şihabüddîn Gurî, Kiş Emiri, Şiraz Emiri Atabey Sa'd, Halep Emiri Zâhir, Hama meliki Eyyubî Melik Mansur, Türkiye Selçuklu hükümdarı İzzeddîn Keykâvus ve kardeşi Alâeddîn Keykubad bulunmaktadır.²⁹⁸ Halife Nâsır'ın çevresindeki müslüman hükümdarları Fütüvvet Teşkilatı'na girmeye davet etmesi ve onların da bu davete olumlu karşılık vermeleri ile birlikte Fütüvvet Teşkilatı İslâm dünyasında birçok taraftar bulmaya ve güçlenmeye başladı. Bunlardan Anadolu'daki Ahilik Müessesesi adına en önemlisi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin en kuvvetli hükümdarlarından İzzeddîn Keykâvus idi.

3-) İzzeddîn Keykâvus'un Fütüvvet Teşkilatı'na Girişi

Gıyâseddîn Keyhüsrev'in İznik İmparatoru Laskaris'e karşı vermiş olduğu mücâdele esnasında Alaşehir'de (Philadelphia) şehit olması üzerine oğullarından İzzeddîn Keykâvus ve Alâeddîn Keykubât arasında taht mücadelesi vuku buldu (1211). İzzeddîn Keykâvus, Alâeddîn Keykubât'a karşı Kayseri kuşatmasını başarı ile bertaraf ettikten sonra Aksaray üzerinden tahta çıkmak üzere Konya'ya doğru hareket etti. Sultanı, Konya'nın itibarlı kimseleri (mu'teberân), Efendileri (hâcegân), ileri gelenleri (ayan) ve ahileri (ihvan), müzisyenleri (mutriban), mehter takımı (nevbetiyân) ve seyyar köşklere Obruk mevkiine kadar karşıladılar. Büyük izzet, ikrâm ve saygı gösterisinde bulunarak şehre getirip, saltanat makamına oturtular ve üzerlerine mücevher saçılar saçtılar. Ayakbaştı vergisi olarak (resmü'l-kudum) yüzbin dirhem gümüş, beş bin dinar kızıl altın, yüz kat altın işlemeli giysi, her cins ve renkten elli kat elbise, her renkte yüz elli top tam boy atlas kumaş, otuz baş at,

²⁹⁷ Çağatay, 1997, a.g.e., s. 30, 31.

²⁹⁸ Muallim Cevdet, 2008, a.g.e., s. 100, 102. Çağatay, 1997, a.g.e., s. 30, 31.

yirmi baş katır ve elli hörgüçlü deve hediye sundular. Hediyeler padişah tarafından kabul edildi.²⁹⁹

Bir hafta süren cülus merasiminden sonra bu mühim hadise mektuplar ve fermanlarla ülkeye ve komşu devletlere ilan edildi. Her taraftan tebrik için beyler ve elçiler geldi. Sultan İzzeddîn Keykâvus'un cülûsunu bildirmek üzere Halife ile münâsebetlere girişti. Yukarıda mevzu bahis edildiği üzere Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat seferi'nden sonra Selçuklular'ın İslâm dünyasında hâkim güç olmaları dolayısı ile din ve devlet erkleri birbirinde ayrılmış idi. İslâm dünyasında siyasî hâkimiyeti Selçuklu sultanları, manevî otoriteyi de Abbasî halifeleri temsil etmekteydi. Bu maksatla İzzeddîn Keykâvus saltanatını tebliğ maksadı ile halifeye elçi göndermiş ve onun manevî hâkimiyet tevcihini kazanmak istemiştir.³⁰⁰ Ancak İbn Bibi'nin vermiş olduğu bilgilere göre; Eyyubî hükümdarı Melik Eşref'in hilâfet adına niyet tutup attığı bir okla turna kuşunu düşürmüş ve avcılarının geleneklerine uyararak onu bol miktarda hediyelerle birlikte hilafet makamına göndermiştir.³⁰¹ Halife de buna mukâbil birçok hediyelerle birlikte elçiyi tekrar Melik Eşref'e göndererek onu Fütüvvet Teşkilatı'na almıştır. Melik Eşref'in Halife'nin teveccühüne mazhar olarak Fütüvvet Teşkilatı'na girmesi ve bu durumun İzzeddîn Keykâvus'un dikkatini çekmesi onun Fütüvvet Teşkilatı'na girişinde teşvik edici bir unsur olmuştur.³⁰²

İzzeddîn Keykâvus tahta çıkışını müteakip, kendisinin ve babasının hocası olan Şeyh Mecdeddîn İshak'ı Bağdat'a elçi olarak görevlendirdikten sonra, onunla birlikte Halife'ye çok sayıda mücevherler, altın sırmalı Rumî kumaşlar, medenî atlaslar, Rus ketenleri, Kıbrıs malı kadın giysileri ve örtüleri, çok sayıda erkek ve kadın köleler, iğdişler, Arap atları, rahvan merkepler ve Bohtî develeri, altın haçlardan oluşan çok değerli hediyeler göndererek Halife'den Fütüvvet libasını (serâvil) talep ederek, Fütüvvet Teşkilatı'na girmek istiyordu.³⁰³

²⁹⁹ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 140.

³⁰⁰ Turan,1993-I, a.g.e., s. 298.

³⁰¹ Burada hatırlanması gereken önemli bir mevzu, Halife'nin fütüvvet âdetleri içerisine Remyü'l-Bunduk sporunu alması ve bu sporu yapan herkesin, zamanın en iyi atıcısı kabul edilen Halife Nâsır'ı yad etmesini talep etmesi idi.

³⁰² İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 175; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 140.

³⁰³ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 176.

İzzeddîn Keykâvus'un elçisi Bağdat'da hürmetle karşılanmış ve dönme vakti geldiğinde Halife onu kendi adamları ve hediyeleri ile birlikte Konya'ya doğru yolcu etmiştir.

Halife Nâsır Li-dinillâh, Şeyh Mecdeddîn İshak'a Selçuklu Sultan'ına tevdi edilmek üzere, saltanat menşuru ile birlikte, siyah bir imame, özenle dikilmiş bir derviş cüppesi, zırlı elbise, kamçı, nalları altın ve gümüş olan beş rahvan katır, örtüsü siyah atlastan olan beş Arap atı, on Hicâzî yolcu devesi, Hicaz ve Şam taraflarının kıymetli eşyasından, Hint mamulü mallardan, ipekli ve pamuklu kumaşlar, Şuşteri-i Haydârî giyecekler, altın işlemeli Skenderî döşemelikler, billur ve akik taşlar, ince nefis örtüler, misk kutuları, amber kapakları ile dolu sandıklar, yaban eşeği, zürafa, kartal gibi yaban hayvanları, Irak'a mahsus özel şeyler, hırka ve fütüvvet libâsı ile birlikte³⁰⁴, bir nevî Fütüvvet Teşkilatı'na giriş izni mahiyetinde olan, İbn Mi'mar'ın Kitâbu'l-Fütüvve³⁰⁵ adlı mühim eserinden bir nüsha gönderdi. Bu nüsha şöyle idi:

“FÜTÜVVETNÂME

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Azameti ve şanı sınırsız, nimetleri ve lütuflarını saymanın mümkün olmadığı, sevenlerine destek, taraftarlarına güç ve kuvvet veren, Hazreti Muhammed'i (A.S.) sonsuz hidayet ışıklarıyla, mucizeli delillerle şereflendiren, Hazreti Peygamber'i (A.S.) diğer insanlardan üstün kılan ve onu her türlü sapık yoldan uzak tutan ve cehalet hastalığından kurtaran Allah'a hamdolsun. Onun elçisi Hazreti Muhammed (A.S.) kuraklık ve susuzluk alanında yemyeşil din bahçesi ortaya çıkardı. Câhiliyenin izlerini silerek onların görüşlerini çürüttü. Allah'ın kelâmını yüceltmek için can ü gönülden çalıştı. Sapıklığı ve asilliği yok etti. Onun karşısında yanlış yolda olanlar seslerini kestiler. Büyük gayretleriyle iman direğini ayağa kaldırdı. Allah, ondan temiz ve pâk ailesinden râzı olsun.

Onun babasının yerini tutan Abdülmüttalib ve oğlu Abbas'ın iyi özellikleri yıldızlardan daha üstün; cömertlikleri, bereketli yağmur bulutlarından daha fazladır.

³⁰⁴ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 178, 179.

³⁰⁵ İbn Mi'mar el-Bağdadî el-Hanbelî Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l-Mekârim (1958.). *Kitâbu'l-Fütüvve*, Hakka-i ve neşre-i Mustafa Cevad, Munammed Takıyeddîn el-Helâlî, Abdü'l-Halim el-Neccar, Ahmet Nacı el-Kaysî, Kaddemullah Mustafa Cevad, Bağdat, Mektebetü'l-Mesnâ.

Onlardan başka amcasının oğlu ve manevî kardeşi, bütün hareketlerinin ve şeriatının destekçisi, ilmin kapısı, zaferin kılıcı, adaletin dili, övülmek isteyenlerin övdüğü, Allah'a ortak koşanlara cihat açan, Allah'ın dininin en büyük destekçisi, Allah'a ilk inananlardan, dinin sünnetlerini ayakta tutan, sünnetlerin, farzların ve ilimlerin sırlarını ayrıntılarına kadar bilen Müminlerin emiri ve dindarların imamı Hazreti Ali'ye selam olsun.

Hazreti Ali, Hazreti Peygamber tarafından kardeş edilmiş bir kişidir. Bütün insanlardan ayrı olarak kendisine fütüvvet verilmiştir. Onun için hazreti Cebrail, Allah'ın Hazreti Ali'yi överken şöyle dediği naklediliyor: Ali'den başka yiğit, zülfikârdan başka kılıç yoktur. Ayrıca peygamberlik soyunu o devam ettirmiştir.

Hilafetin kendisiyle övünüp yüceldiği, kutsal topraklardaki Allah'ın halifesi, Allah'ın farzını ve sünnetini ayakta tutan, bütün insanlara itaati farz kılınmış Müminlerin Emiri En-Nâsir Li-dinillâh -Allah ondan ve temiz ve asil ailesinden razı olsun- Hülafa-i Raşidîn'in izinden giderek, cömertlik ışıklarıyla karanlıkları aydınlatmıştır. Yıkılmış olan yiğitlik (fütüvvet) binâlarını, kendisine verilmiş olan ilahî güçle imar etmiş, sütunları ve dayanakları yok olmaya yüz tutmuş olan devleti yeniden kurmuştur. Körelmiş kılıçları yeniden bilemiş, kaynaklardan ve çeşmelerden bulanmış olan suyu yeniden durultmuştur. Doğruluğu ortaya çıkana kadar çalışmış, İslâm'ın güçlü bağlarını daha da güçlendirmiştir. Allah'ın kendisine ibadet etmeleri için yarattığı bütün insanlar adına Allah ondan razı olsun. Allah, insanları korumak için onu seçmiş, onu onlar için imam tayin etmiş, onlara halife yaparak onlara huzur ve güven sağlamıştır. Onunla bir milleti en iyi şekilde ödüllendirmiştir.

İnsanların seçkini, İslâm'ın büyüğü, dine güç veren, bilgili ve adil sultan, devletin önderi, milletin tacı, kâfirlerin ve müştiklerin düşmanı, mücâhitlerin önde geleni Rum ülkesinin meliki Ebu'l-Muzaffer Keykâvus b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'a -Allah ona uzun ömür versin- yükselip yücelmesine devam ettirsin- ibadet ve itaat şartlarını yerine getirmek, imamlık görevlerini yapmakta önemli bir araç olan kutlu ve uğurlu şalvar layık görülmüştür. Sonsuz iyiliklerini ve engin cesaretini takdir etmek için ona hil'at ve kaftan yollanmıştır. Bunların ona hayır ve uğur getirmesi dilenmektedir. İnşallah iyi hareketleri, yüce makamların istediği doğrultuda gider ve ileri gelenlerin sahip olduğu şeylerden sıradan kişileri de

yararlandırır. Onun iyilik gölgesi herkesin üzerine düşer.

O Sultan'ın elçisi Allah'tan korkan, ibadetlerini yerine getiren, dininin büyüğü, İslâm'ın yıldızı ve müslümanların övünç kaynağı, doğruluğun örneği, âlimlerin seçkini büyük Şeyh İshak b. Yusuf b. Ali'yi -Allah onu yüceltsin- vekil kıldık. Şerefli bir kişiliğe, kutsal bir yaratılışa, övünülecek bir ahlâka sahip olan En-Nâsır Li-dinillâh'ı -Allah ondan razı olsun- destekleyen Ebu'l Yumn? Necah -Allah ona uzun ömür versin, yükselip yücelmesine yardımcı olsun- şerefli hizmeti ve kutsal çabasıyla bu vekâletname kaleme alındı. Halife'nin emriyle Sultan'a insanı yücelten elbise giydirildi. O fütüvvet elbisesini giyenlere şeref ve şan verir. O elbise insanları cehennem azabından korur. O elbise, onun büyüklüğüne büyüklük katsın. Onun etekleri yerlerde sürünsün. Onun başarılarında katkılarda bulunsun. Yüce Allah, onun imanını ve inancını artırsın. Çünkü bu elbise, imanın bir simgesi, inancın bir aracıdır. Gaybın sırlarından haber getirir.

O Sultan, Allah'ın farz kıldığı namaz, oruç gibi farzları titizlikle yerine getirmektedir. Fütüvvet şartlarına uyarak içini temiz, yolunu doğru tutmaktadır. Bütün davranışları şeriat ölçüsü içindedir. Yüce Allah'ın kutsal kitabında emrettiği şeylere uymaktadır. 'Allah, şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.' Nasihatini tutar. Şüphesiz başarı Allah'tandır ve Allah'ın rızasını arayanlara ve ona ibadet edenlere Allah yeter."³⁰⁶

Bu fütüvvetnâme'yi Mecdeddîn İshak'a (Şeyh İshak b. Yusuf b. Ali) teslim etti. (Şubat 1212) Gönderilen fütüvvetnâme ile beraber Sultan İzzeddîn Keykâvus'a fütüvvet libası giydirildi. (Yukarıdaki fütüvvetnâmeden anlaşıldığına göre, Sultan İzzeddîn Keykâvus'a fütüvvet libası giydirmeye vekâleti halife tarafından Şeyh Mecdeddîn İshak'a verilmiştir.) Böylece İzzeddîn Keykâvus resmen Fütüvvet Teşkilatı'na giren ilk Selçuklu Sultanı oldu. Buna mukâbil İbn Bibi'nin İzzeddîn Keykâvus'un Fütüvvet Teşkilatı'na girişi mevzusunu eserinde naklederken çoğu zaman oluşu gibi kronolojik sıraya göre dikkat etmeyerek Sinop'un fethinden (1214) sonra yer vermesi bir takım tarihsel karışıklıklara yol açmıştır. Ancak Anili Kadı Burhâneddîn Mesud'un İzzeddîn Keykâvus'a affettiği Enisü'l Kulûb adlı

³⁰⁶ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 176, 177, 178.

eserinde Halife'nin fütüvvet âlametlerini 1212 tarihinde gönderdiğini³⁰⁷ kaydetmesi ve hatta İbn Bibi'nin de Halife tarafından gönderilen fütüvvetnâmenin yazılış tarihi olarak H.608 / 1212 yılını göstermesi herhalde bu durumu teyit etmektedir.³⁰⁸

Fuad Köprülü, İzzeddin Keykâvus'un Fütüvvet Teşkilatı'na girişini ve bu teşkilatın Anadolu'da yayılışını: "Büyük bir ihtimalle, I. İzzeddin Keykavus'un Fütüvvet Teşkilatı'na girmesinden sonra, bu teşkilat Anadolu merkezlerinde daha kuvvetlenmiş, devrin umumî temâyülüne ve Anadolu'nun manevî muhitindeki fikrî cereyanlara uyarak biraz tasavvufî bir renk de almış, bir taraftan korporasyonlara hulul ederek; onlardan kuvvet aldığı gibi, kendisi de onları canlandırmış, diğer taraftan da köylere kadar yayılarak, alpler teşkilatı ile de yani toprak sahibi sipahîlerle de münasebet peyda etmiştir. XIII. Asrın ikinci nısfından XIV. asra kadar Anadolu'da bir takım devlet ricalinin, kadıların, müderrislerin, muhtelif tarikatlara mensup şeyhlerin, büyük tacirlerin Fütüvvet Teşkilatı'na dâhil olduklarını görüyoruz ki bu teşkilatın, içtimaî kıymetinin yükseldiğine alamettir. Fütüvvet prensiplerinin bu suretle kuvvetlenerek esnaf korporasyonlarına girmesi, yani bu teşkilatın fütüvvet kadrosu içinde yeniden tanzimi, Anadolu'da XIII. asrın ilk yirmi beş yılından sonra meydana gelmiş olmalıdır"³⁰⁹ şeklinde değerlendirerek konunun ehemmiyetine işaret etmiştir.

Daha önceki dönemlerde Anadolu'da Ahilik Müessesesi ve onun bakiyelerine rastlansa da Halife Nâsır Li-dinillâh'ın teşviki ile Anadolu'ya gelen Fütüvvet Teşkilatı'na mensup mutasavvıflar Anadolu'da Fütüvvet Teşkilatı'nın gelişmesinde ve faaliyetlerinin en üst düzeyde temsil edilmesine neden olmuşlardır. Bu nedenle hem Abbasî Devleti'nin katkıları hem de Selçuklu sultanlarının katkıları sonucu desteklenen mutasavvıflar adına çok sayıda zaviye yaptırılmıştır.³¹⁰

³⁰⁷ Anilî Kadı Burhâneddîn Mesud, (1943). Enisü'l Kulûb. Neşr. Fuad Köprülü, *Bellekten*, C.VII, S. 27, Ankara: s. 483-485.

³⁰⁸ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 178; Turan, 1993-I, a.g.e., s. 299.

³⁰⁹ Köprülü, 1959, a.g.e., s. 91.

³¹⁰ Kazıcı, Z. (1988). Ahilik. *D.İ.A.*, C.I, İstanbul: s. 540.

B-) Ahilik Müessesesi'nde Şeyh Sühreverdî ve Alâeddîn Keykubât

“Lâtif ve nuranî bir yaşlı adam, Kâfirler içinde bir müslüman gibi.

Utangaç, edepli ve vakârlı meleğin ruhu gibi saf.”

İbn Bibi

1-) Şeyh Sühreverdî'nin Hayatı, Anadolu'ya Geçiş Süreci ve Eserleri

a-) Şeyh Sühreverdî'nin Hayatı ve Anadolu'ya Geçiş Süreci

Şeyhülislâm Şihâbeddîn Ebul Hafs Ömer b. Abdullah es-Sühreverdî,³¹¹ Recep ayının sonlarında, Şaban ayının başlarında H. 539 (M.1144) yılında Zencan bölgesinin yakınlarında, İran'ın en eski şehirlerinden biri olan Sühreverd'de (Sührevgerd veya Serhabkert) doğdu. On altı yaşına kadar bu çevrede yetişti.³¹²

Buradaki gençlik döneminden sonra Sühreverdî, Bağdat'a gitti. Burada bizzat amcasından yani Şeyh Ziyâeddîn Ebu'l Necip Sühreverdî'den³¹³ ulum-ı zahir ve batın ilimlerini öğrendi ve onun müritlerinden oldu. Ondan öylesine çok etkilenmişti ki Avârifü'l-Meârif adlı eserinde sık sık amcasının sözlerine ve

³¹¹ Onun nesebi, İbn Halikan'ın Vefeyâtü'l-Ayân'ında on dört sinsile ve Tabakâtü's-Şâfiyye'de de on beş sinsile yolu ile dört halifeden Hz. Ebu Bekir'e dayandırılmıştır. (Ömer b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ömer b. Amuye b. Said b. El-Hüseyn b. El-Kasım b. Nâsır b. El- Kasım b. Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. El- Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekir.) Şeyh Şihâbeddîn Sühreverdî, (1374). *Avârifü'l-Meârif*. Farsça'ya Terc. Ebu Mansur b. Abdulmumin İsfehânî, Tahran: Şirket-i İntişarât-ı Ferhengî, s.12; Cemâleddîn Mahmud Hulvî, (1980). *Lemezât-ı Hulvî Ez Lemâât-ı Ulvî II*. Haz. Mehmet Serhan Tayşî, İstanbul: Tercüman Yayınları, s. 6; Ahmet Eflâkî; 1986, a.g.e., C.I, s.45.

³¹² Şihâbeddîn Sühreverdî, 1374, a.g.e., s. 13; Bergh, C. V. D. (1970) Sühreverdî. *İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.)*, C. XI, İstanbul: s. 88; Çağatay, 1952, a.g.m., II – III, s. 65.

³¹³ Şeyh Ebu Necip Sühreverdî, kendisinin de çağdaşı olan Şeyh Ahmet Gazalî ve Aynu'l – Kuzât ile birlikte Cüneydî tasavvuf ekolüne mensupturlar, Kamer-ul Huda, (2004). *Şihabeddin Ömer Sühreverdî*. Çev. Tahir Uluç, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 31.

eserlerine atıfta bulunarak onu tanık ve delil gösterdi. Nizamiyye Medrese kültürünün bir öğrencisi olan Sühreverdî³¹⁴, fıkıh, hadis, anlayış (idrak) konusunda Ebu'l-Necip, Mahzaru'l-Ebu'l-Kasım b. Fuzelân, Ebu'l Muzaffer Celaledîn, Hibbetullah Şiblî, Muhammer b. Fahir, Ebu'z-rae Makdisî, (Ölm. H. 561) Ebu'l-Futuh Taî (H. 555 – 475) gibi zamanın en meşhur âlimlerinin, fakihlerinin ve muhaddislerin huzurunda bulunarak onlardan istifade etmişti. Tasavvufta Şeyh Abdulkadir Geylanî, (Ölm. H. 561) Şeyh Ebu's-Suud Bağdadî (Ölm. H. 579) ve Şeyh Ebu Muhammed Abdullah Basrî (H. 499-582) ona gönül bağlayanlardandı ki bu âlim ve mutasavvıflardan bazıları onu şu sözlerle anıyorlardı; Örneğin, zamanın en büyük mutasavvıf âlimlerinden biri olan Şeyh Abdülkadir Geylânî, onun yani Sühreverdî'nin Irak'ın en meşhurlarından birisi olduğunu beyan etmekten kendisini alamıyordu. Yine Sühreverdî'nin iftihar edilen öğrencilerinden biri olan Sadî Şirazî de Sühreverdî'den naklederek onun tasavvufî manâda söylediği tavsiye niteliğindeki iki husus üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi cemiyet içerisinde bedbin olmama hususunda, diğeri de kendine hâkim olma ve kendi nefsinin düşünmeme konusundadır.³¹⁵

Bütün bu olumlu görüş ve düşüncelere rağmen Sühreverdî zamanın büyük âlimleri tarafından eleştirilmekten de kurtulamadı. Nitekim bunlardan biri olan Hanbelî âlimi, fıkıh ve hadis alanında otorite olan Şeyhülislâm İbn el-Cevzî'nin sert eleştirilerine maruz kaldı. İbn el-Cevzî'nin fıkıh merkezli düşüncesi ile Sühreverdî'nin tasavvuf renkli anlayışı arasında teolojik ayrılıklar vardı. Ancak ilerleyen dönemlerde Sühreverdî'nin nüfuz ve etkisi Abbasi sarayında hızla arttı. Buna karşılık İbn el-Cevzî'nin nüfuzu azalmaktaydı. Nihayetinde İbn el-Cevzî'nin gözden düşmesi sonucunda Şeyhülislâmlık makamına Sühreverdî getirildi. Özellikle Halife Nâsır Li-dinillâh'ın âlemşumul İslâm siyaseti doğrultusunda dönemin en büyük sultanları ile görüştü. Bunlar arasında Mısır Eyyubî Sultanı I. Safiyüddîn, (1200–1218) Harzemşah Sultanı Alâeddîn Muhammed, (1200–1220) ve Türkiye Selçuklu hükümdarı I.Alâeddîn Keykubât (1220–1237) var idi. Bundan dolayı Halife Nâsır Li-dinillâh, Şeyh Sühreverdî ve ailesine büyük bir önem verdi.

³¹⁴ Ebu'n Necip Sühreverdî, (tarihsiz). *Nehcü's-Sülük fi Siyâsetü'l-Mülûk*. Çev. Nahifî Mehmet Efendi, İstanbul: Tercüman Yayınları, s. 7.

³¹⁵ Burada bahsedilen husus Avârifü'l-Meârif'de şöyle geçmektedir:

Onun için büyük bir hangâh, buna ek olarak hamam ve bahçe gibi müştemilatı olan büyük bir külliye inşa ettirdi.³¹⁶

Şeyh Sühreverdî, Halife Nâsır Li-dinillâh için pek çok yönden önemli ve etkili bir siyasî ve dinî danışman idi. Şeyh Sühreverdî'nin Halife Nâsır Li-dinillâh nezdinde böylesine önemli bir konumda bulunmasının ve hatta Alâeddîn Keykubât'ın katına elçi olarak gönderilmesinin nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Meşhur âlimler sülâlesi Sühreverdîlere mensup olan Şihâbeddîn Ömer b. Abdullah es-Sühreverdî'nin fikirlerine diğer fakihler, yöneticiler ve halk çok değer vermekteydi. Bunda Şeyh Ziyâeddîn Ebu'l Necip Sühreverdî'nin yeğenini daha çocukluk yaşlarından itibaren yetiştirmesi etkili olmuştur. Ayrıca O'nun dinleyenleri etkileyen güçlü bir hatip olduğu da rivayet edilmektedir. Bütün bu özelliklerinin yanı sıra güçlü bir şahsiyetinin etkisiyle vermiş olduğu cezb edici vaazları da ona büyük bir saygınlık ve şöhret kazandırmıştı. Bu sebeple de insanlar uzak bölgelerden sırf onun vaazlarını dinlemek için geliyorlardı.³¹⁷

Bu vaazlarında fütüvvet mensuplarının fütüvvet kurumunun ilkelerini kabul edip içselleştirmesinde Şeyh Sühreverdî'nin şeriat ve halifeye itaat etmenin lüzumu fikrini işlemedeki gayretleri büyük rol oynamıştır.

Şeyh Sühreverdî'yi çağdaşlarından ayıran ve onu ötekilerinden üstün kılan, belki de Alâeddîn Keykubât'ın sarayına elçi olarak gönderilmesine neden olan üç önemli özelliğinden daha bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi onun Nâsır Li-dinillâh'ın sarayına yakın olması dolayısıyla siyasî ve dinî işlerinde halifenin en yakın danışmanlarından birisi olmasıdır. İkinci önemli bir özellik de tasavvufî ve dinî alanda yazmış olduğu ünlü eserler ki bunlardan ikisini halifeye ithaf etmişti. Bunlara ilaveten Abdülkadir Geylanî gibi kendilerinden önceki sufilere ulaşan önemli bir silsileye sahip çağdaş bir sufi olması dolayısıyla İslâm ülkeleri üzerindeki manevî etkisinin fazla oluşudur.

Halife Nâsır Li-dinillâh'ın Şeyh Sühreverdî'yi Alâeddîn Keykubât'ın huzuruna gönderme nedenleri arasında belki de en önemlisi, Türkiye Selçuklu

Merâ Şeyh-i dâna-i mürşid-i şehap
Yekî ân ki der cem'-i bedbin mebaş

³¹⁶ Kameru-ul Huda, 2004, a.g.e., s. 33.

³¹⁷ Kameru-ul Huda, 2004, a.g.e., s. 54.

Du enderez fermud ber ruy-i âb

Digeri ân ki der nefsi-i hodbin mebaş

Devleti'nin siyasî gücünün bölgesinde en üst düzeyde olmasının yanısıra, Anadolu'da bulunan ve geniş bir sosyal çevreye hitab eden fityan gruplarının varlığı idi. Şöyle ki, Anadolu'da bulunan fityan gruplarının; tüccarlar, ulemâ, yöneticiler, zanaatkârlar ve suffilerden müteşekkil olan geniş bir sosyal yelpazesi var idi. Ama Halife'nin köylerdeki fütüvvet gruplarına özel bir ilgi duyması da dikkate değer bir durumdu. Bunun en önemli nedenlerinden biri de buradaki merkezî otoritenin şehirlere göre zayıf oluşu ve bu boşluğun da Fütüvvet Teşkilatı tarafından doldurulması idi.³¹⁸

Tekrar Şeyh Sühreverdî'nin hayat hikâyesinde dönecek olursak, Sühreverdî, Bağdat'ta bulunduğu esnada müteaddit defalar hacca gitmiş ve 1231 yılındaki hac esnasında da meşhur Arap şairi İbn Fariz ile görüşmüştü. Bu vesile ile de şairin iki oğluna hırka giydirmiştir. 1234 yılında Bağdat'a dönen ve burada ileri yaşta iken vefat eden Sühreverdî, öldüğünde fütüvvet ve ahilik üzerine fikir ve eserleri ile çağına damgasını vurmuştur.³¹⁹

b-) Sühreverdî'nin Eserleri

Yukarıda belirtildiği üzere Sühreverdî'yi çağdaşlarından farklı kılan, zamanın en meşhur âlimlerinden birisi yapan en önemli özelliklerinden birisi de yazmış olduğu eserlerdir.³²⁰ Daha küçük yaşlarda ilim tahsiline başlayan Sühreverdî, kuvvetli bir tasavvuf bilgisi elde ettikten sonra yirmi bir yaşında iken *Avârifü'l-Meârif* adlı meşhur eserini yazdı. Bu kitap sufiliğin en meşhur eserlerinden biridir.³²¹ Bu eseri, *Keşf el-Nesâyih el-İmaniya* ve *Keşf el-Fezâih el-Yunaniyye* ile birlikte halife Nâsır Li-dinillâh'a ithaf etti.³²²

Sühreverdî fütüvvet-namesindeki esasları ve kaideleri iki merhalede yani iki eserinde tamamlamıştır. Bunlardan birincisi *İdaletü'l-İyan Ale'l- Burhan* adlı

³¹⁸ Kameru-ul Huda, 2004, a.g.e., s. 57.

³¹⁹ Şihâbeddîn Sühreverdî, 1374, a.g.e., s.13; Çağatay,1997, a.g.e., s. 19.

³²⁰ Onun şimdiye kadar yirmi birden fazla eseri tespit edilmiştir. Şihâbeddîn Sühreverdî, (2010). *Avârifü'l Meârif*. Çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Saadet Yayınevi, s. 8.

³²¹ Bu eser başta İngilizce olmak üzere, Farsça ve Türkçeye tercümesi yapılmıştır.

³²² Çağatay,1952, a.g.m., II-III, s. 66.

eseridir. Burada Sühreverdî fütüvveti sufilik yolu ile fütüvvetin menşei ve fütüvvet libası giydirmek velâdetini Ali b. Ebu Talip'e kadar dayandırmaktadır.³²³ İkinci eseri de Resâil-i Cevânmerdan–Resâilü'l- Fütüvve'dir.³²⁴ Burada Sühreverdî, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar süregelen fütüvvet ve ahilik kronolojisini ortaya koymuştur.³²⁵ Bundan sonra fütüvvet-name yazmış olanlar bu kaynakları esas alarak fütüvvet silsilesinin aslını Hz. Âdem peygambere kadar çıkarmışlar ve fütüvvet'in edeplerini de Avârifü'l–Meârif'den alarak eserlerinin suffî ve tasavvufî yönünü ikmal etmişlerdir.

2-) Şeyh Sühreverdî'nin Anadolu'ya Gelişi ve Alâeddîn Keykubât'a Fütüvvet Libasını Giydirışı

a-) Alâeddîn Keykubât'ın Tahta Çıkışı

Alâeddîn Keykubât, (1220-1237) I.Gıyâseddîn Keyhüsrev'in ortanca oğlu olup, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sultanü'l-azam (En büyük Sultan), Sultanü'l-alem (Dünyanın Sultanı), Uluğ Keykubât ünvanlarını alan kudretli hükümdarlarından birisidir. O'nun kardeşi İzzeddîn Keykâvus ile mücadele edip ilk önce Malatya civarında bulunan Minşar³²⁶ kalesine ondan sonra da Güzerprit (Kezipert) kalesinde hapis edilişi ve esaretten kurtulup Selçuklu Devleti'nin tahtına çıkışı konumuz açısından önem arz etmektedir.

Şöyle ki; Sultan İzzeddîn Keykâvus'un son Halep seferi sonrasında genç yaşta ani ölümü (35 yaşlarında) dolayısıyla Selçuklu devlet erkânı tahta kimin geçeceği hususunda, Sivas kalesinde toplanmışlardı. Bu toplantıya katılan devlet

³²³ Gölpınarlı, 2011, a.g.e., s.36; Çağatay,1952, a.g.m., II-III, s. 66.

³²⁴ Şehâbeddîn Sühreverdî, (1973). *Resâil-i Cevânmerdan–Resâilü'l-Fütüvve*. Tashih ve Mukaddime, Murtezâ Sarraf, hûlasâ, H. Corbin, Tahran; Kırpık, G. (2011). Sühreverdî'nin Dilinden Fütüvvet ve Ahilik. *Ahilik Uluslararası Sempozyumu (20-22 Eylül Kayseri)*, Kayseri: s. 395.

³²⁵ Kırpık, 2011, a.g.m., s. 397.

³²⁶ Gregory Abû'l–Farac (Bar Hebraeus), bu kalenin Malatya civarında kutsal bir dağda bulunan, Mar Ahron manastırı altındaki Masara kalesi olduğunu belirtmektedir. Abû'l – Farac, 1999, a.g.e., C.II, s. 491.

adamlarından Çaşnigir Seyfüddîn Ayaba ve Emir-i Meclis Mübarizeddîn Ertokuş'un etkinliği sonucunda, Melik Alâeddîn Keykubât'ın yüksek vasıf ve meziyetleri dolayısıyla saltanat tahtına oturtulması kararı alındı.³²⁷ Bundan sonra Çaşnigir Seyfüddîn Ayaba, Sultan Alâeddîn Keykubât'ı daha önce hapishaneye kendisinin götürdüğü dolayısıyla da bu durumun kendisi üzerinde menfi bir etki yaratacağı vesilesiyle Sultan'a müjdeli haberi vermek ve bu sayede aman almak üzere bu vazifenin kendisine verilmesini istedi. İsteği kabul olan Beylerbeyi Çaşnigir Seyfüddîn Ayaba, yanına sultanın öldüğünü gösteren yüzüğünü, mendilini veya sarığını (destârçe) alarak sarayın ileri gelenlerinden birkaç kişi ile birlikte Malatya'ya oradan da sultanın hapsedildiği yer olan Güzerprit kalesine hareket etti. Bütün gece, durmadan hızla yol alarak güneşin doğmaya başladığı zaman kale önüne vardılar. Tam bu esnada da Melik Alâeddîn Keykubât namazını kılmış dualar okuyor ve dışarı bakıyordu. Bir tepenin üzerinden hızla gelmekte olan bir süvari kafilesini görünce o gece gördüğü rüyayı hatırladı. O rüyasında İbn Bibi'nin tabirince şöyle bir şiir okumuştı:

“Latif ve nuranî bir yaşlı adam, Kâfirler içinde bir Müslüman gibi.

Utangaç, edepli ve vakârlı meleğin ruhu gibi saf.”³²⁸

“Tasvirine uyan bir adam gördü. O adam ayağındaki bağı çözdü. Sultanı kollarının arasına alarak kucakladı ve Ömer Sühreverdî'nin sevgisi her zaman Alâeddîn Keykubât iledir, dedi.”³²⁹

Sultan Alâeddîn Keykubât her ne kadar da böylesine ümit verici bir rüya görmüşse de bir süvari grubunun kaleye doğru yaklaşmakta olduğunu görünce, büyük bir korkuya kapılarak, öldürüleceği endişesine girdi. Dün gece görmüş olduğu rüyanın boş bir hayal olduğunu düşünüyordu. Zira kardeşi Sultan İzzeddîn Keykâvus, genç olduğu için onun ölümü aklına bile gelmiyor ve hatta kendisinin böyle bir endişeye kapılmasında kardeşinin şiddetli mizacını da hesaba katıyordu.³³⁰

³²⁷ Münecimbaşı Ahmet b. Lütfullah, (2001). Câmîü'd-düvel. Yay. Ali Öngül, İzmir: Akademi Kıtapevi, s. 58; İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 222.

³²⁸ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 223; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 222.

³²⁹ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 223.

³³⁰ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 223; Turan,1993-I, a.g.e., s. 327.

Kale komutanı (kütüval) kale kapısının önüne koşup Çaşnigir Seyfüddîn Ayaba'dan geliş sebebini sorunca, O da Sultan'ın öldüğünü söyleyerek, merhum Sultanın siyaha boyadığı sarığını ve yüzüğünü ölüm alameti olarak gösterdi. Kütüval bu duruma sevinerek, Seyfüddîn Ayaba'yı kölesi ile birlikte içeri alarak Melik Alâeddîn'in huzuruna çıktı. Gerçeklerin anlaşılması üzerine Melik'in sevinci kat kat arttı. Bu arada Seyfüddîn Ayaba, Alâeddîn'den af diledi ve kendisine dokunmayacağına dair bir ahitname aldı. Ardından da kendisine yapılan daveti alan Alâeddîn Keykubât, Seyfüddîn Ayaba ile birlikte derhal atına binerek süratle Sivas'a doğru hareket etti ve burada tahta çıktı.³³¹

b-) Alâeddîn Keykubât'ın Fütüvvet Libasını (Hil'at-ı Hilâfet) Giymesi (1221)³³²

Alâeddîn Keykubât'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin tahtına 1220 yılında Konya'da muhteşem bir törenle oturmasına İslâm dünyası da ilgisiz kalmadı. Nitekim Abbasi halifesi Nâsır Li-dinillâh, İbn Bibi'nin edebi ifadelerle süslenmiş kroniğinde "zamanın Ebu Yezid'i,³³³ İkinci Cüneyd'i,³³⁴ iki dünyanın seçkini, doğunun ve batının önde geleni, Allah'a yakınların en yakını..."³³⁵ gibi övgü dolu ifadelerine mazhar olan Şihâbeddîn Ebul Hafs Ömer b. Abdullah es-Sühreverdî'yi saltanat menşuru, (menşur-ı saltanat) Rum ülkesi yönetim naipliğini, (niyabet-i hükümet-i memâlik-i Rum) bir padişahlık hilatı, (teşrif-i padişahî) bir sultanlık kılıcı (hüsam-ı tacdâri) bir mutluluk mührü (negin-i kamgâri) ile birlikte Konya'ya gönderdi.³³⁶ Sultan onun Aksaray'a geldiğini öğrenince derhal emirleri karşılamaya gönderdi. Sühreverdî'nin Zincirli mevkiine gelişi ile birlikte de Konya kadılarından, imamlardan, şeyhlerden, mutasavvıflardan, ayandan, ihvandan, fityandan oluşan bir topluluğu onu karşılamaya gönderirken, ona izzet ve ikramda kusur

³³¹ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 224, 225; Turan,1993-I, a.g.e., s. 328.

³³² İbn Bibi'nin kronolojik sırayla verdiği ancak tarihlediği bu olayı Münecimbaşı Camiü'd-Düvel adlı eserinde 1221 (h.617) yılı olarak kaydetmiştir.

³³³ Meşhur mutasavvıf Beyazid-i Bistamî.

³³⁴ Büyük din ve tasavvuf âlimi Cüneyd-i Bağdadî.

³³⁵ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 248.

³³⁶ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 248; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C. III, s. 222.

etmemelerini buyurdu.³³⁷ Kendisi de bir fersah mesafede teşrifat askerleri ile birlikte onu karşılamaya çıktı. Sultan, Şeyh ile karşılaşır tokalaşınca, Şeyh: “ Zât-ı âlinizle hapis ve zindanda bulunduğunuz günlerde tanışmıştık” dedi. Sultan da Şeyh’in yüzüne dikkatle baktı ve bir de gördü ki rüyasında gördüğü ve kendisine saltanatı müjdeleyen Şeyh idi. Bu durumda Sultan Şeyh’in elini öpüp ondan hırka giymek istedi ise de O, buna müsaade etmedi. Sultan, Şeyh’e ikramda çok cömert davrandı ve onu Emir Celâleddîn Karatayî’nin sarayında misafir etti. Burada başta Emir Celâleddîn Karatay olmak üzere, emirlerin bir kısmı, şehrin ileri gelenleri ve âlimler Sühreverdî’den teberrük yani uğur hırkası giydiler.³³⁸

Sultan, Şeyh’i ertesi gün saltanat makamına çağırdı. Onun huzurunda fütüvvet libasını (hil’at-ı hilâfet) giydi. Bağdat’ta hazırlanan ve kenarı Halife’nin imamecileri tarafından örülmüş olan bir imameyi başına koydu. Saltanat tevcih âdetine göre Halife’nin makamından getirilen kırbaçla Sultan’a kırk kırbaç vurdular. Ardından yine İmamet makamından (Dar-i İmamet, Halife’nin başkenti) getirilmiş olan, murassa yularlı ve başlıklı, üzengisi süslenmiş, nalı altından olan binek atını getirdiler. Sultan büyüklerin ve seçkinlerin huzurunda İmam’ın gönderdiği atın tırnağını öptü. Yine Hilâfet makamından getirilmiş olan saç dolmuş tabaklar orada bulunanların üzerine saçtılar. Şeyh, Sultan’a üç defa adalet dağıtasın, şeraitten ayrılmayasın dedikten sonra tahtına oturmaya izin verdi. Sonra Alâüddin Keykubât, Şeyh ile birlikte yanında çetr, sancak, mehter takımı (nevbetiyan)³³⁹ olduğu halde gezmeye çıktılar. Kafile gezmeden döndükten sonra çeşitli yiyecek (envâ’-ı taâ’mırlar ve âbalar ve söğülme ve büryânlar ve âk ve muza’fer dâneler ve helvât ve senbûseler ve şeker şerbetleri), meyvelerden oluşan bir sofraya kurdular. Sofranın kaldırılmasından sonra saray sanatçıları sema’ yaptılar.³⁴⁰ Bu sema’ yapanlar arasında Şeyh’in en itibarlı müritleri de vardı. O gün orada bulunanlar, Sultan başta olmak üzere, şehrin ileri gelenleri, Emir Celâleddîn Karatayî, diğer

³³⁷ Buradan anlaşıldığı kadarı ile Ahilerin ve fütüvvet mensubu insanların yabancı elçilerin karşılanmasında ve uğurlanmasında devlet protokolünde yerleri bulunmaktaydı. Koca, 2007, a.g.m., s. 301.

³³⁸ Müneccimcibaşı Ahmet b. Lütfullah, 2001, a.g.e., s. 59; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 223.

³³⁹ Türk devlet geleneğinde bunlar, (çetr, sancak, mehter takımı) hükümdarlık alâmeti ve sembolüdürler.

³⁴⁰ Burgâzî fütüvvetnâmesine göre semanın edebi üçtür. Bunlardan birincisi; gülmemek, ikincisi söz söylememek, üçüncüsü de çevreye bakmamak. Yahya b. Halîl Çoban Fetal Burgâzî, (1954). Burgâzî ve Fütüvvet-nâmesi. Haz. Abdülbâki Gölpinarlı, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, No 1-4, İstanbul: s.137.

emirler, kendi istek ve arzuları ile Şeyh'in tarikatına girerek ona bağlandılar.³⁴¹ Böylece resmen Fütüvvet Teşkilatı'na girmiş oldular.

Şeyh Sühreverdî Konya'da ikamet ettiği süre zarfında, başta Rum ülkesinin sultanı, yaşlı, genç, ayan, ihvan, bütün Konya'nın ileri gelenleri ve ahiler tarafından daima ziyaret ediliyor ve Şeyh'den hırka giyme şerefine nail oluyorlardı. Bu görüşmelerin birinde, Mevlânâ'nın babası Bahâeddîn Veled'de katılmıştı.³⁴² Ancak Şeyh'in Konya'dan ayrılma zamanı gelince Sultan bu uğurlu misafirine veda toplantısı düzenledikten sonra, Celâleddîn Karatay ve Melikü'l- Ümera Necmeddîn Ebu'l - Kasım Tusî ile yedi bin adet altın, beş bin altın sultanî dinarı, beş yüzlük, yüz ellilik ve yüzlük miskaller halinde basılmış olan Alaî sikkesi, eşya yüklü katırlar, Arap ve içdiş atlar, Rum köleler, elbise dolu sandıklardan oluşan hediyeler gönderdi. Kendisi de Zincirli hanına kadar refakat etmeyi uygun gördü. Büyük emirler ve saray mihmandarlarından bazıları da onu Malatya'ya kadar uğurlamayı uygun gördüler. Şeyh Sühreverdî Bağdat'a (Darü's-Selam) dönünce Halife, Türk Sultanı'nın kudreti ve elçisine gösterdiği ilgi ve alakadan dolayı çok memnun oldu ve Türkiye Selçuklu Devleti ile olan sıkı münasebetlerini devam ettirdi.³⁴³

İslâm dünyasında, Nâsır Li-dinillâh'ın (1180-1225) Abbasi Devleti'nin halifesi olması, Fütüvvet Teşkilatı'na girmesi ve bu müesseseyi geliştirmek amacı ile fütüvvet-nâmeler hazırlatması bu teşkilatın gelişimi açısından çok önemli hayatî bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Zira bu dönemdeki Fütüvvet Teşkilatı'nın tarihini anlamak, bir anlamda o dönemdeki Abbasî Devleti'nin siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarını anlamaktan geçer.

Öyle anlaşılıyor ki, Abbasî Devleti halifesi Nâsır Li-dinillâh siyasal alanda azalmakta olan devletin gücünü ve otoritesini manevî alanda telafi etmek istiyordu. Bu amaçla, İslâm âleminin manevî lideri konumunda olan Şeyh Sühreverdî'yi zamanın en güçlü devletlerine elçilik vazifesi ile görevlendirmiştir. Bunu yaparken de hükümdarlara ve beylere fütüvvet libası giydirmek suretiyle onların Fütüvvet Teşkilatı'na girmelerine vesile olmuş, böylece kendisinin manevî otoritesini tesis

³⁴¹ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 251; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 223, 224.

³⁴² Bknz. geniş bilgi için; Ahmed Eflâkî, 1986, a.g.e., C.I, s. 44, 45.

³⁴³ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 252, 253; Yazıcıoğlu Ali, 1902, a.g.e., C.III, s. 225, 226; Turan, 1993-I, a.g.e., s. 330.

etmişti. Görüldüğü üzere Halife, Sühreverdî'nin manevî otoritesinden azamî ölçüde faydalanmıştır.³⁴⁴

Şeyh Sühreverdî fütüvvet libası giydirmek yolu ile Halife'nin manevî otoritesini tesis ederken, yine onun tarafından fütüvvet politikaları sonucunda, maddi yönden eserler de ortaya koymuştur. Bu eserlerde bir taraftan Halife'nin de mensubu bulunduğu İmamiye mezhebine ait unsurlar işlenirken diğer taraftan da Sühreverdî'nin mensup olduğu Şafi mezhebine ait unsurlar göze çarpmaktadır. Zira Halife bununla âlemşümül fütüvvet siyaseti doğrultusunda, İmamiye mezhebi vasıtası ile Şia'ya ait olan zümreleri Fütüvvet Teşkilatı'na bağlarken, Şeyh Sühreverdî vasıtası ile de Sünnî İslâm dünyasını bu müesseseye bağlamayı amaçlamıştır. Bu hedef, Sühreverdî'nin yazmış olduğu fütüvvet-nâmelere yansımış ve eserlerine bu iki unsurun özelliklerini kaydetmiştir.

Bahsedilen çalışmalar sonucunda İslâm dünyasında birçok hükümdar ve devlet adamı bu müesseseye dâhil olmuştur. Kaynaklara yansıdığı ölçüde, Anadolu'da ilk defa İzzeddîn Keykâvus ile başlayan fütüvvet libası giyme töresi, Alâeddîn Keykubât zamanında törene dönüşmüştür. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz Nâsır Li-dinillâh'ın fütüvvet politikaları sonucunda, manevî hâkimiyet sembollerinden olan, saltanat menşuru, Rum ülkesi yönetim naipliği, bir padişahlık hilatı, bir sultanlık kılıcı, bir mutluluk mührü ile beraber Halife tarafından Sühreverdî vasıtasıyla Sultan Alâeddîn Keykubât'a sunulmuştur.

Sultan Alâeddîn Keykubât, Şeyh Sühreverdî'ye en üst düzeyde devlet protokolü uygulamıştır. Bu uygulamanın bir tezahürü olarak protokol; karşılama, ağırlama ve uğurlama şeklinde üç aşamada gerçekleşmiştir.

Birinci aşamada yani karşılama töreninde; Sultan Alâeddîn Keykubât, Sühreverdî'nin Aksaray'a gelişi ile birlikte bu görevi Konya'nın ileri gelenleri ile birlikte ahilerden ve fityandan oluşan bu gruba vermiş, ardından kendisi de teşrifat askerleri ile birlikte karşılama törenine katılmıştır.

³⁴⁴ Bu durum Alâeddîn Keykubât'ın kalede hapis edilmiş olduğu esnada görmüş olduğu rüya hadisesinde açıkça görülmektedir.

İkinci aşama ise ağırlama töreni şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tören; Sühreverdî'nin Emir Celâleddîn Karatay'ın sarayına yerleştikten bir gün sonra saltanat makamında başlamıştır. Sultan Alâeddîn Keykubât burada fütüvvet libasını giydi. Bu tören esnasında Halife tarafından gönderilen imamenin Sultan'ın başına konması, saltanat âdetine göre kırbaçla Sultan'a kırk kırbaç vurulması, yine hilafet makamından getirilen süslenmiş bir ata Sultan'ın bindirilerek gezdirilmesi, manevî hâkimiyet sembollerinin bizzat bu törendeki uygulanışını göstermektedir. Ayrıca burada Türk devlet geleneklerinden biri olan saç geleneği,³⁴⁵ bolluk ve bereketin sembolü olarak bu törene katılanların üzerine saçılmıştır ki Türk milletinin cömertliğini sembolize eder. Zaten cömertlik de ahiliğin en önemli ahlâki erdemlerinden bir tanesidir.

Üçüncü aşamada, yani uğurlama töreninde; Sultan bu uğurlu ve önemli misafirine veda toplantısı yapmıştır. Sultan Alâeddîn Keykubât bundan sonra Emir Celâleddîn Karatay ve Melikü'l-Ümera Necmeddîn Ebu'l-Kasım Tusî ile birlikte yukarıda tek tek isimleri verilen ağır hediyeleri Şeyh Sühreverdî'ye gönderdi. Türk örf ve âdeti gereğince kendisi onu Zincirli mevkiine kadar uğurladı. Büyük emirler ve saray mihmandarları tarafından da Malatya'ya kadar uğurlamayı uygun gördüler.

Sultan Alâeddîn Keykubât'ın muazzam bir törenle Şeyh Sühreverdî'yi karşılayışı ve onun elinden halife Nâsır Li-dinillâh adına fütüvvet libasını giyişi, ardından da devlet erkânının bu müesseseye girişi, Ahilik Müessesesi ve Fütüvvet Teşkilatı'nın Anadolu'daki gelişimi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra bu müessese devlet adamlarının desteğiyle daha çok gelişip yaygınlaşmıştır. Bu politika Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde de devam etmiştir. Örneğin ahi vakfiyelerinde ahiliği teşvik ve himaye amacı ile ailenin mülkü evlâtlık vakıf olarak, ilk önce Ahi Musa'nın evlâdına, evlâdı inkıraz olduktan sonra

³⁴⁵ En yaygın biçimde saç âdeti; tahta çıkma, veliaht tayini törenleri, evlenme ve sünnet düğünü törenlerinde para, mücevher ve inci saçma şeklinde görülmektedir. "Darısı başıma" sözü de bu kültürden gelen en eski Türk âdetlerinden biridir.

akrabalarından ve köylerinden her kime ahilik icazeti verilmişse ona şartı koşulmuştur.³⁴⁶

³⁴⁶ Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, Kolonizatör Türk Dervişleri. *V.D.*, S. II, Ankara: s. 289.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHİ EVRAN VE AHİLİK MÜESSESESİ

Ahi Evran (1171? – 1261?) ve onun eserleri üzerine yapılan pek çok çalışmaya rağmen gerçek hayatı ve eserleri üzerindeki tartışmalar ve araştırmalar halen devam etmektedir.³⁴⁷ Bu durumun temel nedeni yukarıda vekâyinâmeler kısmında belirtildiği üzere, Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin 1192-1281 yılları arasındaki dönemi için tek ve biricik yerli kaynağı olma hususiyetini üzerinde taşıyan, Nasireddîn Hüseyin İbn Bibî'nin, el-Evamerü'l-Ala'îye Fi'l Umuri'l-Ala'îye adlı eserinde dönemin meşhurları olan Hacı Bektaş-ı Velî (Ölm. 1270), Mevlânâ Celâleddîn Rumî (Ölm.1272) ve Ahi Evran-ı Velî (Ölm.1261?) gibi çağdaş Türk büyükleri hakkında bilgi verilmemesidir. Yaşadığı dönemde yüksek tabakaya

³⁴⁷ Mikâil Bayram, Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu adlı eserinin II. Bölümünü "Ahi Evren'in Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri'nin Tesbiti" başlığı ile bu konudaki iddialarını dile getirmektedir. Bayram,1991, a.g.e., s. 44-71; Bayram, M. (1981- 82). Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihi'nin Tespiti. *İ.Ü.E.F.T.E.D.*, C.XII, İstanbul: s. 521- 540; Ahi Evren, (2008), a.g.e., s. 21 – 110; Kaplan, H. (2012). Tarihsel Hayatı Görüşleri Bağlamında Ahi Evran'ın Yaz(ma)dığı Kitaplar ve Söyle(me)diği Sözler. *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, Düzl. Kâzım Ceylan, C.I, Kırşehir: 71 - 104; Ocak, A. Y. (1996). Türkiye'de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara: s. 129–138; Altınok, B. Y. (2005) .Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Velî ve Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi. *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Düzl. M. Fatih Köksal, Kırşehir: s. 63 – 77; Taeschner, 1930, a.g.m., s. 1-16; Kartal, A. (2011). Kerâmât-ı Ahi Evran Mesnevîsi Üzerine Notlar. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, C.II, Kırşehir: s. 655 – 673; Mukaddem, A. (2011). Farsça ve Arapça Kaynaklara Göre Ahi Evren Velî'nin Doğduğu Şehir Hoy. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, C. II, Kırşehir: s. 779 – 794. Köksal, M. F. (2008). *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları, s. 3 - 50; Çağatay,1997, a.g.e., s. 49-51; Çağatay, N. (1983). Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evran. *Makaleler ve İncelemeler*, Konya: s. 267 – 280, Ekinci, Y. (2011). *Ahîlik*, Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, s. 42 – 47; Soykut, R. (1971). *Orta Yol Ahilik*, Ankara: Güneş Yayıncılık, s. 46 – 64; Soykut, R. (1971). *Ahi Evran*, Ankara: San Matbaası, 4 –16; Tarım, C. H. (1948). *Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, İstanbul: Yeniçağ Matbaası, s. 58–64; Tarım, C. H. (1938). *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar I*. Kırşehir: Kırşehir Vilâyet Matbaası, s. 114 – 141; Yıldız, H. (2005). Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi'nde Ahi Evran. *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12 – 13 Ekim 2004)*, Kırşehir: s. 1023 – 1042; Önder, M. (1999). Mevlânâ'nın Ahi Dostları ve Mevlevî – Ahi İlişkileri. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir: s. 248 – 251; Şahin, İ. (1999). Kırşehir Tarihi'nin Bazı Meselelerine Dair. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir: s. 277 – 283; Güllülü, S. (1977). *Ahi Birlikleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 17- 158; Veysi, E. (2008). *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*. Ankara: Berikan Yayınevi, s. 33 – 58.

mensup olan ve saray çevresinde rahat bir hayat geçiren İbn Bibi, saray dışındaki bazı olayları ve zamanının önemli şahsiyetlerini gereği gibi aksettirememiştir.

Bu çerçevede başta Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Velî gibi şahsiyetlerin hayat hikâyelerinin sadece menkıbelere dayanıyor olması onların hayatı ile ilgili bilgileri de tartışılır hâle getirmiştir. Şimdiye kadar Ahi Evran'ın doğrudan doğruya hayat hikâyesi hakkında üç önemli menâkıbnâme bilim dünyasının ilgisine sunulmuştur. (Gülşehri'nin Kerâmât-ı Ahi Evran Mesnevîsi, Süleyman b. Alâüddevle b. Abdullah'ın Menâkıb-ı Ahi Evran Mesnevisi, Menâkıb-ı Ahi Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran)

Menâkıbnâmeler'de ve Şecerenâmeler'de zaman ve mekân açısından farklı iki Ahi Evran tipolojisi vardır. Bunlardan birisi Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbas'ın oğlu olan Ahi Evran, diğeri ise yine menkıbeye göre yine onun soyundan gelen tarihi şahsiyet olarak kabul edilen Ahi Evran'dır.³⁴⁸ Yukarıdaki adı geçen menâkıbnâmelere dayanılarak Ahi Evran'ın hayat hikâyesi hakkında bazı önemli ipuçlarına değinilecek ve mülâhazalarda bulunulacaktır.

A-) Ahi Evran'ın Menkıbevî Hayatı

Ahi Evran'ın gerçek şahsiyeti ile ilgili tarihî bilgiler ne kadar yetersizse, menkıbevî şahsiyeti ile ilgili bilgiler ve belgeler de o kadar çeşitli ve zengindir. Ahi Evran'ın menkıbevî kişiliği ile ilgili Ahi Şecerenâmesine ve Menâkıb-ı Ahî Cihân adlı esere dayanılarak iki örnek verilecektir.

“Âdemin neslinden nebiler ve onun neslinden Abdülmenâf oldu. Ondandır Hâşim, ondan Abdülmüttalib oldu. Abdülmüttalib'in iki oğlu oldu.³⁴⁹ Biri Abdullah ve biri Abbas, ondan Ahi Evran oldu. Asıl şerefli ismi Sultan Mahmud idi. Adının Ahi Evran olmasına şu olay sebep olmuştur:

³⁴⁸ Köksal, 2012, a.g.m., s. 91.

³⁴⁹ Menkıbeye göre Abdülmüttalib'in iki oğlu olduğu hakkında bilgiler verilsede gerçekte ondan fazla oğlu olduğu bilinmemektedir.

Peygamberler sultanı, sultanımız hazretleri bütün sahabeleri topladı ve 'Kalkın, Bedir-i Huneyn gazâsına hazırlanın! Üç güne dek silâhlarınızı hazırlayın' diye emretti. O topluluk içerisinde bulunan amcası Büyük Abbas'a 'Şerefli sancak size teslimdir' deyince o hemen ayağa kalkıp; 'Ey Allah'ın elçisi! Ben artık yaşlandım. Oğlum Sultan Mahmud benden kuvvetlidir. Şerefli sancağınızı ona teslim ediniz' dedi ve bu söz Hz. Muhammed'in hoşuna gitti. Bilâl-i Habeşî'ye 'Gidin şerefli sancağı getirin' dedi. Getirdiler. Hz. Peygamber, şerefli sancağın kayışını Sultan Mahmud'un boynuna hamâyil şeklinde takıp kendi eli ile teslim etti. Onun için Allah'ın elçisi 'Ahi' diye seslendi ve 'Ahi Evransın' dedi. O zaman el kaldırıp dua ettiler. Bütün sahabeler, Cebrail, Mikâil, İsrâfil ve Azrail aleyhisselâm ve diğer melekler de indiler. 'Hak tarafından bize bu kadar yardım oldu, bir de vasiyet edelim' dediler. Allah'ın elçisi de 'Bu hanedan âleminde Büyük Abbas neslinden (olan kişiler) tâ kıyamete kadar otuz iki esnafa yol ve erkân öğretsinler' diye buyurdu. Ondan sonra 'Kalkın gazaya gidin' diye emretti. Perşembe günü savaşa yöneldiler. Cenâb-ı Allah'ın önce Ahi Evran'a, sonra bütün sahabelere fırsat vermesi ile fethettiler, geldiler.³⁵⁰

Peygamberimiz: 'Ey Ali ! Ahi Sultan Mahmud gazâda nasıl savaştı?' diye sordu. Hz. Ali: 'Ey Allah'ın elçisi, bir eli şerefli sancakta, bir eli kılıçta, her tarafta savaştı; tıpkı evran gibi' dedi. Ona bu sebeple 'Sultan Ahi Evran' dediler. Sahabeler de bunu görünce her biri bir yâdigâr olmak üzere birer yeşil yaprak verdiler. Hz. Peygamber; 'Ey Ali, sen kutlamak için ne verirsin?' deyince Hz. Ali, 'Allah'ın emri, peygamberin kavli ile kızım Rukiye'yi amcamın oğlu Sultan Ahi Evran hazretlerine verdim' dedi. Hemen o anda Hz. Peygamber nikâh hutbesini okudu. Üç gün üç gece ziyafet çekip düğün ettiler. İlk gün otuz üç koyun, ikinci gün otuz üç kara keçi, üçüncü gün otuz üç kara sığır kesilip üç günden sonra geldiler,³⁵¹ el öptüler ve icazet aldılar. Bütün sahabeler el öptüler. Allah Resulü Ahi Evran Şeyh Mahmud'un elini sağ eline alıp İmam Ali'nin mutfağına girip gördüler ki düğünde kesilen koyun, keçi ve sığırların kimi koyun derileri ve gönleri toplanmış,

³⁵⁰ Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 85, 87.

³⁵¹ Burada verilen bilgiler menkıbe olması dolayısıyla şüphelidir. Hz. Peygamber'in yaşam tarzı ve yaşamış olduğu dönemin hayat şartları ve iktisadî vaziyetleri belli iken, otuz üç koyun, otuz üç karakeçi ve otuz üç karasığır kesme hadisesi Allah'ın doksandokuz ismine izafeten yazılmış olmalıdır.

Hazret-i Muhammed'in mübarek eli ve apaçık mucizesi ile birer birer Sultan Ahi Evran'a teslim etti. Mucizeleri ile dua etti.³⁵²

Hazret-i Pir-i Ahi Evran bir gece ve bir gündüzde Allah'ın keremiyle, renk renk türlü türlü örnek yaptı. Tamamlayınca her renkten birer deste yaptı ve Allah resulünün şerefli mescidine getirdi. Mübârek eli ile açtı. Bütün sahabeler hayret içerisinde seyrettiler. Hz. Ali parlatılmamış olan birini alıp şerefli asâsının üzerinde kamçı sapıyla parlattı. Sultan Ahi Evran: 'Ey Allah'ın elçisi! Çıracak sanatını tamamlayıp hizmetini ustasına beğendirince beli bağlı miyân-beste olmaktan kemer-beste olmaya geçmeye layık olmaz mı?' diye buyurunca, Allah'ın elçisi o anda nasıl miraçta Hazreti Cebrail kendi mübârek beline şed bağlayıp yüce Allah'tan izin aldıysa kutsal ve şerefli loncada ona şed bağlamış, izin vermiş ve sonra onaylamıştır. Sultan Ahi Evran'a izin verip otuz iki sanatkâr ve esnafın pirllerinden başka tamamı yetmiş iki buçuk pîre destûr ve kemer bağlama icazeti verdi, el açıp dua etti. O zaman Cebrail, Mikâil, İsrail ve Azrail, Hazreti Ali ve diğer melekler ve kemeri bağlı bütün pîrler el açıp kazançlarına bereket gelsin diye Sultan Ahi Evran Şeyh Mahmud'a dua etmişlerdir. Sultan Ahi Evran Şeyh Mahmud'un yoluna ve erkânına bağlandılar. Allah'ın resulü önünde hepsi bu yola, töreye âşık oldular. Âşık olanlar Halil İbrahim bereketi istesinler, kazançlarında ve ticaretlerinde bütün yol ve töreyi Ahi Evran ocağından beklesinler.³⁵³

Ondan sonra şöyle bilinsin ki debbağ olan bir kişi bir kasaba talip olursa azarlansın yakası kesilip, börk çıkarılsın ve ocaktan kovulsun. Bu işlemi yapmazlarsa pîrlерinin lanetleri ve zaviye kardeşlerinin bedduaları üzerine olsun. O kimseye ta'zîr-i hakîkat sopası vurulsun.

Sekiz yüz otuz yılında Sultan Ahi Evran hazretleri diyar diyar dolaşıp Anadolu'ya ayakbastılar. Hiçbir yerde oturmayıp Kırşehir'de karâr kıldı ve orada bir işyeri kurdu. Çok illerde kerâmeti görüldü. Kırşehir'e geldiğinde Kırşehir'in ileri gelenleri yanına gelip; 'Ey kutlu kişi, bizim bir korkumuz var. Bir ejderha peyda oldu. Onun kötülüklerinden bizi kurtar' diye yalvardılar. Ejderhayı ona gösterdiler. Dua edip ejderhanın yüzünü yüzüne sürdü. O ejderhayı kendine tâbi ve bağlı kıldı. Zincir takıp işyerinin altına bağladı. Bütün insanlar bunu görünce ona tamamen

³⁵² Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 87.

³⁵³ Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 89.

bağlandılar. Ahi Evran Sultan'ın işine, kazancına, ocağının ve tarikatının devamına dua ve senâ ettiler. Şerefli ömrü, doksan üç yaşında geçici dünyadan, ebedî âleme teşrif etti. Allah gani gani rahmet eylesin.”³⁵⁴

Menâkıb-ı Ahî Cihân adlı eserde Ahi Evran'ın Anadolu'ya gelişi ile ilgili şöyle dikkate değer bir menkıbe geçmektedir: Hz. Muhammed Mekke'de Ahi Mahmud Evran'ı, Abdulvahab Gazi'yi ve Sehl-i Rum'ı Anadolu'ya (Rum) gönderir. Anadolu'ya gelen Hz. Ahi Evran bir imalathane kurar. Ahi Evran'ın dört halifesi vardı, bunlardan Zeki; derici, Bilâl; meşinci, Ata; sofracı, Behram; göncü idi. O kadar deri imal ederlerdi ki, işledikleri derinin suyu bir dere gibi akardı. Sâhib-i memâlik bu sudan gayet rahatsız olsa da Ahi Evran'dan hicap ettikleri için herhangi bir şikâyette bulunmazlardı. Bundan sonra aralarından bazıları Mekke'ye Hz. Muhammed'e elçiler göndererek durumu bildirirler. Hz. Muhammed, ahvalinizi Ahi Evran'a söylediniz mi? diye sordu. Elçiler'den doğruca size geldik cevabını alınca, siz yine gidin benim selâmımı söyleyin, o meseleyi çözer, buyurur. Elçiler tekrar Rum'a (Anadolu) dönerler, o gece Hz. Peygamber, Ahi Mahmud'un rüyasına girip iki parmağını eline alır ve buyurur ki: Ya Ahi, memleket halkı senden su konusunda şikâyet etmektedir. Eğer iki parmağı ile suyu işaret ederse o suyun aradan gideceğini buyurur.

Ertesi gün memleket halkı Ahi Evran'a gelerek Hz. Peygamber aleyhisselâmın selamını ve sudan duymuş oldukları rahatsızlığı iletirler. Ahi Evran, ale'r-r'esi ve'l-ayn deyip su kenarına varır ve suya peygamber mucizesiyle diyerek işaret kılar. Bundan sonra o rahatsızlık veren su gidip yerine yeşil çimenler gözüktür.³⁵⁵

Birinci menkıbede yani Ahi şecerenâmesinde Ahi Evran'ın soyu İslâmî gelenekler dairesince Hz. Abbas vasıtasıyla Hz. Muhammed'e dayandırılmak istenmiştir. Bu amaçla Sultan Mahmud'un Ahi Evran lakâbını alması konusu Bedir savaşındaki sancak taşıma görevi³⁵⁶ ile ilgili olarak kendisine taltif edilmiştir ki otuz iki esnafın piri olması ve onlara yol ve erkân öğretmesi hususu bu olaya dayandırılmak istenmiştir.

³⁵⁴ Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 89.

³⁵⁵ Köksal, 2012, a.g.m., s. 97.

³⁵⁶ Selçuklular döneminde hükümdarın sancak ve bayrağını taşıyıp koruyan görevliye alemdâr ismi veriliyordu.

Menâkıbnâmede, Bedir savaşında Sultan Mahmud'un Evran gibi gayret gösterip civanmerdâne bir şekilde savaşması, savaştan sonra buna mükâfat olarak Hz. Ali'nin kızı Hz. Rukiye ile evlenmesi dolayısıyla bu düğünde kesilen otuz üç koyun, otuz üç kara keçi, otuz üç kara sığırın derilerinin Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmesi konusuna değinilmiştir. Ahi Evran kerameti ile bu derileri bir gece ve bir gündüzde renk renk, türlü türlü sahtiyan yaptı ki bu durum Ahi Evran'ın zanaatındaki mahâretini göstermesi bakımından önemlidir. Hz. Peygamber'e nasıl Mirac gecesi Hz. Cebrail (A.S.) vasıtası ile şed bağlandı ise bu defa Hz. Peygamber tarafından Sultan Ahi Evran'a şed bağlanmış, izin verilmiş ve onaylanmıştır. Bundan sonra Sultan Ahi Evran'a otuz iki zanaat ve esnaf pirllerinden başka yetmiş iki buçuk pîre destur ve kemer bağlama icâzeti verilmiştir.

Şecerenâmede yer yer bazı cezalandırma usulüne dair örnekler verilmiştir: "Ba'dehu şöyle ma'lûm ola ki debbâğ olan kassâb olana tâlib olunursa ta'zîr olunup yakasını kesüp borkini alup o ocaktan redd oluna. Bu ta'ziri itmezler ise pîrlere la'netleri birâder-i zâviyenin bed-du'âsı üzerine olsun. Ta'zîr-i hakikat değneği urula."³⁵⁷ Buradan anlaşıldığı kadarı ile her meslek sahibinin mesleğinin devamlılığını sağlaması konusu üzerinde durulmakta ve hatta bu konuda belirlenen çizgileri aşıldığı takdirde ceza vermektен ve meslekten atılmaktan çekinilmemekte idi. Böylece hem meslek erbâbı korunuyor hem de mesleklerin devamlılığı sağlanarak belirli bir standart getirilmeye çalışılıyordu.

Her ne kadar da şecerenâmelerde verilen bilgiler Ahi Evran'ın menkıbevî kişiliğini yansıtsa da bazı tarihî gerçekliklerle örtüşen bilgilerin verildiği görülmektedir. Anadolu'ya geliş tarihi olarak H.830/1426-27 yılı gösterilen Ahi Evran'ın başka hiçbir yerde oturmadan Kırşehir'e yerleştiği, orada bir imâlathâne (kârhâne) açtığı ve Kırşehir halkına musallat olan bir ejderhayı kerâmetiyle yüzünü yüzüne sürerek bertaraf ettiği konusu anlatılmaktadır. Ayrıca birçok şecerenâme ve menkıbelerde olduğu gibi burada da Ahi Evran'ın 93 yaşında darü'l-fenâdan darü'l-bekâyâ göçtüğü yani vefat ettiği yazılmıştır.

Bütün bu verilen bilgileri tarihî bir değerlendirmede geçirecek olursak, Ahi Evran'ın Anadolu'ya geliş tarihi olarak verilen 830 tarihi ve ilk defa Kırşehir'e yerleşmiş oluşu bilgileri gerçeklikle uyuşmasa da onun Kırşehir'e yerleştiği ve

³⁵⁷ Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 89.

burada biç çok iş yeri kurarak, Ahilik Müessesesi'ne yön verdiği bilinen gerçeklerdir.

B-) Ahi Evran'ın Tarihî Kişiliği

Ahi Evran'ın hayatı, eserleri ve kişiliği üzerinde şimdiye kadar yapılan çalışmaların çoğu Prof. Dr. Mikâil Bayram'ın eserleri ve incelemelerine dayanmaktadır. Ona göre Ahi Evran'ın tam künyesi Konyalı Ali b. Süleyman b. Yunus adındaki muallim bir şâhisa dayanarak adının “Şeyh Nasîrû'd-dîn Ebû'l-Hakâyık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî olduğunu öğrenmekteyiz. Buradaki künyesinden hareketle asıl adının Mahmud, lâkabı Nasîrû'd-dîn, künyesi Ebu'l-Hakâyık, nisbesi ise Hoyî'dir.³⁵⁸ Bu bilgiye göre Ahi Evran'ın Azerbaycan'ın Hoy kasabasına mensuptur. Üç bin yıllık bir geçmişe sahip olmasının yanında saflık ve temizlik şehri demek olan ve Darü's-sefa lakâbı ile anılan Hoy şehri, daha ilk Selçuklu akınlarından itibaren Türkmenlerin yerleşim yeri olduğu bilinmektedir.³⁵⁹ Zaten Kâtip Çelebi de Cihânnümâ adlı eserinde Hoy halkının beyaz, güzel yüzlü ve Hitay soyludur. Bu yüzden Hoy'a İran Türkistan'ı derler,³⁶⁰ demekle bu verilen bilgileri teyit eder.

Kaynaklarda Şeyh Nasuriddîn Mahmud'a “Evran” ya da “Evren” lakâbının nasıl verildiğine dair farklı menkıbeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Bedir Savaşı'nda düşmana yılan gibi saldırdığı için kendisine Evren lakâbı verilmiş ve Hz. Peygamber tarafından şed kuşatılmak sûretiyle Anadolu'ya gönderilmiştir.

İkinci rivâyet ise Ahi Evran'ın Kayseri'de kurmuş olduğu debbağ atölyesinde yılan beslediği için kendisine bu lakâb verilmiştir. Kırşehir'de geçen rivâyete göre ise; Şeyh Nasîrüddîn Kırşehir'e gelince halk kendisine bir yılanın musallat olduğunu, yılanın korkusundan iş yerlerine gidemediklerini bildirmişler o

³⁵⁸ Bayram, 1991, a.g.e., s. 73.

³⁵⁹ Mukaddem, 2011, a.g.m., s. 780, 781.

³⁶⁰ Kâtip Çelebi, (2010). *Cihânnümâ*. Haz. Kurul, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, s. 474.

da bu yılanı kendisine muti' kılmış halk da bu yüzden Şeyh Nasîrüddîn Mahmud'a Evran lakâbını vermiştir.

Bir başka rivayete göre ise Ahi Evran ölürken bir yılan donuna girip kayanın dibine girerek ortadan kaybolmuştur. Menkıbelerde onun sık sık yılan veya ejder donuna³⁶¹ girdiği söz konusu edilmektedir ki bundan dolayı "Evran" lakabı verildiği hususudur.³⁶²

Ali Rıza Mukaddem tarafından, Ahi Evran'ın doğduğu şehir olan Hoy'da evran lakâbını alışı ile ilgili şöyle bilgiler aktarılmaktadır: Ahi Evran'ın evran lakâbını Hoy şehrinin batı taraflarında bulunan 3500 metre yüksekliğindeki bölgenin en yüksek ve üç zirveden oluşan Evrin dağından dolayı aldığıdır. Şehrin her noktasında azamet ile görünen bu dağ daima Hoy halkı tarafından kutsal sayılmıştır. Halk ile dağ arasında mistik bir alaka kurulmuş ve bu alaka halkın çocuklarına ad koyma adetlerine yansımış, bazı aileler çocuklarına Evrin adını koymuşlardır. Uzakta üç başlı ejderhaya benzetilen bu dağın kutsallığından dolayı, Ahi Evran'a evran lakâbının konulması ihtimali vardır.³⁶³

Ahi Evran'ın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ahi şecerenâmeleri ve Gülşehrî'ye ait olduğu tahmin edilen Kerâmat-ı Ahi Evran Mesnevîsinde, Süleyman b. Alâüddevle³⁶⁴ b. Abdullah tarafından 1588 / 89

³⁶¹ Geyik, kuş, ejderha veya başka bir hayvan motifine girmeye dair anlatılan inançlar, şeklen Şamanizm'den intikal etmiş gibi görünmekle beraber gerçekte Budist inançlarla yakinen alâkalıdır. Kuvvetle muhtemel olarak, Orta Asya'da Budizm'in Türkler arasında yayılması esnasında Şamanizm'e geçmiş gibi görünmektedir. Ocak, A. Y. (2010). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 226. Bu durum gerek Hacı Bektâş-ı Veli'nin Vilâyetnamesi'nde geçen çeşitli menkıbelerde gerekse Ahi Evran ve onun hakkında yazılmış olan şecerenâme ve menkıbelerde ortak kullanılmış olduğu görülmektedir.

"Çaşıtlar, deccallar dolaştı hana
Yecüc mecüc buğuz itdi evrana
Ejderha donunda delüğe ahdı
Uğrılar derilüb ardında bahtı." (Altınok, 2004, a.g.m., s. 72.)

Birbirlerine çevre ve zaman bakımından farklı olan bu iki eserde motif ortaklığı dikkat çekmektedir. Bu durum Ahi Müessesesi içerisindeki Budizm dinî inancının etkilerini göstermesi bakımından önemlidir.

Dünyanın birçok yerinde kötülüğün ve şeytanî eğilimlerin bir sembolü olarak efsane ve masallarda yer alan ejderha ile mücadele motifinin merkezini Orta ve Uzak Doğu olduğu bilinmektedir. Türk efsane ve masallarında bolca rastlanan bu motifin Bektaşî menkıbelerinde olduğu gibi(Ocak, 2010, a.g.e., s. 226.) Ahi şecerenâmelerinde yer almaktadır.

³⁶² Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 85, 87, 89; Ahi Evren (Şeyh Nasîrü'd-dîn Mahmud el-Hoyî), (2008). *Tasavvufî Düşünce'nin Esasları (Tabsiratü'l- Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehi)*. Terc., İnc. ve Araş. Mikâil Bayram, İstanbul: NKM Yayınları, s. 25.

³⁶³ Mukaddem, 2011, a.g.m., s. 790.

³⁶⁴ Dulkadirli beyliğinin son hükümdarı, aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet'in kayınbiraderi. 1481 yılında Ahi Evran türbesini bir ton ağırlığında üzeri kubbe ile örtülü eyvanlar biçiminde ve daha

(997)³⁶⁵ tarafından Kırşehir’de kaleme alınan Menâkıb-ı Ahi Evrân-ı Velî adlı eserde ve Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran adlı mensur eserde Ahi Evran’ın doksan üç yıl yaşadığı kaydı mevcuttur:

“Ömr-i şerifi toksan üç yaşında dâr-ı fenadan dâr-ı bekâya teşrif buyurular.”³⁶⁶

“Doksan üç yıl dünyada oldu tamam

Ne helâl önünde geçti ne haram”³⁶⁷

“Sinni doksan üçe ermişti tamam

Dinde vezir oldu Nasreddîn Ahi Evran

Nitekim Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli adlı doksan üç beyitlik manzum eserin doksan üç beyit olması Ahi Evran’ın doksan üç yıl hayatta kalmasına atfen yazılmış olma ihtimali vardır.³⁶⁸

Menâkıb-ı Ahi Evran adlı mesnevî’de Ahi Evran’ın soyu, nereli olduğu ve ismi hakkında bilgiler verilmektedir:

“Adına dirlerdi Nasreddîn Hoyî

sonra bir kubbe ile kapatılıp üzerine kitabenin yerleştirildiği, iki türbeye bir avlu ile bağlandığı iki türbe inşa eden Emir Alâüddevle b. Süleyman tarafından genişletilmiştir.

³⁶⁵ Dulkadiroğlu Beyliği (1339-1521) Maraş ve Elbistan taraflarında, Zeyneddîn Karaca Bey idaresinde, Memlûk Devletine bağlı olarak kurulmuştur. Zamanla sınırları genişleyen beylik, Memlûklü Devleti ile Osmanlı Devleti arasında daimî sûrette bir rekabet sahası haline gelmiştir. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Çaldıran zaferini müteakip, Dulkadiroğulları Beyliği üzerine Hadım Sinan Paşa’yı sevk ederek Turnadağı Savaşı’nda Dulkadirli Beyi Alâüddevle mağlup edilip dört oğlu ile beraber idam edilmiştir. Alâüddevle’den sonra beyliğin başına Osmanlılar’ın desteği ile Ali Bey geçmiş ise de Şam Valisi Canberdi Gazali isyanını bastırmakla görevli Ferhat Paşa tarafından dört oğlu ile beraber idam edilmiştir. Bundan sonra Dulkadirli toprakları Osmanlılara bağlı beylerbeylik haline gelmiştir. Bu izahata nazaran bu eser, aslı kendisinde bulunan, Baki Yaşa Altınok tarafından Ahilik Sempozyumu’nda tanıtılmış olmakla beraber Süleyman bin Alâüddevle bin Abdullah yerine Abdullah bin Alaüddevle bin Süleyman yazmak gerekir. Zirâ eserin tarihi 997/1588 olduğuna göre müellifi Abdullah, babası Alaüddevle ve kardeşleri ortadan kaldırıldığında çok küçük yaşlarda olması gerekmektedir. Bir başka nazariyeden bakacak olursak kaynaklarda adına rastlayamadığımız müellifin adının Abdullah olması onun Alaüddevle’ye intisap etmiş evlatlığı yahut kölesi de olabileceği ihtimalidir. Eserin aslının görülememesi bu iki mesele hakkında bu izahı yapmayı zaruri kılmıştır. Uzunçarşılı; İ. H. (2003). *Anadolu Beylikleri*. Ankara: T.T.K. Yay., s. 169 – 174.

³⁶⁶ Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 89.

³⁶⁷ Taeschener,1930, a.g.m., s. 2; Kartal, 2011, a.g.e., s. 661.

³⁶⁸ Altınok, 2004, a.g.m., s. 72.s

Turfan idi ol erin nesli, soyl.”

Prof. Dr. Mikail Bayram'a göre; Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk eğitim dönemi Azerbaycan'da geçmiş olsa da gençliğinde Horasan ve Maverâünnehr'e giderek bu yörelerdeki üstaplardan ders almıştır.³⁶⁹ Aşağı Türkistan'da Ahmed Yesevî'nin talebelerinden tefsir, hadis, fıkıh, kelim ve tasavvuf dersleri alan Ahi Evran, Yesevî dergâhında dericilik zanaatını öğrendi. Çünkü Yesevî geleneklerine göre zanaatı olmayan ve başkalarının kazancı ile geçinen insan Yesevî dergâhına alınmazdı.³⁷⁰

1204 yılında Bağdat'a gelen Ahi Evran, burada Evhade'd-dîn Kirmanî ile tanıştırdığı tahmin edilmektedir. Evhade'd-dîn Kirmanî ile tanıştıktan sonra ona intisap eden Ahi Evran yine onun vasıtası ile Halife Nâsır Li-dinillâh'ın düzenlemiş olduğu Fütüvvet Teşkilatı'na dâhil olmuştur. Bağdat'ın o dönem İslâm dünyası için en büyük ilim, sanat ve irfan merkezi oluşu Ahi Evran'ın yetişmesinde ve çok yönlü bilim adamı olmasında etkili olmuştur.³⁷¹

1204 yılında Türkiye Selçuklu hükümdârı Sultan I. Gıyasüddîn Keyhüsrev ikinci defa tahta geçince, cülûsunu Abbasi Halifesi Nâsır'a bildirmek üzere hocası Malatyalı Şeyh Mecdeddîn İshak'ı Bağdat'a göndermişti. Mecdeddîn İshak diplomat olarak o yıl içinde hacca gitmiş dönüşte yine Bağdat üzerinden Anadolu'ya gelirken beraberinde Muhyiddîn İbn Arabî, Ebu Cafer Muhammed el-Berzaî, Evhadüddîn Kirmânî gibi birçok meşâyih ve bilgin Anadolu'ya gelmiştir. Ahi Evran'ın da bu katile içerisinde geldiği bilgisi verilmiştir. Türkiye Selçulu tarihi ve Ahilik Müessesesi adına hayli önemli olan bu bilgiler Mikâil Bayram tarafından Du Menba-i Beray-ı fütüvvet Rahnumâ-i Kitap adlı esere atıfta bulunularak verilmiştir. Türkiye Selçuklu tarihi kaynakları herhangi bir şekilde bu bilgileri teyit etmemektedir. Buna ilâveten Fütüvvetnâmelerin nitelikleri ve konuları belli olduğuna göre böylesine önemli bilgilerin bu fütüvvetnâmede nasıl kaydedilmiş olduğu ve güvenilirliği şüphelidir.

Yine Mikâil Bayram'ın tasavvuruna göre Ahi Evran 1205 yılında Kayseri'ye gelmiştir. Her ne kadar bu tarihi teyit edecek bilgi bulunmasa da Ahi Evran'ın

³⁶⁹ Bayram, 1991, a.g.e., s. 81.

³⁷⁰ Altınok, 2004, a.g.m., s. 64.

³⁷¹ Bayram, 1991, a.g.e., s. 81.

Kayseri’de bulunduğunu, orada debbağlık zanaatıyla meşgul olduğunu, Saddreddîn Konevî ile ilişkilerinin olduğunu, Alâeddîn Keykubât’ın onu Konya’ya davet ettiğini, bir vesîle ile Denizli’ye yerleştiğini, Kırşehir’de bulunduğu zaman çeşitli vesîlelerle Hacı Bektaş-ı Veli ile görüştiklerini menkıbeler vasıtası ile öğrenmekteyiz.

“Ahi Evran padişah Kayseri’de debbâğ idi. Ulu Alâeddîn onu Konya’ya davet eyledi. Sadreddîn Konevî ilen muhabbeti ziyâde idi. Tâ kim onu Denizli’ye gönderdiler. Hacı Bekteş kim Sulucaöyüğe gelince o da Kırşehri’ne geldi. Çokça debbâğlık yaptı. Tatar muhalifi olup savaşkan idi. Fütüvvet erbâbının serveridir. Bu yüzden şehitlik şerbetini içti. Hünkâr ile musâfahası, kerâmâtı çokdurur.”³⁷²

Hacı Bektaş-ı Velî’nin yaşadığı dönemde Fars kültürü hâkim idi. Buna mukâbil o eserlerinde Türk dili ve irfanını işleyerek Türk kültür ve edebiyatının gelişmesine büyük bir katkı sağlamıştır. Hacı Bektaş-ı Velî, Konya merkezli Mevlevîliğe ve İran’dan gelen Fars kültürü hâkimiyetine karşı Türk dil ve kültürünü diriltmek amacı ile büyük bir çaba sarfetmiştir. Bu çerçevede o, Fars kültürü ve sanatına hayran olan, eserlerinde daha çok bu kültürü işleyen ve yüksek tabakanın daha çok rağbet ettiği Mevlânâ ve çevresinden ziyâde, şehirli ve köylü esnafın, zanaatkârların ocağı durumunda olan Ahi Evran ve Ahilerle daha sıcak ve samimi münasebet içerisinde olmuştur.³⁷³ Bu münâsebet, Ahi Evran ile ilgili olan menkıbelere ve Hacı Bektaş-ı Velî’nin Vilâyetnâmesi’ne aksetmiştir.

Vilâyetnâme’de bu bilgiler şöyle teyit edilmektedir: “O zamanlar Kırşehri’nin adı Gülşehri’ydi. Camileri, mescitleri, medreseleri çoktu, mamurdu. Şehirde müderrisler, bilginler, olgunlar vardı. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî Sulucakarahöyük’e yerleştiği zaman Ahi Evran henüz Kırşehir’e gelip yerleşmemişti, daha sonra yerleşti. Ahi Evran’ın kerâmeti, velâyeti oldukça çoktur. Denizli’den Konya’ya oradan Kayseri’ye gelmiş, Kayseri’den de kalkıp Gülşehri’ne gelerek yerleşmişti. Fütüvvet ehlinin ulusuydu fakat aslını, soyunu, nereli olduğunu kimse bilmez, çünkü gayb erenlerindedir. Onu, Sadre’ddîn-i Konevî, âleme bildirdi. Bu erin birçok kerâmeti vardır, gün gibi meşhurdur.

³⁷² Altınok, B. Y. (2003). Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menâkıbnâme ve Bu Menâkıbnâmede Belirtilen Anadolu’daki Alevi Ocakları. *T.K.H.V.A.D.*, S. 27, Ankara: s. 185.

³⁷³ Yıldız, H. (2012). Hacı Bektaşî Velî İle Ahi Evran İlişkisi. *T.K.H.V.A.D.*, S. 61, Ankara: s. 192.

Hacı Bektaş ile Ahi Evren, birbirlerini pek severlerdi. Hatta Ahi Evran, bir gün sohbet ederken kim dedi, bizi şeyh edinirse onun şeyhi Hacı Bektaş Hünkâr'dır."³⁷⁴

Ahi Evran'ın Kayseri'de bulunuşu ve türlü türlü derileri işleyerek debbağlık mesleği³⁷⁵ ile meşgul oluşu Menâkıb-ı Ahi Evran adlı mesnevî'de şöyle geçmektedir:

“Ahi Evran Kayseri'de debbağ idi

Dürlü dürlü sahtiyan boyar idi.”³⁷⁶

Kerâmât-ı Ahi Evran adlı mesnevîde Ahi Evran'ın bazı önemli vasıflarına ve niteliklerine dikkat çekilir ki bu durum halkın manevî açıdan Ahi Evran'a bakış açısını yansıtmaları bakımından önemlidir.

“Ahi 'âlemde Ahi Evran idi.

Kim kamu ahilere sultan idi.

Padişahun hasekisi ol idi.

Kim kamu beyler katında kul idi.

Âlemün içinde ol idi 'alem.

Gelmedi ânun gibi sâhib kadem

Toksan üç yul dünyada oldu tamam

Ne helâl öginde geçti ne haram

Gönlünü avret odına yakmadı

Kimsenün agzın yüzüne bakmadı³⁷⁷

³⁷⁴ *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli Vilâyet-nâmesi.* (1995). Haz. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, s. 49; *Hünkâr Hacı Bektaş Velâyetnâmesi.* (2010). Haz. H. Duran, D. Gümüšoğlu, Ankara: Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, s. 467, 469, 471.

³⁷⁵ Mahalle-i Debbağın (H./ M. 992 / 1584, 971 / 1563, 983 / 1575) tarihlerine ait olan Kayseri ili tahrir defterlerinde mevcut olup ona bağlı olan mahalleler Mahalle-i Mescit-i Alaca ve Mahalle-i Mescit-i Baldöktü şeklinde isimlendirilmiş olup burada oturanlar detaylı bir şekilde kaydedilmiştir. Bknz. geniş bilgi için: Yınanç, R., Elibüyük, M. (2009). *Kayseri İli Tahrir Defterleri*, C.I, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 18, 19.

³⁷⁶ Altınok, 2004, a.g.m., s. 65.

Akla yâr-u nefse düşmen ol idi.

Pâk dîn-ü pâk dâmen ol idi.

Hem kerâmâtı var idi hem kerem

Hem fütüvvet hem mürüvvet, hem kadem”³⁷⁸

Sultan Alâeddîn Keykubât'ın muazzam bir törenle Halife Nâsır Li-dinillâh adına, Şeyh Sühreverdî'nin elinden fütüvvet libasını giyişi, ardından da devlet erkânının bu müesseseye dâhili hakkında yukarıda detaylı bilgiler verilmişti. Bu törenden sonra Anadolu'da Ahilik Müessesesi hem daha fazla güç kazanmış hem de daha çok yayılmıştır. Mikâil Bayram'a göre Sultan Alâeddîn'den azami ölçüde destek ve yardım gören Ahi Evran, bu Sultan adına Murşîdü'l-Kifâye ve Yezdan – Şınaht adlı eserleri yazmıştır.³⁷⁹ Bu eserlerin Ahi Evran'a aidiyeti konusu bugün tartışmalı olup Ahi Evran'a ait olmadığı ispat edilmiştir.³⁸⁰

Alâeddîn Keykubât, Kayseri'de bulunduğu esnada ününü ve mahâretini duyduğu Ahi Evran'ın dergâhına giderek tabakhanesindeki ürettiği derileri inceleyerek zanaatına hayran kalmış, bu münâsebetle diğer ilim adamları, şair, edip ve zanaatkârlarla birlikte Ahi Evran'ı Konya'ya davet eylemişti. Sultan'ın davetine uyan Ahi Evran yerine Ahi Başara'yı bırakarak Konya'ya göçmüştür. Bu tarihî olay Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî adlı mesnevîye şöyle yansımıştır:

“Alâeddîn onda gördü hüneri,

Ol eri Konya'ya da'vet eyledi

Ahi Başara'yı koydu haymada

Muradı yevmini süre Konya'da”³⁸¹

³⁷⁷ M. Fatih Köksal, bu bilgilere bakarak şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur. “Bu ifadeler sıradan bir insan için söylenmiş olsa belki kadınlarla münasebete girip günah işlemeyi anlamı çıkarılabilir. Ancak burada veliyullahtan bir zâtın kerâmetleri anlatıldığına göre kastedilen bu olmamalıdır. Bir velînin zaten böyle bir günah işlememesi meziyet sayılamaz. Biz bu dörtlüğü Ahi Evran'ın evlenmediği şeklinde yorumluyoruz.” Köksal, 2008, a.g.e., s. 10.

³⁷⁸ Taeschner, 1930, a.g.m., s. 1, 2, 3; Kartal, 2011, a.g.m., s. 660, 661, 662.

³⁷⁹ Bayram, 1991, a.g.e., s. 83.

³⁸⁰ Kaplan, 2012, a.g.m., s. 98, 99.

³⁸¹ Altınok, 2004, a.g.m., s. 65, 66.

Resmî olarak Fütüvvet Teşkilatı'na giren ve Ahilerin koruyuculuğunu üstlenen Alâeddîn Keykubât 1 Haziran 1237 yılı Ramazan bayramında vermiş olduğu ziyafette zehirlendi.³⁸² Ancak o, bu ziyafetten önce yapmış olduğu toplantıda devlet teşkilatında bir takım düzenlemelere gitmiş, büyük oğlu olan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in yerine ortanca oğlu İzzeddîn Kılıçarslan'ı kendisine veliaht tayin etmişti.³⁸³ Bu tayine rağmen, Alâeddîn Keykubât'ın zehirlenerek ölümünden sonra başta Şemsüddîn Altunaba, Tacüddîn Pervâne, Üstadü'd-dâr Lala Cemâlüddîn Ferruh, Gürcüoğlu Zahirüddîn, Saadeddîn Köpek gibi devlet adamlarının desteği olan Erzincan meliki Gıyâsüddîn Keyhüsrev 31 Mayıs 1237 tarihinde saltanat tahtına oturdu.³⁸⁴ Bu olay hakkında Simon de Sent Quentin, Gıyâsüddîn Keyhüsrev'in tahta çıkışı esnasında Saadeddîn Köpek'in ve Frank askerlerinin rolüne değinmiştir. Özellikle Harizimşâhlı komutanların etkisiz hale getirilmesinde Frank askerleri etkisine değinmiştir.³⁸⁵

Selçuklu devleti tarihinde devlet adamları arasındaki nüfuz mücâdelesini dolayısıyla münferit ya da toplu olarak pekçok insanın yok edilmesine müncer olurdu. Bunun için ince entrikalar çevrilir, karışık fesatlar tertiplenir ve bunun için gereken bütün tedbirler alınır. Bir ziyâfet sofrası, bir içki meclisi, bir ziyaret, resmî bir kâbul yahut bir gaflet anı, sonuçta ele geçirilen her türlü fırsattan yararlanabilirdi. Bu gibi entrikalarla gerçekleştirilen katil hadiselerinde zehirlenmekten boğmaya, parçalanmaya kadar her türlü şeklin tatbik edildiği ve aracı olarak resmî saray muhafızlarından, fityan zümresine ve hatta runud gruplarına kadar herçeşit kuvvetten istifade edildiği görülmektedir.³⁸⁶ Bu durumun örneklerine Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde Sultan Alâeddîn Keykubât'ın zehirlenmesinden sonra daha sık görünmeye ve yaşanmaya başlandı. Devlet düzeni temelden sarsılarak Babaîler isyanı ve ardından da Köseadağı bozgununun temelleri bu şekilde atılmış oldu.

II. Gıyâsüddîn Keyhüsrev'in şaibeli bir şekilde, başta Saadeddîn Köpek gibi devlet adamlarının desteğini alarak, hükümdar olması devleti içerisindeki siyasî dengeleri altüst etti ve siyasî bir buhrâna dönüştü. Bu dengelerden etkilenen

³⁸² İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.I, s. 455, 456.

³⁸³ Turan, 1993-I, a.g.e., s. 404.

³⁸⁴ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s. 19, 20.

³⁸⁵ Quentin, 2006, a.g.e., s. 52.

³⁸⁶ Kaymaz, N. (1964). Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü I. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara: II, s. 2,3.

grupların başında Ahiler ve Türkmeler geliyordu. Sadüddîn Köpek ilk önce Sultan II. Gıyasüddîn Keyhüsrev üzerinde tam bir vesâyet kurmak ve devlet yönetimine hâkim olmak için kendisine rakip olarak gördüğü Hüsâmeddîn Kayır Han, Şemsüddîn Altunaba, Tacüddîn Pervâne, Hüsâmeddîn Kamyar³⁸⁷ gibi Alâeddîn Keykubâtdöneminin birbirinden değerli devlet adamlarını ve komutanlarını çeşitli vesîlelerle bir bir bertaraf ettirdi.

Bu duruma tepki gösteren Ahiler ve Türkmenler'e Vezir Sadüddîn Köpek'in kışkırtmaları sonucu, II. Gıyasüddîn Keyhüsrev cephe aldı. Gıyasüddîn Keyhüsrev Türkmenler ve Ahiler'in siyasî gücünü ortadan kaldırmak amacı ile onların liderleri konumunda bulunan Kırşehir'deki Baba İlyas'ı Amasya'nın Çat köyüne, Konya'da oturmakta olan Ahi Evran'ı Denizli'ye, Kırşehir'in İnanç köyünü yurt tutan Şeyh Edebalı'yı bugün Kırıkkale'nin ilçesi olan Balışeyh'e, Kırşehir'de oturan Hacı Bektaş-ı Velî'yi Suluca Karahöyük'e sürgüne göndererek onları baskı altına almaya çalışıyordu.³⁸⁸ Bu sırada Sivas'ta bulunan Hacı Bektaş'ın kardeşi Mustafa Menteş,³⁸⁹ sürgünü reddedince II. Gıyasüddîn Keyhüsrev'in adamları tarafından tutuklandı ve Moğol istilası esnasında şehit edildi.³⁹⁰ Keramât-ı Hacı Bektaş-ı Velî adlı menâkıbnâmede bu bilgiler şu şekilde teyit edilir: "Horasan diyarı Nişabur Niş şehrinde kalkan İbrahim Sanioğlu Mustafa Menteş, Sivas eline geldi. Haramîler ona şehitlik şerbetini içirdiler. Bir oğlancığı kaldı... adına Garip Musa derler."³⁹¹

Yukarıda isimleri geçen Türkmen liderlerinin tutuklama ve sürgün hareketleri esnasında Baba İlyas'ın müridi Baba İshak Kefersudî ise firar edip Adıyaman ve Maraş yöresindeki Türkmenler ile birlikte tarihte Babaîler İsyanı (1240) adıyla anılan ayaklanmayı örgütledi. Ayrıca verilen bu bilgilere göre Ahi Evran Babaîler isyanı esnasında Denizli'ye gönderilmiştir. Başta Baba İlyas olmak üzere, Hacı Bektaş-ı Velî'nin kardeşi Mustafa Menteş ve Ede Balu İnac'ül-Gülşehrî'nin Ahi Evran ile olan yakın dostluğa dikkat çekilmiştir. Bu olaylar Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî adlı mesnevîde şöyle anlatılmaktadır:

³⁸⁷ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s. 23, 25, 32.

³⁸⁸ Altınok, 2004, a.g.m., s. 66.

³⁸⁹ "Hacı Bektaş kim Horasan'dan kalktı bir kardâşı dahi vardı, Menteş dilerdi, bile kalktılar geldiler, doğru Sivas'a geldiler. Ândan Baba İlyas'a geldiler ve ândan Kırşehrî'ne vardılar. Ândan Kayseri'ye geldiler. Kayseri'den kâdaşı Menteş, yine Sivas'a vardı. Ândan eceli mukaddermiş, âni şehid itdiler. Bunların kıssası çoktur." *Tevârih-i Âl-i Osmân, Âşıkpaşâzâde Tarihi*, (H.1332). İstanbul: Ma'ârif-i Umumiyye Nezâret-i Celilesi Tab'ı, s. 204.

³⁹⁰ Altınok, 2004, a.g.m., s. 66.

³⁹¹ Altınok, 2003, a.g.m., s. 183.

“Evrân’ı bed bular gammazladılar
 Denizli”ye varuben yolladılar
 Bir karyede eyleyüben bağban
 Yir yaruldı ne han kaldı hanüman
 Neçe sırdaşı saldular gurbete
 Adı İlyas idü hem gitti Çat’a.
 Bir hem demi var key Kefersudî
 Firâr idüp âlemi cenge kodı.
 Bir haldaşu dahi var idi Menteş
 Evran’a yâr olup hemi de sırdaş
 Kırşehir’de koptu Sivas’a gitti.
 Nice leşker ilen görklü cenk itdi.
 Şol karındaşunu Öyük’de kodu.
 Hâcı Bekteş idi kim erin adı.
 Gidelim didi ol eri salmadılar
 Her bir yanın yollarun bağladılar
 Hem Ede Balu İnac’ü’l-Gülşehrî
 Ol hümâ olmuştu Evran’ın yâri.
 Nâmında dirlerdi erin Balı Şeyh
 Vardığı yire ad oldı Balı Şeyh.”³⁹²

Türkiye Selçuklu Devleti’ni dinî, iktisadî, idârî, sosyal ve siyasî açıdan derinden etkileyen Babaîler isyanından sonra Baycu Noyan komutasındaki 30 000 kişilik Moğol ordusu 1243 yılında Anadolu’ya saldırdı. Köseadağ’da yapılan muharebe sonunda 80 bin kişilik Selçuklu ordusu ciddi bir mukavemet

³⁹² Altınok, 2004, a.g.m., s. 67.

gösteremedi ağır bir yenilgi aldı.³⁹³ Sultan Gıyâseddî Keyhüsrev, çareyi Konya'ya kaçmakta buldu. Hatta bir rivâyete göre ilk önce Alâiye'ye sonra Menderes ırmağı kenarına kadar kaçmış ve ordan da İstanbul'a kaçmayı düşünmüştü.³⁹⁴

Kösedağı savaşından sonra Moğollar, Anadolu'ya yayılmaya başladılar. Önce Sivas üzerine yürüdüler. Sivas kadısı Kırşehirli Necmüddîn vaktiyle Cengiz Han'dan almış olduğu yarlıg ve kıymetli hediyelerle birlikte Baycu Noyan'ın yanına gitti. Baycu Noyan yarlıg yüzünden Kadı'nın isteklerini kabul ederek ona saygı ve sevgi gösterdi. Kadı Necmüddîn'in bu hareketi şehrideki insanların katledilmesini öndi ise de bundan sonra Moğollar şehre girip üç gün yağmada bulunmasını engelleyemedi.³⁹⁵

Sivas'ı ele geçiren Moğollar, Kayseri'ye hareket ettiler. Ancak burada beklemedikleri bir direnişle karşı karşıya kaldılar. Zirâ Köse dağı savaşından sonra Kayseri'ye gelen Câmedar Samsâmüddîn Kaymaz ile Topal Fahrüddîn Ayaz şehrin sipahi ahileri (feteyân) ile birlikte savunma tertibatı almışlardı. Moğollar geldikleri zaman ilk önce kalenin dışında bulunan malları yağmalayıp, insanları katlederek şehri kuşattılar. Sivas burcu karşısında bulunan ve şehir halkının sağlamlığına ve geçilmezliğine kesin olarak güvendiği dericiler (debbağ) çarşısı tarafına üç mancınık kurarak kalede gedikler açtılar. Her iki taraftan da çok sayıda ölenler ve yaralananlar olmasına rağmen şehir halkı kararlılıkla on beş gün boyunca kaleyi savundular. Hatta Kayserililer'den birkaç yiğit Mescit-i Battal harabelerinde ve Erciyes dağı eteklerinde pusuya yatıp Moğollar'a büyük kayıp verdirdiler.³⁹⁶ Moğollar muhasaranın uzaması sebebi ile Kayseri'nin zabtını ertesi yıla bırakmak niyetinde idiler. Fakat şehrin içdişibaşısı Hacukoğlu Hüsamüddîn'in ile serleşker Topal Fahrüddîn'in ihâneti sonucunda şehre giren Moğollar kadınlar ve çocuklar dışında herkesi katlettiler. Şehri yağmalayarak Samsüddîn Kaymaz'ı

³⁹³ Simon de Sent Quentin bu yenilginin mesuliyetini bizzat Gıyâsüddîn Keyhüsrev'in şahsında görür. Zirâ onun vermiş olduğu bilgilere göre Sultan bu savaştan bir gece öncesinde sarhoştı ve ilk savaşılar üstün geldiklerinde o hâlâ şarap içiyordu ve ordusu toplanmamıştı. Quentin, 2006, a.g.e., s. 58.

³⁹⁴ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s. 64 – 73; Anonim Selçuknâme, 1952, a.g.e., s. 34; Müneccimbaşı, 2001, a.g.e., s. 88; Kaymaz, 2009, a.g.e., s. 97.

³⁹⁵ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s. 72, 73.

³⁹⁶ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s.73; Müneccimbaşı, 2001, a.g.e., s. 89.

ve şehirdeki bütün askerleri öldürdüler.³⁹⁷ İbn Bibi'nin tabirince, "Yıkık şehri çakallara ve kurtlara sığınak, kartallara ve akbabalara yuva olarak bıraktılar.

Mikâil Bayram'a göre II. Gıyaseddîn Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naibliğine atanan Celâleddîn Karatay, o sırada tutuklu ve göz hapsinde bulunan Ahi ve Türkmen liderlerini serbest bıraktı. Sultan II. İzzeddîn Keykâvus da tahta tek başına çıkınca Sadreddîn Konevî'yi, Denizli'ye gitmiş olan Ahi Evran'ı Konya'ya getirmesi için gönderdiği ve birlikte Konya'ya döndüklerine dair bilgiler vermektedir.³⁹⁸ Yine Mikâil Bayram'ın iddialarına göre Konya'da ikâmet eden Ahi Evran ve Ahiler ile Mevlânâ'nın oğlu Âlâüddîn Çelebi, Şems-i Tebrizî'nin ölümünden sorumlu tutularak Kırşehir'e gönderildiler.³⁹⁹

Ahi Evran'ın Kırşehir'e yerleştikten sonra burada bulunan sıcak suyu hamama dönüştürerek halkın hizmetine sunduğunu, Kırşehir'de hamam, mescit, deri tabakhânesi, saraç çarşısı açtığı, bu çarşılar sayesinde birçok kişinin iş sahibi olduğu hakkındaki bilgileri Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî adlı mesnevîde şöyle dile getirilir:

"Vardı key Kırşehrini tuttu mekân
Issı suyu eyledi ol dem hamam.
Bir çarşıyu yapı çarpâre saraç⁴⁰⁰
Doydı nice benzi soluh karnı aç.
Ulu mescidi düzdi çar kenarı
Üleşirdü anda kari zararı.
Otuz iki gönü eylerdü dabah
Dükkânın açardı hem ahşam sabah"⁴⁰¹

³⁹⁷ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s.74; 75: Turan, 1993-I, a.g.e. s. 441; Yazıcızâde Ali, 2009, a.g.e. s. 681; Kaymaz, 2009, a.g.e., s. 98.

³⁹⁸ Bayram, 1991, a.g.e., s. 84.

³⁹⁹ Bayram, 1991, a.g.e., s. 85.

⁴⁰⁰ 1. Arapça ta'bir olup halk arasında saraç şeklinde kullanılan sarraç, at vb. hayvanlara eyer, yular, koşum vesâire yapan sanatkâr. Pakalın, 1983, a.g.e., s. 125.

2. Meşin ve sahtiyan (deri) üzerine sırma ve ipekle işleyerek mevâd-ı muhtelif yapan esnâf. Şemseddîn Sâmî,(1317). *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitapevi, s. 714.

⁴⁰¹ Altınok, 2004, a.g.m., s. 70.

Celâleddîn Karatay'ın ölümünden sonra (1254) II. Gıyâsüddîn Keyhüsrev'in çocukları arasındaki uyum bozuldu ve İzzeddîn Keykâvus ile Rükneddîn Kılıçarslan arasında saltanat mücâdelesi vukubuldu. Sultan İzzeddîn Keykâvus bu mücâdeleyi kazanarak tek başına tahta oturdu.⁴⁰² Ancak bu yıllarda Cengiz İmpratorluğu'nda İslâm dünyasını etkileyen önemli gelişmeler yaşandı. Büyük Kağan olarak 1251 yılında Moğol tahtına oturan Mengü Han, İslâm coğrafyasında Moğol hâkimiyetini güçlendirmek amacı ile 1252 yılında Hülâgu Han'ı ülkenin batısına gönderince, Baycu Noyan'ın da Anadolu'ya gönderilmesi gerekti. Hülâgu Han 1255 yılında İran'a gelince Baycu Noyan'da Anadolu'ya yönelmiş Erzurum'a geldiğinde Selçuklu yönetiminden kendisine yaylak ve kışlak gösterilmesini isteyip, Anadolu içlerinde doğru hareket etmiştir. Bu durum Selçuklu Devleti açısından Anadolu'nun fiili işgali ve Moğollar'ın daimî ikamet edeceği anlamına gelmektedir.⁴⁰³

Baycu Noyan'ın bu hareketi karşısında, tecrübeli devlet adamları savaşa karşı çıkarken genç kumandanlar Sultanı savaşa iknâ etmişlerdi.⁴⁰⁴ Aksaray'ye göre ise; II. İzzeddîn Keykâvus'un savaş kararı almasında Vezir Kadı İzzeddîn'in ısrarı etkili olmuştur.⁴⁰⁵ Elbette ki Sultan'ın savaş kararı almasında ülkeyi uzun zamandan beri sömüren, kendi çıkarlarının için istilacılarla işbirliği yapan yönetici sınıfa karşı Türkmenler'in direnme ve bağımsızlık arzusu da belirleyici olmuştur. Sonuçta 14 Ekim 1256 (23 Ramazan 654) tarihinde Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un kuvvetleri, Konya Aksaray arasında bulunan Kervansaray düzlüğündeki Sultan Hanı yakınlarında Baycu Noyan komutasındaki Moğol kuvvetleri karşısında ağır bir bozguna uğradı. Vezir Kadı İzzeddîn savaşta şehid oldu. Sultan ise Antalya'nın yolunu tuttu ve Konya'yı sahipsiz bıraktı.⁴⁰⁶

II. İzzeddîn Keykâvus'un Sultan Hanı savaşı ile bertaraf edilmesinden sonra IV. Rükneddîn Kılıç Arslan, Moğollar'ın desteği ile ülke yönetimine tek başına sahip oldu. (1257 – 1266) Vezir Muînüddîn Pervâne Süleyman ise 1262 – 1263 yılları arasında İzzeddîn Keykâvus yandaşlığı ile ayaklanan çeşitli Türkmen

⁴⁰² Bknz. geniş bilgi için; İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s. 141. Turan, 1993-I, a.g.e., s. 474; Ersan, M. (2010). *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*. Ankara: Birleşik Yayınları, s. 82.

⁴⁰³ Ersan, 2010, a.g.e., s. 82.

⁴⁰⁴ Münecimbaşı, 2001, a.g.e., s. 97.

⁴⁰⁵ Vezir Kadı İzzeddîn gazâ ve cihada rağbet ederek, "Şeref kılıçların gölgesi altındadır" sözünü söylüyordu. Aksarayî, 2000, a.g.e., s. 31.

⁴⁰⁶ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s. 141; Ersan, 2010, a.g.e., s. 83; Turan, 1993-I, a.g.e., s. 480, 481.

gruplarını ve beylerini, bazen Moğol Tümenlerinden faydalanarak, bazen kendi kuvvetlerini kullanarak, bazen de beyler arasına nifak sokmak sûretiyle ortadan kaldırmıştır. Arkasından da hemen hemen tümü kendi soydaşları olan kişileri belli başlı yüksek görevlere atayarak yönetimde bir yarânlar kadrosu oluşturmuştur. Tam bu esnâda basit bir paralı asker iken Pervâne Muînüddün Süleyman'a yakınlaşarak yönetim kadrosunda kendisine yer bulan Türk kökenli Caca oğlu Nureddîn, Kırşehir İli Su-başılığına atanmış olup, buranın gelirlerine sahip çıkmıştır.⁴⁰⁷

İbn Bibi'nin tabiri ile Caca Bey: "Niğde ordusuna mensup olan, mahfillerde ve meclislerde yüz bulamayan, Pervane tarafından alçak feleğin koruduğu cahiller ve soysuzlar gibi korunan ve yakınlık gören, kendi askerlerinden ücretli Türkler'in (Türkân-ı ecr-i hor) alçak ve soysuzlarından deve bakıcısı Cacaoğlu..."⁴⁰⁸ gibi tavsifi ile vasıflandırıldığına bakılacak olursa, Cacabey'in saray çevresinde olduğu gibi halk arasında da pek sevilmediği ve iyi bir üne sahip olmadığı anlaşılıyor.

Niğde ordusunda askeri ümeraya mensup olan Cacabey, ülkenin en nüfuzlu beylerinden olan Muineddîn Pervane Süleyman tarafından korunup kollanması, bir takım makam ve mansıplara atanması, tıpkı hamisi Muineddîn Pervane Süleyman gibi Moğol taftarlığı yapmasından dolayı Ahiler'in tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır.

Ayaklanma esnasında Moğollara yardım edenler arasında Ahi Evran'a muhalefet eden, davetine ve toplantılarına katılmayan Kırşehir Emiri Nureddin Caca da bulunuyordu. Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Vefî adlı mesnevîde Nureddin Caca'nın adı Cebrail olarak geçmektedir. Bu mesnevîde Nureddin Cebrail'in Ahi Evran ile Türkmenlere karşı olduğu ve ayaklanma sırasında Moğollarla birlikte hareket ettiği şöyle rivâyet edilir.

"Sofra yaydu âleme oldı Halil

Davetine varmaz idi bir bahil.

Cebrail dirlerdi oldı azrail

⁴⁰⁷ Kaymaz, N. (1999). *Pervâne Süleyman*. İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 29, 30.

⁴⁰⁸ İbn Bibi, 1996, a.g.e., C.II, s. 167.

Adûlarla danışurdu ol zelil.”⁴⁰⁹

Mikâil Bayram’a göre Türkmenler ve Ahiler bu olaylardan sonra IV. Kılıç Arslan’ın Moğollar’ın baskısı ile yaptığı atamalar sebebi ile Sultan’a ve Moğollar’a karşı direnişe geçtiler. En güçlü mukâvemet Kırşehir’de oldu. IV. Kılıçarslan ve Moğol Han’ı Kırşehir emiri Nureddîn Caca’yı bu isyanı bastırmakla görevlendirdi. Nureddîn Caca ve onu destekleyen Moğol kuvvetleri isyancıları kılıçtan geçirerek, isyanı çok kanlı bir şekilde bastırdılar. Moğol kuvvetleri tarafından yapılan katliamda öldürülenler arasında Ahi Evran ve Mevlânâ’nın oğlu Alâeddîn Çelebi de bulumakta idi.⁴¹⁰

Ahi Evran’ın, Moğollar ile onların yerli işbirlikçilerine karşı savaşırken şehit düştüğü hususunu, Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî adlı mesnevînin şu dizeleri doğrulamaktadır:

“Çaşıtlar, Deccallar dolışdı hana
Yecüc mecüc buğuz itdi Evran'a.
Ejderha donunda delüğe ahdı
Uğrular derilüb ardında bahdı.
Sini doksan üçe ermişti tamam
Dinde vezir oldı Nasreddîn Evran.”⁴¹¹

Kerâmât-ı Ahi Evran mesnevîsinde ise Ahi Evran’ın ölüm tarihinin tesbiti konusunda şu bilgiler verilmektedir:

“Ay tutuldu yahdısını virmedi
Kimesne yılduz ışının görmedi
Doksan üç yıl dünyada oldu tamam
Ne helal önünde geçti ne haram”⁴¹²

⁴⁰⁹ Altınok, 2004, a.g.m., s. 70.

⁴¹⁰ Bayram, 1981 – 1982, a.g.m., s. 522, 529; Köksal, 2008, a.g.e., 14, 15.

⁴¹¹ Altınok, 2004, a.g.m., s. 70.

Bu bilgilere dayanarak ay tutulmasının gerçekleştiği gün, astronomik bir hesaplama ile Ahi Evran'ın doğum tarihi ortaya çıkabilir düşüncesiyle, İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi Astronomi bölümüne müracaat eden Mikâil Bayram, bu bilgidен hareketle 1 Nisan 1261 (27 Rebiyülevvel 659) tarihinde ay tutulmasının gerçekleştiği ve Türkiye'de görüldüğü bilgisini almıştır.⁴¹³ Ayrıca Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in kardeşi Alâeddîn Çelebi'nin ölümü münasebeti ile yazmış olduğu bir rubaîde⁴¹⁴, "Alâeddîn'in yasıyla ay karaya büründü, güneş ve gökyüzü başlarına kül serpti, diye yazmakla kardeşinin ölümü esnâsında ay tutulduğuna işaret etmiştir.⁴¹⁵ Bu iki belgeden hareketle Mikâil Bayram, Ahi Evran'ın ölümünün 31 Mayıs 1262 (10 Recep 660) tarihli olduğu sonucuna varmıştır.

Ahi şecere ve vakfiyelerinde Ahi Evran'ın hayatı ve Kırşehir'deki Ahilik Müessesesi hakkında bazı önemli değerlendirmelere sahip bulunuyoruz. Bu eserlerde Ahi Evran ismi zamanın tasavvufî tanımlamaları çerçevesinde "Sultanü'l-fütüvve ve'l-mürüvve Ahî Nasirü'd-dîn Evrân, Pîr-i pirân Nasurî'ddîn Ahi Evrân, Sultan Ahi Evran, Abbas oğlu Sultan Mahmûd Ahi Evran, Pir-i pirân, azîz-i azîzân ve Sultan Mahmûd Ahi Evrân, Zübtetü'l-fuzala kutbu'l-arifin Sultan Mahmûd... vb." şekillerde kaydedilmiştir.⁴¹⁶ Ahi Evran Vakfiyesi⁴¹⁷ ve ona temellük etmiş olan çeşitli köyler ve kasabaların mülklerinin tasarruf haklarının bu kadar geniş ve işlevsel olmasının aynı zamanda çeşitli tarihlerde teceddüd edilerek günümüze

⁴¹² Taeschener, 1930, a.g.e., s. 2, 5; Kartal, 2011, a.g.m., s. 661, 663; Bayram, 1982, a.g.e., s. 35.

⁴¹³ Bayram, 1982, a.g.m. s. 35.

⁴¹⁴ Der sük-ı alâ ma-ı siyah çadır kerd.
Hurşid ve sipehr hak-ı rah ber ser kerd.
Peyveste-i şenîde-em 'alâ cer kerdî
İn süfla-i cihân bin ki alâ râ cer kerd.

Divân-ı Sultan Veled.(1941).Neşr.Feridun Nafiz Uzluk, Ankara: Uzluk Basınevi, s. 571.

⁴¹⁵ Bayram, 1981 – 1982, a.g.m., s. 533, 534.

⁴¹⁶ Ahi Evran Nasirüddin Vakfiyesi, a.g.v., s. 16; Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 47, 89, 90, 97, 109, 111, 113, 177.

⁴¹⁷ Vakfiye'de "Ahi Evran, Kırşehir kazasına bağlı Kızılca köyü diye isimlendirilen köyde mal ve mülkünün dörtte birini herkesçe bilinen bir tarzda vakfederek tescil ettirdi, özel şahısların mülkü olmasını engelledi ve hayır yaparak ebedileştirdi. Yine adı geçen kazaya Pazarağıl köyünde herkesçe bilinen köyün dörtte biri ile Çaruk köyü ile Ludran köyünün yarısı..." Adı geçen vakfiyede Ahi Evran'ın köyleri ve envâi mülkleri değişen oranlarda vakfettiğini yazsa da tarihî kaynaklarda bu bilgiyi teyit edecek herhangi bir veriye rastlayamadık. Ancak Ahi Evran öldükten sonra onun adına müritleri tarafından yazılması muhtemeldir. Diğer taraftan Kırşehir müzesindeki vakfiyenin yazılış tarihi olarak H.676 / M. 1277 yılı verilirken, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Arşivi'ndeki vakfiye de ise H.706 / M. 1306 /1307 tarihi verilmektedir. Bu durum vakfiyenin yazılış tarihleri üzerinde çeşitli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Ancak bu tarihlerdeki farklılıklar ve vakfiyedeki şahitler kısmında isimleri geçen şahısların farklı olması, bu iki vakfiyenin farklı tarihlerdeki teceddidleri ihtimalini akla getirmektedir. Bknz. geniş bilgi için; Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 179; Ahi Evran Nasirüddin Vakfiyesi, a.g.v., s.16.

kadar ulaşması, Ahilik kültürünün başta Kırşehir olmak üzere diğer Türkiye Selçuklu Devleti'nin şehirlerine ne kadar şümullu bir şekilde yayıldığını,⁴¹⁸ sosyal hayata ne denli derin bir tesirlerinin bulunduğu bir göstergesidir.

Ahi Evran vakfiyesinde vakıf görevlilerini (Ahi Şeyhi, Mütevellî Heyeti, Nazırlık gibi) ve bu görevlilerde bulunması gereken nitelikler açıklıkla ortaya konulmuştur. Örneğin bir Ahi Şeyhinde "samimî, dindar, Allah'tan çok korkan, cömert, zaman zaman uzlete çekilen, kanaat sahibi, güzel ahlak sahibi, hamd eden, şeyhlik elbisesini devamlı giyinen, Ahi zaviyesinde devamlı oturan, vakıftan az verilen dirhemle yetinen... vb. vasıflarının bulunması gerekir. Ahi reisi öldüğü zaman veya kötü bir davranışı ortaya çıktığında yerine geçecek kimse, derece bakımından en dindar ve en faziletli olan evlattır. Çünkü vakıf idaresine bakmanın şartlarından birisi vakfedenlerin evlâdı olmak, kötülüğün yayılmasına çalışmayan dindar ve faziletli bir insan olmaktır."⁴¹⁹ Burada verilen bilgilere bakılacak olursa, vakfın en yetkililerinden birisi olan Ahi Şeyhinin vasıflarına ve sosyal hayatta uyması gereken kurallara değinilmekle beraber Ahi Şeyhinden sonra yerine geçecek olan kimsenin de niteliklerine yer verilerek bu müessesenin devamlılığı esas alınmıştır. Vakfiyede sosyal bir sorumluluk olarak, ilim tahsil edenler unutulmayarak, vakıfta ikamet ederek her gün ilim tahsilinin şartlarını yerine getirmeye çalışanlara günlük bir dirhem yevmiye verilmesi şartı konulmuştur. Ancak böyle yapmaz kötülük ve fesat için çalışır ise yevmiye verilmez idi.

Ahi zaviyesinin türbeye yakın mescidinde beş vakit namaz kılındıktan sonra cuma ve pazartesi geceleri Allah'ın zikredilmesi, sabah namazından sonra Yasin suresi okunması, Şeyh Hamit evradının zikirlerinin yapılması hakkında bilgiler verildikten sonra vakfın idaresi vakıf kurucularının çocukları kadından neslin kesilmesine kadar devam edecektir, şartı bulunmaktadır.

⁴¹⁸ *Ahi Emir Ahmed b. Zeynühhac Vakfiyesi.* (733 / 1333). V.G.M.A., Defter No: 608 -1; 3 / 4, Sivas. *Ebul Meali Cebraîl İbn Merhum Bahaüddin Caca Vakfiyesi.* (670 / 1272). V.G.M.A., Defter No: 618-2; 20 / 6, Kırşehir. *Pervane Bey bin Osman Vakfiyesi.* (699 / 1300) V.G.M.A., Defter No: 579; 31 /19. Amasya. *Emir Ahi Mesud Vakfiyesi.* (694 / 1295). V.G.M.A., Defter No: 980; 22 / 18, Tokat. *Ahi Pehlivan Vakfiyesi.* (723 / 1323). V.G.M.A., Defter No: 581/2; 300 /298; Niksar. *Ahi Pehlivan Namıyla Ma'ruf Niksarlı Hacı Mehmed Vakfiyesi.* (723 / 1324). V.G.M.A., Defter No: 581 - 2; 298 / 300, Niksar. *Ahioğlu Tacüddin İbrahim Vakfiyesi.* (755 / 1355). V.G.M.A., Defter No: 581 - 2; 475 / 449, Malatya.

⁴¹⁹ Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 181.

Çalışmamıza konun olan Ahi Evran vakfiyesi, bir taraftan vakfın sahip olduğu gelirler ve giderler üzerinden vakfı tasarruf yetkisine sahip bulunanlar toplumun sosyal düzenini esas alarak vakfiye şartlarını oluşturmuşlardır. Ekonomik açıdan sosyal bir öngörü oluşturulmak sûreti ile toplumun refaha ve umrana kavuşturulması hedeflenmiş “zaviyenin, kabrin, mescidin, vakfın bütün bahçelerinin ve köylerin imârına çalışılmalıdır”⁴²⁰ ve bu amaçla topluma faydalı bireyler yetiştirmek için kamu yararı esas alınmaktadır. Muhtemelen vakfiyeler ve onun topluma yansımış şekli olan Ahilik Müessesesi arasında sıkı bir alaka vardı. Ahilik Müessesesi bireyi topluma bağlamak, korumak, kollamak ve sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan bir bütünlük sağlayarak, belirlenmiş idealler ve hedefler istikâmetinde sevk ederek gelişimini sağlamayı amaçlamıştır. Bundan dolayı Ahilik Müessesesi ve onun etrafında şekillenen Ahi vakfiyeleri daha ortaçağlarda önemli bir sosyal sorumluluk projesinin bir devamı niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışla Ahilik Müessesesine dâhil olup, o müessesenin bütünlüğü içerisinde kendisine yer edinen kimseler Anadolu’da birçok vakfın ve hayır kurumunun tesis edilmesine vesîle olmuştur. Bu durumun en güzel örneğini vakfiyelerin kuruluş, işleyiş ve amaçlarında özelinde ise ahi vakfiyelerinde görmek mümkündür.

Ahi şecere ve vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere; başta Ahi Evran vakfı ile Anadolu’nun diğer şehir, kasaba ve hatta köylerine kadar Ahi vakıflarına rastlanması, ahi vakıflarına dönüşlerle arazinin vakfedilmesi, birçok ahi lakaplı kişilere ve yerleşim yerlerine rastlanıyor olması, belirli bir dönemde Orta Anadolu’da başta Kırşehir olmak üzere Ahilik Müessesesi’nin bütün unsurları ile Anadolu’ya yerleştiğini ve geliştiğini göstermektedir. Bu dönemde Anadolu’yu baştan başa dolaşan İbn Battuta’da bu bilgileri teyid eder durumdadır. Ayrıca Türkiye Selçukluları döneminin sonlarında Kırşehir’in Ahilik kültürüne merkezlik yapmakla birlikte Türkmeler ve Ahilerle birlikte aynı zamanda Moğollar’a karşı yapılan mücadelenin merkezi konumundadır.

⁴²⁰ Kırşehir Müzesi, a.g.b., s. 181.

SONUÇ

Ortaçağ İslâm dünyasında Fütüvvet Teşkilatı diye anılan teşkilat bütün İslâm toplumlarında görülmüştür. Bu nedenle Fütüvvet Teşkilatı'nı oluşturan unsurlar Arap, Fars ve Türk kültür unsurları olmak üzere tarihî realiteye uygun olarak belirlenerek, bunların benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

Orta Asya'da Türkler'in İslâmiyet'i kabülleri kendi sosyal ve kültürel hayatlarındaki en büyük değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. Siyasal açıdan en önemlisi Horasan merkezli olmak üzere Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve ondan mütevellid Türkiye Selçuklu Devleti'nin tesis edilişi gösterilebilir. Bu iki devletin kuruluşu sayesinde Anadolu'nun fethi ve Türkmenler'in Anadolu'ya yerleşmesi sağlanmıştır ki Ahilik Müessesesi'nin Anadolu'daki gelişim serüvenini bu mühim olayla başlatmak yerinde olur.

Anadolu'ya gelen Türkmenler'in yaşam tarzı, sosyo-kültürel durumları, ihtiyaçları, kanıları, İslâmiyet'i yeni kabul etmiş olmaları ve hatta Anadolu'ya gelen bir kısım Türkmenler'in hâlâ eski inançlarını yaşıyor olmaları, Ahilik Müessesesi'nin Anadolu'daki yerini, konumunu ve gelişim sürecini doğrudan etkileyen en mühim unsurlardan bazılarıdır. Anadolu'ya geldiklerinde kışın kışlakta oturan ve çoğu zaman ziraat yapan Türkler, yazın yaylalara çıkıp hayvancılıkla meşgul oluyorlardı. Bu nedenle Türkler arasında hem hayvancılık ve hayvan ürünleri hem de ziraat ile ilgili zanaatlar öncelikle gelişmiş ve bu yönü ile Ahilik Müessesesi'nin teşekkülünü ve gelişimini olumlu yönde etkilemiştir.

İslâm dünyasında Fütüvvet Teşkilatı'nın yükselişi, Halife Nâsır Li-dinillâh'ın Fütüvvet Teşkilatı'na girişi, onu bir buyrultu yazarak düzenlemesi, ardından da teşkilatın reisi sıfatı ile başına geçmesi ve fütüvvet kuruluşlarını resmî bir hüviyet kazandırarak kurumsallaştırması sonucu gerçekleşmiştir. Bu durum halifeyi yalnız Abbasî devleti için değil bütün İslâm dünyasının lideri konumuna getirmiştir. Zirâ 1211 yılından itibaren halifeliğini tanıyan ve onun manevî otoritesini kabul eden meliklere ve emirlere mektup yazarak kendisinde fütüvvet şerbeti içmelerini,

serâvil-i fütüvvet giymelerini, fındık-endazlıkta kendisine intisap etmelerini ve bu zanaatın piri olarak kendisini tanımlarını tavsiye etmiştir. Halife'nin bu davetine İslâm dünyasından birçok hükümdar, Hârizmşâh hükümdarı Alâeddîn Muhammed hariç, olumlu cevap vermiştir.

Abbasî hilâfetinde böylesine önemli siyasî olaylar yaşanırken, Anadolu'daki Ahilik Müessesesi'nin gelişimi açısından ise iki önemli gelişme oluşmuştur. Bunlardan birincisi İzzeddîn Keykâvus'un hocası Mecdeddîn İshak'ı teşkilatına girmek üzere Bağdat'a yollaması ve kendisini bu yolla Fütüvvet Teşkilatı'na dâhil etmesidir ki böylece Fütüvvet Teşkilatı'na resmen giren ilk Selçuklu sultanı o olmuştur.

Anadolu'daki Ahilik Müessesesi adına ikinci önemli gelişme ise Alâeddîn Keykubât'ın Selçuku tahtına çıkması ve Şeyh Sühreverdî'nin elinden Halife Nâsır Li-dinillâh adına fütüvvet libâsını giyişidir. Hemen ardından da devlet erkânının bu müesseseye girişi olmuştur ki bundan sonra bu müessese devlet adamlarının desteğiyle daha çok gelişip yaygınlaşmıştır.

Görüldüğü üzere dönemin siyasî şartları içerisinde devlet desteğini elde eden Ahiler, zamanla Anadolu'da ticaretin ve ekonominin gelişimine paralel olarak tesirlerini ve gelişimlerini en üst düzeye ulaştırmışlardır. Bunda Ahi Evran'ın Anadolu'da Ahilik Müessesesi adına yapmış olduğu faaliyetlerin de yadsınamaz bir şekilde büyük bir rolü ve etkisi vardır.

Alâeddîn Keykubât döneminden sonra Ahilik Müessesesi sosyo-kültürel unsurları ile birlikte yükselişini devam ettirmiş ve bu durum Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1243 yılından itibaren adım adım Moğol tahakkümüne girip devletin siyasî nüfuzunu kaybetmiş olduğu dönemde artarak devam etmiştir. Ahilik Müessesesi Moğol hâkimiyeti zamanından daha çok siyasî anlamda nüfuzunu artırarak Anadolu'nun birçok şehir ve köyüne yayılmıştır. Bu zaman diliminde belirli bir dönem Kırşehir, Ahiliğe ve Ahi kültürüne merkezlik yapmıştır. Elbette bu durumda başrolü oynayan Ahi Evran ve Ahilik Müessesesi'dir. Her ne kadar Ahi Evran elim bir şekilde Moğollar tarafından öldürülmüşse de onun hatıraları sözlü edebiyat ürünleri vasıtası ile nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır.

Yaptığımız çalışmada Ahi Evran ve onun hayat hikâyesi hakkında çıkardığımız sonuç şudur ki, Ahi Evran birçok akademisyen ve araştırmacının iddia ettiğinin aksine Ahilik Müessesesi'nin kurucusu değil ancak onun adına en büyük geliştiricisi, yayıcısı ve temsilcisi konumundadır.

Sonuç olarak XII. ve XIII. yüzyıllarda Ahilik Müessesesi'ne mensup bulunanlar diğer sosyal ve dinî zümreler gibi (İğdişler, Mevlevîler, Bektaşîler, Kalenderîler... vb) Türkiye Selçuklu Devleti'nin başta siyasî alanda olmak üzere askerî, dinî, meslekî, ekonomik, sosyal ve kültürel gibi muhtelif sahalarda çok yönlü roller oynamışlardır. Beylikler ve Osmanlı Devleti öncesi Anadolu Türklüğü'nün kurum ve kuruluşlarını önceden yapılandırmışlardır.

KAYNAKÇA

A-) KAYNAK ESERLER

- Abdîzâde Hüseyin Hüsameddîn Efendi, (2007). *Amasya Tarihi*, C. II, Haz. M. Aydın, G. Aydın, , Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları,
- Abu Hayân Muhammed İbn Yusuf İbn Ali İbn Yusuf, (1931). *Kitâb al-İdrâk li- Lisân al-Atrak*. Çev. A. Caferoğlu, İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Ahi Evran, (2008). *Tasavvufî Düşüncenin Esasları*. Terc. M. Bayram, Ankara: NKM Yayınları.
- Ahi Evran, (1996). *İmânın Boyutları (Metâli'ü'l- İman)*. Terc. ve Arşt. M. Bayram, Konya: Cihan Ofset Matbaası.
- Ahmed Eflakî, (2001). *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I, II, Terc. T. Yazıcı, Ankara: K.B. Yayınları.
- Ahmed Yesevî, (1983). *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Çev. ve Haz. K. Eraslan, Ankara: K.B. Yayınları.
- Alâaddin Ata Melik Cüveynî, (1998). *Tarih-i Cihan Güşâ*. Çev. M. Öztürk, Ankara: K.B. Yayınları.
- Amasyalı Abdîzâde Hüseyin Hüsameddîn, (1327 - 1330). *Amasya Tarihi*, C. I – IV, İstanbul: Dersâdet Hikmet Matbaası
- Anna Komnena, (1996). *Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)*. Çev. B. Umar, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Anonim *Selçuknâme. (Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III)*. (1952). Yay. ve Çev. F. N. Uzluç, Ankara: Yay. y.
- Âşık Paşa-yı Velî, (1998) *Garibnâme*, Haz. B. Noyan, Ankara: T.D.K. Yayınları.
- Âşık Paşazâde, (1992). *Âşık Paşaoğlu Tarihi*. Haz. Atsız, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Tevârih-i Âl-i Osmân (Osmanoğulları'nın Tarihi)*, (2007). Haz. K. Yavuz, M. A. Y. Saraç, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Aziz b. Erdeşir-i Esterebadî, (1990). *Bezm-u Rezm*. Çev. M. Öztürk, Ankara: K.B. Yayınları.
- Bayram, M. (2008). *Şeyh Evhade'd-dîn Hamid El- Kirmanî ve Menâkıb-Nâmesi*. Konya: Nkm Yayınları.

- Cemâleddin Mahmud Hulvî, (1999). *Lemezât-ı Hulviyye*. Haz. M. S. Tayşî, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Cemâleddin Mahmud Hulvî, (1980). *Lemezât-ı Hulvî Ez Lemâât-ı Ulvî II*. Haz. M. S. Tayşî, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Coşan, M. E. (1986). *Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât*. İstanbul: K.B. Yayınları.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci. (2000). *İbn Battuta Seyhatnamesi (Tuhfetü'n- Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l- Efsâr)*. C. I – II, Çev. A. S. Aykut, İstanbul: YKY Yayınları
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, (1983). *İbn Battuta Seyhatnamesi*. C. I. – II, Çev. M. Çevik, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Ebu Abdurrahman Muhammed İbn El-Hüseyn Es-Sülemî, (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*. Çev. S. Ateş, Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
- Ebu Osman Amr b. Bahr El-Câhiz, (1988). *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*. Çev. R. Şeşen, Ankara: T.K.A.E. Yayınları.
- Ebu'n Necib Sühreverdî, (Tarihsiz). *Nehcü's-Sülûk fî Siyâsetü'l-Mülûk*. Çev. Nahifî Mehmet Efendi, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Ebülgazi Bahadır Han, (Tarihsiz). *Şecere-i Terakkime (Türklerin Soykütüğü)*. Haz. M. Ergin, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*, (2003). Haz. R. Toparlı, Ankara: T.D.K. Yayınları.
- Edib Ahmed b. Mahmud Yüknekî, (1951). *Atabetü'l-Hakayık*. Haz. R. R. Arat, İstanbul: Ateş Basımevi.
- Elvan Çelebi. (1995). *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye*. Haz. İ. E. Erünsal, A. Y. Ocak, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı (İndeks-Gramer)*. Ankara: T.D.K. Yayınları.
- Emir Unsûru'l-Mealî Keykâvus, (Tarihsiz) *Kâbusnâme*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Ergin, O. N. (1997). *Mecelle-i Umûr-ı Bedediyye*. C. I, Yay. C. Özdemir, İstanbul: İ.B.B.K.İ.D.B. Yayınları.
- Esire'd-Dîn Ebû Hayyân, (1931). *Kitâbu'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk*. Yay. A. Caferoğlu, İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Evliya Çelebi, (Tarihsiz). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. C.I - II. Haz. T. Temelkuran, N. Aktaş ve M. Çevikİstanbul: Üçdal Neşriyat.

- Feridüddîn Attar, (2007). *Tezkiretü'l- Evliyâ*. Çev. S. Uludağ, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*. C. II, Çev. Ö. R. Doğrul, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Gülşehrî, (1982). *Felek-nâme*. Haz. S. Kocatürk, Ankara: K.B. Yayınları.
- Hamdullah Müstevfi Kazvinî (Hamdullah b. Ebu Bekr), (1915). *Nüzhetü'l-Kulûb*. Tashih ve Tahşiye, Guy Le Strang, Leiden: E. J. Brill.
- Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*. (2010). Haz. H. Duran, D. Gümüüşçüoğlu, Ankara: T.K.H.V.A.D.: Yayınları.
- İbn Bibi, (1996). *El-Evâmîrul-Alaiye fî'l-Umuri'l-Alaiye*. C.I - II. Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: K.B. Yayınları.
- İbn Fazlan, (1995). *Seyahat-nâme*. Terc. Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- İbn-i Mühennâ, (1997). *İbn-i Mühennâ Lûgatı*. Haz. A. Battal, Ankara: T.D.K. Yayınları.
- İbnü'l-Esîr (Muhammed b. Muhammed Abdu'l-vâhid es-Seybânî İbnü'l-Esîr), (1987). *el-Kâmil fi't- Târîh*. C. XI, XII, Terc. A. Ağırakça, A. Özaydın, ve M. Tulum, İstanbul: Bahar Yayınları.
- Jean De Joinville, (2002). *Bir Haçlının Hatıraları*. Çev. C. Kanat, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud, (1939). *Divanü Lûgatit-Türk*. C. I, Haz. B. Atalay, Ankara.
- Kâtip Çelebi (Hacı Kalfa), (2010). *Cihânnümâ*. Çev. Kurul, İstanbul: İ.B.B.K.A.Ş. Yayınları.
- Kâtip Çelebi (Hacı Kalfa), (H.1146). *Takvimü't-Tevârih*. İstanbul: İbrahim Müteferrika Ta'bi.
- Kerimddîn Mahmud Aksarâyî, (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Terc. M. Öztürk, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Kerimddîn Mahmud Aksarâyî, (1943). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. M. N. Gençosman, Notlar F. N. Uzluk, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Kırşehir Müzesindeki Ahilik Belgeleri*. (2008). Haz. M. F. Köksal, O. Kurtoğlu, H. Karaköse ve Ö. Şenödeyici, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. Haz. H. Altuntaş, M. Şahin, Ankara: D.İ.B. Yayınları.
- Mecdi Mehmed Efendi, (1989). *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri (Hadaiku'ş-Şakaik)*. Haz. A. Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyet-nâmesi. (1995). Haz. A. Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Mevlânâ Celâleddîn, (1974). *Fîhi Mâfih*. Çev. M. Ü. Anbarcıoğlu, İstanbul: K.B. Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn, (1999). *Mektuplar*. Terc. ve Haz. A. Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâb Kitapevi.
- Muallim Cevdet, (2008). *Zeylün Alâ Fasli'l- Ahiyyetü'l- Fityani't- Türkiyye fî Rihletü'l- İbn Battuta (İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği, İbn Battuta'ya Zeyl)*. Çev. C. Yarar, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, (2001). *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)*. C. I – II, Haz. A. Öngül, İzmir: Emek Matbaası.
- Nizâmü'l-Mülk. (1999). *Siyâset-nâme*. Haz. M. A. Köymen, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Qentin. S. D. S. (2006). *Histoire des Tatares (Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu)*. Çev. E. Özbayoğlu, Antalya: DAKTAV Yayınları.
- Ravendî, (1999). *Rahatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr*. C. I - II, Çev. A. Ateş, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Şeyh Şihâbeddîn Sühreverdî, (1374). *Avârifü'l-Meârif*. Farsça'ya Terc. Ebu Mansur b. Abdulmumin İsfehânî), Tahran: Şirket-i İntişârât-ı İlm-i Ferhengî.
- Şeyh Şihâbeddîn Sühreverdî, (2010). *Avârifü'l-Meârif*. Çev. A. Öztürk, İstanbul: Saadet Yayınevi.
- Şikarî, (2005). *Karamanâme (Zamanın Kahramanı Karamanîler Tarihi)*. Haz. M. Sözen, N. Sakaoğlu, Karaman: Karaman Valiliği Yayınları.
- Taeschner, F. (1930). *Ein Mesnevi Gülschehris Auf Achı Evran (Kerâmât-ı Ahi Evran Tabe Sırrahü)*. Hamburg: Bei J.J. Augustin in Glückstadt.
- Tulum, M. (1997). *Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-Kudsiyye Adlı Eserinin İkinci Baskısı Münâsebetiyle*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Turan, O. (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Urfalı Mateos. (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Çev. H. D. Andreyan, Notlar: E. Dulaurer, H. Yınanç, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Ünsî, (1942). *Selçuk Şehnâmesi*. Terc. M. M. Koman, Konya: Ülkü Basımevi.

- Yazıcıoğlu Ali, (2006). *Tevârih-i Âl-i Selçûk*. Haz. A. Bakır, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Yazıcıoğlu Ali, (1902). *Tevârih-i Âl-i Selçûk*. C. III. Haz. Houtsma, Leiden: E.J. Brill.
- Yazıcı-zâde Ali, (2009). *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Rahatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr Tercümesi)*. Haz. S. Y. Önder, İstanbul: Bilge Oğuz.
- Yınaç, R., Elibüyük, M. (2009). *Kayseri İli Tahrir Defterleri, C.I, Kayseri :* Yayınları.
- Yusuf Has Hacıp, (1996). *Kutadgu Bilig Uyarlaması*. Uyar. F. Silahtarolu, Ankara: K.B. Yayınları.
- Yusuf Has Hacıp, (1988). *Kutadgu Bilig I (Metin)*. Neşr. R. R. Arat, Ankara: T.D.K. Yayınları.
- Yusuf Has Hacıp, (1991). *Kutadgu Bilig II*. Çev. R. R. Arat, Ankara: T.D.K. Yayınları.
- Yusuf Has Hacıp, (1979). *Kutadgu Bilig III (İndeks)*. Neşr. R. R. Arat, Ankara: T.K.A.E. Yayınları.

B-) VAKFİYELER

- Ahi Evran Nasirüddin Vakfiyesi*, (706 / 1307). V.G.M.A., Defter No:608-2; 16 / 8, Kırşehir.
- Ahi Emir Ahmed b. Zeynülhac Vakfiyesi*, (733 / 1333). V.G.M.A., Defter No: 608 -1; 3 / 4, Sivas.
- Ahi Pehlivan Namıyla Ma'rif Niksarlı Hacı Mehmed Vakfiyesi*, (723 / 1324). V.G.M.A., Defter No: 581 -2; 298 / 300, Niksar.
- Ahiöğlü Tacüddin İbrahim Vakfiyesi*, (755 / 1355). V.G.M.A., Defter No: 581- 2; 475 / 449, Malatya
- Alaüddin Ali Bey Vakfiyesi*, (766/ 1365). V.G.M.A., Defter No: 579; 361 / 158, Karaman.
- Ebul Meali Cebrail İbn Merhum Bahaüddin Caca*, (670 / 1272.) V.G.M.A., Defter No: 618- 2; 20 / 6, Kırşehir.
- Emir Ahi Mesud Vakfiyesi*, (694 / 1295). V.G.M.A., Defter No: 980; 22 / 18, Tokat
- Germiyanoğlu Yakub Bey Vakfiyesi*, (814 / 1412). V.G.M.A., Defter No: Mermer Vakfiye, Kütahya.

Germiyanoğlu Yakub Bey Vakfiyesi, (721 / 1322). V.G.M.A., Defter No: 592; 139 / 116, Uşak.

Germiyanoğlu Yakub Han Vakfiyesi, (795 / 1393). V.G.M.A., Defter No: 595; 103 / 96, Karahisar (Afyon).

Germiyanoğlu II. Yakub Vakfiyesi, (825 / 1422). V.G.M.A., Defter No: 605; 253 / 340, Afyonkarahisar.

İsfendiyar Bey Vakfiyesi, V.G.M.A., (800 /1398). Defter No: 597; 98 / 69, Keskin

Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfiyesi, (737 / 1337). V.G.M.A., Defter No: 581-1; 232 / 231, Konya.

Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfiyesi, (848 / 1445). V.G.M.A., Defter No: 587; 112 / 138, Konya.

Karamanoğlu Mehmet Bey Vakfiyesi, (737 / 1337). V.G.M.A., Defter No: 508-1;232 / 231, Konya.

Mehmet Bin Alaüddin Karaman Vakfiyesi, (770 / 1369). V.G.M.A., Defter No: 608; 22 / 123 / 151, Konya.

Orhan Gazi Vakfiyesi, V.G.M.A., (761 / 1360). Defter No: 574 ; 99 / 43, Bursa.

Pervane Bey bin Osman Vakfiyesi, (699 / 1300). V.G.M.A., Defter No: 579; 31 /19. Amasya.

Süleyman bin Hüseyin Vakfiyesi, (697 / 1297). V.G.M.A., Defter No: 595 ; 31 / 27, Kırşehir.⁴²¹

C-) FÜTÜVVET-NÂMELELER

Abd-Al-Razzak Kâşânî, (1949–1950). *Tuhfat-Al-Ihvân Terc.* (İstanbul Murad Molla, Abd-Al-Hamîd I.,1447). İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı. Haz. A. Gölpınarlı, İstanbul: *İ.Ü.İ.F.M.*, XI (1–4).

Al'a-Al-Devle-i Semnânî, (1949–1950). *Fütüvvet Hakkında Risale.* (İst. Bayezid Veliyüddin Efendi Kütüphanesi Mecmua, No: 1796, 170.b–174.a) *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı.* Haz. A. Gölpınarlı, İstanbul: *İ.Ü.İ.F.M.*, XI(1–4).

Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık. (2008). Haz. M. S. Sarıkaya, İstanbul: Horasan Yayınları.

⁴²¹ Yukarıdan isimleri geçen vakfiyelerin tercümeleleri Vakıflar Genel Müdürlüğünce yaptırılmış olup, bunların tercümelerinden istifade edilmiştir.

- Gürel, R. (1992). *Razavi'nin Fütüvvet-namesi (Fütüvvet-name-i Kebir veya Miftâhü'd- Dekâyık fi Beyâne'l-Fütüvveti ve'l-Hakâyık)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Harputlu Nakkaş İlyas Oğlu Ahmed, (1949–1950). *Tuhfat-Al- Vasâyâ*, (İst. Ayasofya Kütüphanesi Mecmua, No. 2049, 108a – 117b), İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı. Haz. A. Gölpınarlı, İstanbul: İ.Ü.İ.F.M., .XI, (1–4).
- Afşar, İ. (1340). *Fütüvvet-nâme-i Ahengerân*, Meşhed: İntişârât-ı Dânişgâh.
- Afşarî, M., Medâyenî, Mehdî. (1388). *Fütüvvet ve Esnaf (Çahâr Deh Risâle Der Bâb)*. Tahran: Neşr-i Çeşme.
- Afşarî, M. (1382) *Fütüvvet-namehâ ve Resâil-i Haksariyye*. Tahran: Pejuheşgâh-ı Ulûm-u İnsânî ve Mütalâat-ı Ferhengî.
- Mevlânâ Hüseyin Va'ez Kaşefî Sebzvârî, (1350). *Fütüvvet-nâme-i Sultanî*. Pars-u Behmen: İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i İran.
- Nasırî, (1949–1950) *Fütüvvet-nâme*. (İstanbul, Köprülü Kütp. Mecmua. No: 1597, 89 a–100 a). *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*. Haz. A. Gölpınarlı İstanbul: İ.Ü.İ.F.M., XI (1–4) .
- Necm-i Zer-Kub. (1949–1950). (*Fütüvvet-nâme*). İstanbul Ayasofya Kütüphanesi No: 2049, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*. Haz. A. Gölpınarlı İstanbul: İ.Ü.İ.F.M., XI(1–4)
- Muhammed Bin Alâeddîn Razavî, *Fütüvvet-nâme*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, No: 2982, Vr., 1 / 74.
- Şeyh Seyyid Gaybîoğlu Şeyh Seyyid Hüseyin, (1955–1956). *Şeyh Seyyid Gaybîoğlu Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesi*. Haz. A. Gölpınarlı İstanbul: İ.Ü.İ.F.M., XVII(1- 4).
- Şeyh Şihbeddîn Sühreverdî. *Resâil-i Cevânmerdan–Resâilü'l-Fütüvve*, (1973). *Tashih ve Mukaddime*. M. Sarraf, hülâsa H. Corbin, Tahran.
- Yahya b. Halil Çoban Fetal Burgâzî, (1953–1954). *Burgâzî ve Fütüvvet-nâmesi*. Haz. A. Gölpınarlı, İstanbul: İ.Ü.İ.F.M., XV (1-4).
- Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, (1997). Haz. İbrahim Arslanoğlu, Ankara: K.B. Yayınları.

D-) BAŞVURU ESERLERİ VE SÜRELİ YAYINLAR

Açıkgöz, Ö. (2001). Türklerin İslam'a Giriş Sürecinde Tasavvuf ve Melâmilik Yorumu. İstanbul: T.D.A.

Agacanov, S. G. (2006). *Selçuklular*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Ahmed Refik, (1989). *Anadolu'da Türk Aşiretleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ahmed Tevhid, (1913). Ankara'da Ahiler Hükümeti, *T.T.E.*, İstanbul: 19

Akça, G. Demirpolat. A., (2003). Heterodoxy–Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvveti. *S.Ü.S.B.E.D.*, Konya.

Akay, N. (1997). Anadolu Türk Tarihinde Ahilik Müessesesi. *T.D.T.D.*, İstanbul: (122).

Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*. C.I, İstanbul: Cem Yayınları.

Akkuş, M. (2002). Farklı Bir Ahilik İcâzetnâmesi. *T.K.H.V.A.D.*, Ankara: (27).

Akkuş, M. (2005). Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnâmesi'nde Ahi Tipi'nin Özellikleri. *A.Ü.S.B.E.D.*, Erzurum: 6 (2).

Altınok, B. Y. (2003). Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menâkıbnâme ve Bu Menâkıbnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları. *T.K.H.V.A.D.*, Ankara: (27).

Altınok, B. Y. (2007). Selçuklu Ekonomisinde Yabanlu Pazarı ve Bu Pazarın Kurulmasında Ahi Evran'ın Rolü. *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara.

Altınok, B. Y. (2006). Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Velî ve Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi. *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*. Kırşehir.

Altıntaş, A., Doğan, H. (2001). Osmanlı'da Esnaf Tabip ve Ahilik Teşkilatı ile İlişkisi. *T.D.A.*, İstanbul.

Altıntaş, H. (1999). Estetik Açından Ahilik ve Fütüvvetnâmeler. *Türk Kültürü*, Ankara (312).

Anadol, C. (1991). *Türk–İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvet-nâmeler*. Ankara: K.B. Yayınları.

Andaç, F. (1994). Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı. *E.Ü.İ.İ.B.F.D.*, Kayseri.

- Arıcı, K. (1996). Köylülerin Sosyal Güvenliğinde Yeri Olan Tarihi Sosyo-Kültürel Bir Kurum Olarak Köy Ahiliği. *Kooperatifçilik*, Ankara: 112.
- Arısoy, S. (1983). Ahilik ve Türk Kooperatizmi. *Kooperatif Dünyası*. Ankara: 149.
- Arnakis, G. G. (1953). Futuwva Traditions in the Ottoman Empire Akhis, Bektashi Dervishes, and Craftsmen. *Journal of Near Eastern Studies*, Chicago: Vol. 12(4) (Oct., 1953).
- Arslan, M. S. (1976). Dünya'nın İlk Kooperatifi Ahilik. *Karınca*, Ankara: 43.
- Arslan, N. (2005). Don Değişirme Motifi ve Ahi Evran'ın Yılan Donuna Girmesi. Kırşehir: *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir.
- Ateş, S. (1996). Fütüvvet Maddesi. *D.İ.A.*, İstanbul: XIII.
- Atsız. (1992). *Âşık Paşaoğlu Tarihi*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Baran, M. (1991). *Ahî Emir Ahmed*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, "Kolonizatör Türk Dervişleri.", *V.D.*, Ankara: (II).
- Barthold, S. (2011). *İran Moğolları (Siyaset, İdare, Kültür İlhanlılar Devri 1220 - 1350)*. Çev. C. Köprülü, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Barthold, V. V. (1931). İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet. *T.H.İ.T.M.*, İstanbul: I.
- Barthold, V. V. (1977). *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Düz. ve İzah. M. F. Köprülü, Ankara: D.İ.B. Yayınları.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, Haz. H. D. Yıldız, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Bayar, M. (1998). Arşiv Vesikalarına Göre XVI. Yüzyılda Karahisar-ı Sahib'de Ahilik ve Esnaf Kuruluşları. *Türk Kültürü*, Ankara: 36(418).
- Bayar, M. (2005). Bolvadin Ahi Teşkilatı ve Bir Ahi Şeceresi'nin Tanıtımı. *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş-I Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Ankara: T.K.A.E. Yayınları.
- Baykara, T. (1989). Denizli Tarihi Hakkında Tarihi ve Kültürel Temel Bilgiler.: *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu (27-30 Eylül) Bildiriler*, Denizli.
- Baykara, T. (2003). *Türk Kültürü*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*. Ankara: K.B. Yayınları
- Baykara, T. (2004). *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Baykara, T. (2003). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: A.K.M. Yayınları.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret.
- Bayram, M. (1978). *Ahi Evran Kimdir. T.K.*, Ankara.
- Bayram, M. (2006). *Ahi Evren Mevlânâ Mücadelesi*. Konya: Damla Ofset Yayıncılık.
- Bayram, M. (1981 – 1982). *Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihi'nin Tespiti. İ.Ü.E.F. T.E.*, İstanbul: 12.
- Bayram, M. (2008). *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*. İstanbul: N.K.M. Yayınları.
- Bayram, M. (2001). *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*. İstanbul: N.K.M. Yayınları,
- Bayram, M. (1983). *Sadru'd-din Konevî ile Evren Şeyh Nasru'd-din Mahmud'un Mektuplaşması. S.Ü.F.E.F.D.*, Isparta: (2).
- Bayram, S. (1987). *Ahilik, Vakıflar ve Loncalar. Ahilik Yolu*, Kırşehir: (15).
- Bayram, S. (1994). *Ahîlik ve Bir Ahî Şeceresi. Belleten*, Ankara (222).
- Benbassa, E., Rodrigue, A. (1989). *19. Yüzyıl Sonunda Türkiye'deki Yahudi Esnafı. Tarih ve Toplum*, İstanbul: (66).
- Bergh, C. V. D. (1970). *Sühreverdî. İ.A.*, İstanbul: XI.
- Berki, A. H. (1965). *Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti. V.D.*, İstanbul: (VI).
- Berki, A. H. (1965). *Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler. V.D.*, İstanbul: (VI).
- Bıyıklı, Y., Turan, A. (2007). *Ahilik Teşkilatı ve Anadolu'daki İzleri*. Trabzon: T.E.S.O.B. Yayınları.
- Bozyiğit, A. E. (1989). *Ahilik ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Bozkuş, M. (2001). *Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dinî ve Mezhebî Yapı. C.Ü.İ.F.D.*, Sivas: V (II).
- Brend. B. (1995). *Doğudan Gelen Yenileşme Hareketi. D.E.Ü.İ.F.D.*, İzmir: (IX).
- Brockelmann, C. (1992). *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*. Çev. N. Çağatay, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Cahen. C. (1986). *İlk Ahiler Hakkında*. Çev. M. Öztürk, *Belleten*, Ankara: (197).
- Cahen. C. (1994). *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*. Çev. Y. Moran, İstanbul: e Yayınları.

- Cahen. C. (1988). Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı). Çev. Y. Yücel, B. Yediyıldız, *Bellekten*, Ankara: 51(201).
- Cahen. C. (1953). Sur les Traces des Premes Akhis. *Fuat Köprülü Armağanı*, Ankara: D.T.F.C. Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi.
- Ceylan, H. (2008). *Ahilerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cunbur, M. (1986). Ahilerin Kurduğu Yerleşim Merkezleri. *Türk Kültürü*, Ankara: 24 (277).
- Cunbur, M. (1975). Anadolu Tarihinde Ahiler'in Seyfi Kolu. *Türk Kültürü*, Ankara: (13)
- Cunbur, M. (1987). Bir Fütüvvet-nâme Yazması ve Tanıtılması. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara: IV.
- Cunbur, M. (1997). Karahanlı ve Selçuklu Dönemleri Türk Edebiyatında Ahilik. *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara.
- Cunbur, M. (1981). 14.Yüzyıl Başlarında Edebiyatımızda Ahilik. *Milli Kültür*, Ankara: III(2).
- Çağatay, N. (1991). *Ahilik Nedir?* Ankara: K.B. Yayınları.
- Çağatay, N. (1996). Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri. *I.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.
- Çağatay, N. (1982). Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren. *Bellekten*, Ankara: (182).
- Çağatay, N. (1988). Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri). *Bellekten*, Ankara: (203).
- Çağatay, N. (1989). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Çağatay, N.. (1952). Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi I. *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara: 1(I).
- Çağatay, N. (1952). Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II. *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara: 2 (II-III).
- Çağatay, N. (1976). Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları. *Bellekten*, Ankara: XL (159).
- Çağatay, N.. (1993). Fütüvvetnâmeler Nedir, Niçin Düzenlenmişlerdir? *Makaleler ve İncelemeler*, Konya.

- Çalışkan, Y., İkiz, L. (1993). *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Çelik, R. İ. (2006). *Tevârih-i Âl-i Selçûk'un Transkribi ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, A. (2008). Bir Mevlevî Eseri Menâkıbu'l-Ârifin'de İktisat Tarihimize Dair Bilgiler. *Gazi Türkiyat (Bahar)*, Ankara: (2).
- Çetin, A. (2002). XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Yakın Doğu'nun Sosyo - Ekonomik Hayatında Tüccarlar. *Türkler*, Ankara: V.
- Çetin, İ. (1999). Bir Fikir Sistemi Olarak Ahilik. Ankara: *II. Uluslar Arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.
- Çetin, O. (1990). *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Çiftçioğlu, İ. (2006). XIV. Yüzyılda Denizli ve Yöresinde Ahilik ve Mevlevilik. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Denizli.
- Çubukçu, İ. A. (1985). Türk Toplumunda Ahilik. *Kemalist Ülkü*, Ankara: XVII (201).
- Debbağoğlu, A. (1973). İslâm Esnaf Birlikleri. *Hareket Dergisi*, İstanbul: (96)
- Debbağoğlu, A. (1974). Esnaf Birliklerinin Bünyesi. *Hareket Dergisi*, İstanbul: (97)
- Demir, A. (1996). *Anadolu Selçukluları Döneminde Fütüvvet ve Ahilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırıkkale.
- Demir, G. (2000). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*. İstanbul.
- Demir, G. (1998). *Türk Kültürü Ahilik*. İstanbul.
- Demirci, R. (1982). Ahilikten Kooperatifçiliğe. *Karınca*, Ankara, (543).
- Demirtaş, F. (2011). Fütüvvet Kavramının Askerî ve Siyasî Mahiyeti. *Ahilik (Uluslar arası Sempozyumu) Bildiri Kitabı*, Kayseri.
- Doğan, C. (1993). Çalışmayı İbadet Kabul Eden Ahilik Kurumu ve Üretici – Tüketici Dengesi. *Standart*, Ankara: (381).
- Doğru, H. (1991). *15.yy' da Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Donuk, A. (1998). *Eski Türk Devletlerinde İdarî – Askerî Ünvan ve Terimler*. İstanbul : T.D.A.V.
- Döğüş, S. (2001). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilerin Rolü. *T.D.A.*, İstanbul: 133.

- Duda, W. H. (1957). İbn-i Bibi'nin Selçukluları Tarihi, *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul: (2).
- Durant, W. (Tarihsiz). *İslâm Medeniyeti*. Çev. Orhan Bahaeddin, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Ecer, F., Yıldırım, A. (1988). Ahi Birlikleri ve Bir Belge. *T.D.A.*, İstanbul: (53)
- Ehiloğlu, Z. (1934). Esnaflık Bağları (Bulgarların Sanatlar Kanunu). *Esnaf Meslek Mecmuası*, İstanbul.
- Ekici, Y. (1989a). *Ahilik*. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Ekici, Y. (1989b). Ahilik ve Esnaf Ahlâkı, *Koperatifçilik*, Ankara: (86)
- Ekici, Y. (1989c). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Ekici, Y. (1989d) Eğitim Kurumu Yönüyle Ahi Birlikleri, *Diyanet Dergisi*, Ankara: (21).
- Ekici, Y. (1991). Ahi Düşüncesinde Tüketicinin Korunması. *Standart*, Ankara: (350).
- Ekremoğlu, N. (1998). Anadolu Ahileri, *Tarih ve Medeniyet*. İstanbul: (47).
- Elçin, Ş. (1996). Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara: T.K.A.E. Yayınları.
- El-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr. (1988). *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler'in Fazîletleri*. Çev. R. Şeşen, Ankara: T.K.A.E. Yayınları.
- Erdoğan, A. (1986). Türk Millî Eğitim Sistemi İçerisinde Esnaf ve Sanatkarın Yeri ve Önemi. *Millî Eğitim*, Ankara: (68)
- Enver, M. (1982). Anadolu Ahilerinin Ahlakî-Töresel Değerleri ve Bunların Anlamı. *Milletlerarası Türk Folklor Dergisi*, Bursa: (4)
- Erken, V. (2003) *Bir Sivil Örgütlenme Modeli: Ahilik*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Ersan, M. (2010) *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Erzi, A. S. (1950). İbn-i Bibi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 5(2)
- Genç, N. (1991). Ahilik. *A.Ü.F.E.F.D.*, Eskişehir: 3(1)
- Genç, R. (1982). Eski Türk Ziyafetleri ve Diş Kirası Âdeti. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri (Gelenek, Görenek ve İnançlar)*, Ankara: IV.
- Genç, R. (2000). *Karahanlı Devleti Teşkilatı*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Genç, R. (1997). *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*. Ankara: T.K.A.E. Yayınları.
- Genç, R. (2009). *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*. Ankara: A.K.M. Yayınları.

- Gordlevski. (1998). *Anadolu Selçuklu Devleti*. Çev. A.Yaran, Ankara: Onur Yayınları.
- Göçer, Z. (2006). *Franz Taeschner'in Hayatı ve Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Göksu, S. (2000). *Sokrat ve Eflatun'dan Günümüze Ahilik*. İstanbul: Polat Kitapçılık.
- Gölpınarlı, A. (Tarihsiz). Fütüvvet-nâme-i Sultanî ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar. *İ.Ü.İ.F.M.*, XVII (1-4).
- Gölpınarlı, A. (1960). İslâm ve Türk Ülkelerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları. İstanbul: *İ.Ü.İ.F.M.*, XVII. No: 1 - 4.
- Gölpınarlı, A. (1997). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Günel, A. (1999). Ahilikten Günümüze Esnaf ve Sanatkârlar Açısından Standardizasyon ve Kalite. *Standard*, Ankara: 454.
- Günay, Ü.(1998). Bir Sosyal Kurum Olan Ahilik. *E.Ü.İ.F.D.*, Kayseri: (10)
- Gülensoy, T. (2005). Ahî mi Akı mı?. *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*. Kırşehir: I.
- Gülerman, A., Taştekil, S. (1993). *Ahi Teşkilatı'nın Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Güllü, S. (1997). *Ahi Birlikleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Günaltay, Ş. (1991) *İslâm Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Güngör, S. (1939). Eski Devirlerde İnsafsız Esnafı Nasıl Mücadele Ederlerdi? *Belediyeler Dergisi*, İstanbul: (49).
- Güzelbey, C. C. (1986). Bir Ahi Şeceresi. *XX. Kırşehir: Ahilik Bayramı Kongresi*.
- Hacıgökmen, M. A. (2013). Ahilerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma. *T.K.H.V.A.D.*, Ankara: (66).
- Hacıgökmen, M. A. (2011). *Ahiler Şehri Ankara (XIII ve IV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler)*. Konya: Kömen Yayınları.
- Hacıgökmen, M. A. (2001). *Ahi Sinan bin Ahi Mesu'üd Şecere – nâmesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. I-II.
- Hacıgökmen, M. A. (2012). Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüdîn İshak, *Bellekten*, . Ankara: LXXVI(276)
- Halil E. (1917). Ankara Ahilerine Aid İki Kitabe. *T.T.E.*, İstanbul: (41).

- Hazar, N. (1981). Türk Kooperatifçiliğinin Kaynaklarından Ahi Birlikleri (1270-1727). *Kooperatif Dünyası*, Ankara: (118).
- Heyd, W. (1975). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. Çev. E. Z. Karal, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Hinz W. (1989). İslam'da Ölçü Sistemleri. *T.A.D.* (5).
- Iitzkowitz, N. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmî Gelenek*. Çev. İ. Özel, İstanbul: Şule Yayınları.
- Ahilik ve Esnaf*. (1986). İ.E.S.D.B., İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- İnalcık, H. (1999). Ahilik, Toplum ve Devlet. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir.
- İnalcık H. (2002). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu. *Türkler*, Ankara: IX.
- İnan, A. (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- İvgin, H. (1982). Ahilikte Kalite ve Kalite Kontrolü. *Kooperatifçilik*, Ankara: (55).
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Harezşahlar Devleti Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Kamer-ul Hudâ. (2004). *Şihabeddîn Ömer Sühreverdî*. Çev. Tahir Uluç, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaplan H. (2012). Tarihsel Hayatı Görüşleri Bağlamında Ahi Evran'ın Yaz(ma)dığı Kitaplar ve Söyle(me)diği Sözler. Düzl. Kâzım Ceylan, *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, Kırşehir: II.
- Kartal, A. (2011). Kerâmât'ı Ahi Evran Mesnevisi Üzerine Notlar. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*. II.
- Kayaoğlu, İ. (Tarihsiz). Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat. *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara: XXIV.
- Kayaoğlu, İ. (1976). Fütüvvet ve Ahilik. *Türk Kültürü*, Ankara: (166).
- Kayaoğlu, İ. (1981). Halife en-Nasır'ın Fütüvvet Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu. Ankara: *A.Ü.İ.F.D.*, 25(221)
- Kayaoğlu, İ. (1985). *İslam Kurumları Tarihi*. Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. (1989). Mevlana'nın Çağdaş Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri, *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara: XXXI.
- Kayaoğlu, İ. (1977). *Selçuklu Devri Vakfiyelerinden Torumtay ve Râhatoğlu Vakfiyeleri*, Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kaymaz, N. (2011), *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizması'nın Rolü*. Ankara: T.T.K. Yayınları.

- Kaymaz, N. (1964). Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizması'nın Rolü. *T.A.D.*, Ankara: II (2 – 3)
- Kaymaz, N. (1967). Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizması'nın Rolü. *T.A.D.*, Ankara: III (4 – 5)
- Kaymaz, N. (2009). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev Ve Devri*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Kaymaz, N. (1999). *Pervâne Süleyman*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Keskin, Y. (1990). Ahilik Üzerine. *Mimar Sinan*, İstanbul: (77).
- Kazıcı, Z. (1978). Esnaf Teşkilatı (Ahilik). *Diyanet Dergisi*, Ankara: XVII (IV).
- Kılıç, E. (2009). Kırım Topraklarında Ahiliğin İzleri. *Mikâil Bayram'a Armağan*, Konya.
- Kılıç, M. E. (2006). *XIII - XIV. Yüzyıllarda Kırşehir ve Yöresinin Siyasî, Sosyal ve Kültürel Tarihi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kırpık, G. (2011). Sühreverdî'nin Dilinden Fütüvvet ve Ahilik. *Ahilik Uluslararası Sempozyumu*, Kayseri.
- Koca, S. (2006). Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini. *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir.
- Koca, S. (2001). *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*. Trabzon: K.T.Ü.M.
- Koca, S. (1997). *Dandanakan'dan Malazgirt'e*. Giresun: Yay. Y.
- Koca, S. (2011-2012). *Dinî İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinde İbret Verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması*. *Gazi Türkiyat*, Ankara: (11–38)
- Koca, S. (2011). *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Koca, S. (2005). *Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Koca, S. (1996). Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika. *Erdem*, Ankara: 8 (23).
- Koca, S. (2003a). *Türkiye Selçukluları Tarihi II*. Çorum: Karam Yayınları.
- Koca, S. (2003b). *Türk Kültürünün Temelleri II*. Ankara: Kültür Yayınları.
- Kocatürk, S. (1984). Fütüvvet ve Ahilik, XX. *Ahilik Bayramı Kongresi*. Kırşehir.
- Kurtoğlu, O. (2011). Ahi Şecernemelerine Göre Ahilik Âdâb ve Uygulamaları. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir.

- Konyalı İ. H. (1967). *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi (Ermenek ve Mut Abideleri)*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Köksal, M. F. (2012). Ahi Evran'ın Menkabevî Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: "Menâkıb-ı Ahi Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran, *T.K.H.V.A.D.*, Ankara: S. 62,
- Köksal, M. F. (2006). *Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir*. Kırşehir Valiliği Yayınları.
- Köksal, M. F. (2010). Ayin, Erkan ve Adap Benzerlikleri Açısından Ahilik–Bektaşılık Münasebeti. *T.K.H.V.A.D.*, Ankara: (55).
- Köprülü, M. F. (2000). *Anadolu'da İslâmiyet*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları I. *Bellekten*, Ankara: C. XXVII.
- Köprülü, M. F. (1927). *Ankara ve Ahiler*. S. 21, İstanbul: Hayat Mecmuası.
- Köprülü, M. F. (2005). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1978). *Âşık Paşa*. C.I, İstanbul: İ.A., (M.E.B.).
- Köprülü, M. F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları 1*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2004). *Edebiyat Araştırmaları 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1987a). *Hacı Bektaş Velî, C.V / I*, İstanbul: İ.A., (M.E.B.).
- Köprülü, M. F. (1987b) *Hârizmşahlar. İ.A. (M.E.B)*, İstanbul: V / I.
- Köprülü, M. F. (2005). *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: T.T.K., Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2003a). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2003b). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2005). *Türkiye Tarihi, Anadolu İstilâsına Kadar Türkler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köymen, M. A. (2001). *Alparslan ve Zamanı*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Köymen, M. A. (1991). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi V*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Köymen, M. A. (1997). Miriyokefalon Meydan Muharebesi. *Milli Kültür*, Ankara: I(9).
- Köymen, M. A. (1993). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı*. Ankara: K.B. Yayınları.

- Köymen, M. A. (1992). Türkiye Selçuklu Devletinde Ekonomik Hayat. *T.D.T.D.*, İstanbul: 65.
- Köymen, M. A. (1986). Türkiye Selçuklu Devleti'nin Ekonomik Politikası. *Bellekten*, Ankara: L (198)
- Kunter, H. B. (1942). Kitâbelerimiz. *V.D.*, Ankara: II.
- Lewis, B. (2009). *Tarihte Araplar*. Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Ağaç Kitapevi.
- Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçuklularında Meslekler*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Merçil, E. (1991). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Mukaddem, A. R. (2011). Farsça ve Arapça Kaynaklara Göre Ahi Evren Veli'nin Doğduğu Şehir Hoy. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu. Kırşehir: II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, II.
- Nejad, B. D. (1987). Selçuklular Devrinde Kültürel Durum. Çev. M. Öztürk, *Erdem (A.K.M.D.)*, Ankara: III (8).
- Ocak, A. Y. (2010). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2009). *Babailer İsyanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet Maddesi. *D.İ.A.*, İstanbul: 12.
- Ocak, A. Y. (2011). *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslâm'ın Ayak İzleri (Selçuklu Dönemi)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ocak, A. Y. (1999). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilik ve Edebalı: Problematik Açından Bir Sorgulama. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir.
- Ocak, A. Y. (1996). Türkiye'de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara.
- Ocak, A. Y. (2009). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, H. (2007). *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ongan, H. (1960). Ankara'nın Eski Çarşı Hayatı ve Esnaf Birlikleri İle İlgili Bazı Vesikalar. *Türk Yurdu*, Ankara: II(291).
- Oral Z. (1954). Ahi Ahmet Nahcivanî Vakfiyesi. *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara: (III-IV).
- Ögel, B. (2001). *Türk Kültürü'nün Gelişme Çağları*. İstanbul: K.B. Yayınları.
- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. C. I - IX, Ankara: K.B. Yayınları.

- Önder, M. (1987). Tarihimizde Ahilik Gelenekleri ve Esnaf Loncaları. *Karınca*, Ankara: (605).
- Öngül, A. (2007). *Selçuklular Tarihi (Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*. C. I, II, Manisa: Emek Matbaası.
- Özerkmen, N. (2004). Ahiliğin Tarihsel – Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları–Sosyolojik Bir Yaklaşım. *D.T.F.C.D.* Ankara: 44(2).
- Özgüdenli, O. G. (2006). *Türk–İran Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Öztürk, M. (2011). Fars Edebiyatında Fütüvvetnâmeler. *Kırşehir: I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, II.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C.II, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İ. (1981). *İbn Battuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Polat, S. (1997). *Moğol İstilâsına Kadar Türkiye Selçuklularında İçtimaî ve İktisadî Hayat*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Polat, S. *Osmanlı Öncesi Türkiye'nin İktisat Tarihine İlişkin Sorunlar*. S.D.Ü.F.E.F.S.B.D., Isparta: (21).
- Polat, S. (2004). *Selçuklu Göçlerinin Dünyası (Karacuk'tan Aziz George Koluna)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ruben, W. (1948). Kırşehir'de Dikkatimizi Çeken San'at Âbideleri. Çev. A. İtil, *Belleten*, XII,(45). Ankara.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Çev. M. Pektaş, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (Tarihsiz). Esnaf Cemiyetleri İçinde Usta–Kalfa Çekişmesi. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul: (17).
- Samsakçı, M. (2007). Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz-Ekmek Hakkı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul: XXXVI (36).
- Sarıkaya, M. S. (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvet-nâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Saylam A. İ. (2010). *Vakfiyelere Göre Anadolu Beyliklerinde Sosyal ve Kültürel Hayat*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Seyfeli, M. (2005). Ahi Evran-ı Velî İle İlgili Kırşehir'de Anlatılan Efsane ve Menkabeler. Düzl. Köksal M. F., Kırşehir: *I. Ahi Evran-ı Velî Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, II.
- Saykut, R. H. (1976). *Ahi Evran*. Ankara: San Matbaası.
- Saykut, R. H. (1978). *Esnaf Kimdir*. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- Saykut, R. H. (1980). *İnsanlık Bilimi Ahilik*. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- Saykut, R. H. (1971). *Orta Yol Ahilik*. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Söğüt'ten İstanbul'a (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar)*, (2000). Der. O. Özel, M. Öz, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sümer F. (1969). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara: I.
- Sümer F. (1960). Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi geldi? *Bellekten*, Ankara: (XXIV).
- Sümer F. (1985). Bey Bars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferine Dair Kadı Muhyiddîn İbn Abdü'z- Zahir'in Risâlesi'nin Tercümesi, *T.D.A.*, İstanbul: (37).
- Sümer, F. (1998). *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Sümer, F. (2006). *Eski Türklerde Şehircilik*, Ankara, T.T.K. Yayınları, 2006.
- Sümer, F. (1973). Mevlâna ve Oğullarının Türkmen Beyleri İle Olan Münasebeti. *Mevlâna'nın 700. Yıldönümü dolayısıyla Uluslararası Mevlâna Semineri*, Ankara.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar*. İstanbul: T.D.A.V. Yayınları.
- Sümer, F. (1999). *Türk Devletlerinde Şahıs Adları*. C. I – II, İstanbul: T.D.A.V., Yayınları.
- Sümer, F. (1985). Yabanlu Pazarı, (Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar). *T.D.A.*. İstanbul: (37).
- Şahin, F. (2012). *Vakıf Şehri Kırşehir*, Kırşehir: Kırşehir Belediyesi Kültür-Tarih Yayınları.
- Şahin İ. (1985). Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair. *T.A.D. (Ayrı Basım)*, İstanbul: (I).
- Şahin İ. (1999). Kırşehir Tarihi'nin Bazı Meselelerine Dair. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir.
- Şapolyo, E. B. (1967). *Kırşehir Büyükleri*. Ankara: San Matbaası.
- Şapolyo, E. B. (Tarihsiz). *Esnaf Kâhyaları ve Loca. Çınaraltı*, İstanbul: (65).
- Şapolyo, E. B. (2001). *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (2008) Selçuklular Devrinde Konya Ahileri. *T.İ.M.A.A.D.*, (5).

- (2006/1). *Fütüvvet-nâmelerin Kültürel Özellikleri*. Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi.
- Şeker, M. (2001). *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*. Ankara, K.B. Yayınları.
- Şeker, M. (2008). Selçuklular Devrinde Konya Ahileri. *T.İ.M.A.A.D.*, Konya: (5).
- Şemseddîn S. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şeşen, R. (2001). *İslâm Coğrafyacılara Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Taeschner, F. (2009). Geç ve Selçuklu Dönemi Sonrasına Ait Bir Kültür Merkezi Kırşehir, (Kırşehir Ein Altes Kulturzentrum Aus Spaet Und Nachseldschukischer Zeit) Çev. Z. Odabaşı, *Mikâil Bayram'a Armağan*, Konya.
- Taeschner, F. (1972). İslâm'da Fütüvvet Teşkilatı'nın Doğuşu Meselesi Tarihi Ana Çizgileri. Çev. S. Yüksel, *Bellekten*, Ankara: XXXVI (141 – 144).
- Taeschner, F. (1954). *İslâm Ortaçağında Futuvva*. Terc. F. Işıltan, *İ.Ü.İ.F.M.*, İstanbul: XV.
- Taeschner, F. (1956). Kırşehir'de Ahi Evran Zaviyesi'nin Mütevellisine Ait 1238 / 1822 – 23 Tarihli Bir Berat, Terc. Ş. Akkaya, *V.D.*, İstanbul: (3).
- Taeschner, F. (1964). Nâsır Lidinillâh. *İ.A.(M.E.B.)*, İstanbul: XI.
- Taeschner, F. (1964). Türk Ahiliği. *Çağrı*, Konya: (83).
- Taeschner, F. (1967). Türk Ahiliği ve Ahilik Müessesesinin Mevlevilikle Olan Münasebetine Dair. *Çağrı*, Konya: (113).
- Tabakoğlu, A. (1986). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1984). Sosyal ve İktisadî Yönleri İle Ahilik. *Kırşehir: XX. Ahilik Bayramı Kongresi*.
- Tan, N. (1979). Kooperatifçiliğin Kaynağı Olarak Ahilik. *Co-operation*, Ankara.
- Taneri, A. (1977). *Celâlü'd-dîn Harizmşah ve Zamanı*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Taneri, A. (1978). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*. Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları.
- Taneri, A. (1977). *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*. Konya: K.B. Yayınları.
- Tarım, C. H. (1960). *Kırşehir Ansiklopedisi (Tarih-Coğrafya-Etnografya ve Biyografya Sözlüğü)*. Kırşehir: Sevinç Matbaası.
- Tarım, C. H. (1947). *Kırşehir Tarihi*. Kırşehir: İl Basımevi.
- Tarım, C. H. (1938). *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Kırşehir: Kırşehir Vilayet Matbaası.

- Tarım, C. H. (1940). *Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lügati*. Kırşehir: V. Matbaası.
- Tarım, C. H. (1948). *Tarihte Kırşehî-Gülşehrî ve Babailer–Ahiler–Bektaşiler*. İstanbul: Yeniçağ Matbaası.
- Tatçı, M. (1955). *Ahilik Kültürü, Ahi Evrân-ı Velî'nin Hayatı ve Eserleri*. S.127, İstanbul: Milli Eğitim.
- Tatçı, M. (1988). Ahilik Tasavvuf Terbiyesinden İbaretir. *Karınca*, Ankara: (623).
- Tatçı, M. (1991). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Togan, Z. V. (1953-54). Reşîdeddîn'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisâdî, Medenî Hayatına Ait Kayıtlar. *İ.Ü.İ.F.M.*, İstanbul: XV.
- Togan, Z. V. (1985). *Tarihte Usûl*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tombuş, N. (1943). Ahiler II, Ahilik Nasıl Bir Teşekküldür. *Çorumlu*, Çorum: (39).
- Tombuş, N. (1943). Ahiler III, Ahiliğin Menşei. *Çorumlu*, Çorum: (40).
- Tombuş, N. (1943). Ahiler IV, Terimler Törenler. *Çorumlu*, Çorum: (42).
- Torun, A. (1999). Tarihî Bir Kaynak Olarak Fütüvvet–nâmelerde Bektaşilikle İlgili Kayıtlar. I. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Velî Sempozyumu Bildirileri (20 – 22 Ekim 1998)*. Ankara.
- Torun, A. (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nâmeler*. Ankara: K.B. Yayınları.
- Turan, F. A. (2004). Ankara ile Bütünleşen Bir Mana Önderi, Hacı Bayram – ı Velî. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turan, O. (1948). Celâleddîn Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Bellekten*, Ankara: XII(45).
- Turan, O. (1993-II). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (2010). *Makaleler*. Haz. A. Çetin, B. Koç, Ankara: Kurtuba.
- Turan, O. (1946). Selçuk Kervansarayları. *Bellekten*, Ankara: (39)
- Turan, O. (1960). Selçuklu Türkiyesi ve Dünya Ticareti. *Türk Yurdu*, Ankara: (280).
- Turan, O. (1997). *Selçuklular Târihi ve Türk İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1993-I). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1998). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular ve İslâmiyet*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Turan, R. (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Türk Kültürü ve Ahilik (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, (1985). İstanbul: A.A.K.V. Yayınları.
- Turgal, H. F. (1936). *Ahılar Mı, Ahiler Mi?. Ülkü Mecmuası*, Ankara: 6(36).
- Türkdoğan, O. (1991). *Ahiliğin Sosyal Felsefesi*. T.D.T.D., Ankara: (60).
- Uslu, M. (1982). Ahî Birlikleri ve Loncalar. *Millî Eğitim ve Kültür*, Ankara: (14).
- Uslu, M. (1988). *Ahî Kelimesi Hakkında*. S.18, İstanbul: T.D.T.D.
- Uslu, M. (1988). Anadolu Ahîler'inden İlk Defa Bahseden İbni Batuta Seyahatnâmesi'nde Ahîler. İstanbul: *T.D.T.D.*, (21).
- Uslu, M. (1992). Kültürel Açıdan Ahiliğin Sosyal Dinamikleri. *T.D.T.D.*, İstanbul: (71).
- Uçma, İ. (2011). *Bir Sosyal ve Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Uzun, H. (1993). Selçuklu Dönemi, Ahiliği, Anadolu Ahiliği ve Ortaya Çıkışını Hazırlayan Etkenler. *Karınca*, Ankara: (677).
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Anadolu Beylikleri*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1994). *Osmanlı Tarihi*. C. I, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Ülgen, A. (1991). Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi. *Türk Edebiyatı Dergisi*, İstanbul: (218).
- Ülgener, S. F. (2006). *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1950). 14. Asırdan Beri Esnaf Ahlakı ve Şikâyeti Mucip Bazı Halleri. *İ.Ü.İ.F.M.*, İstanbul: 11 (1 - 4).
- Ülken, H. Z. (1970). Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürün İzleri. *Strasbourg Üniversitesi Türkoloji Kongresi Tebliğleri*, Strasbourg.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1971). Ahi Kelimesi İle Ahi Evran Hakkında. *Hisar*. Ankara: 95.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1929). Muğla'da Dabağ Esnaf Teşkilatı. *Halk Bilgisi Haberleri*, (1).
- Validi, A. Z. (1931). Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti. *T.H.İ.T.M.*, İstanbul: I.
- Witteck, P. (1999). *Menteşe Beyliği*. Çev. O. Ş. Gökyay, Ankara: T.T.K. Yayınları.

- Yasa, A. A. (1996). Anadolu Selçukluları Dönemi Hoşgörü Ortamında Müslim – Gayr-ı Müslim İlişkileri. *Erdem*, Ankara: VIII (23).
- Yazgan, T. (1992). İktisadî ve Sosyal Açından Ahilik Müessesesi. *T.D.T.D.*, İstanbul: 6, (63).
- Yediyıldız, B. (1986). *Vakıf Maddesi. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: XIII.
- Yıldırım, S. (2004). *Bazı Ahi Şecere-nâmelerinin Muhtevaları ve Tarihî Değerleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yıldız, H. (2012). Hacı Bektaş-ı Velî ile Ahi Evran İlişkisi. Ankara: *T.K.H.V.A.D.*, (61).
- Yılmaz, K. (2006). *Burgâzî Fütüvvetnâme Dil İncelemesi–Metin–Sözlük*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yinanç, M. H. (2006). *Türkiye Tarihi I (Selçukluları Devri)*. Haz. R. Yinanç, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Yinanç, M. H (1944). *Türkiye Tarihi, Selçukluları Devri I (Anadolu'nun Fethi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yücel, Y. (1991). *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*. Ankara: T.T.K. Yayınları, I, II.
- Yücel, Y. (1980). *Çoban-Oğulları, Candar-Oğulları Beylikleri*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Yüksel, H. (1999). *Ahi Vakıfları*. Uluslar Arası Kuruluşu'nun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi. Konya.
- Zanaat Terimleri Sözlüğü*. (1976). Ankara: T.D.K. Yayınları.
- Zeydan, C. (1976). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. Terc. Z. Megâmiz, İstanbul: Üçdal Neşriyat, III.
- I. Ahi Evran- ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, (2004)*. Düzl. M. F. Köksal, Kırşehir: G.Ü.A.K.A.M. Yayınları, I-II,
- II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, (2006)*. Düzl. M. F. Köksal). Kırşehir: A.E.Ü.A.K.A.M. Yayınları.
- I.Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*. (1996). Ankara: K.B. Yayınları.
- I.Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildirileri*. (2011). Kırşehir: SFN Tasarım-Baskı, I - II.
- II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. (1999). Kırşehir: K.B. Yayınları.

II. Uluslar arası Ahilik Sempozyumu. (2012). Düzl. K. Ceylan. Kırşehir: SFN
Tasarım-Baskı, I - II,

EK 1 RESİMLER VE FOTOĞRAFLAR

Ek.1.1 Ahi Evran'ın Temsili Resmi⁴²²

⁴²² A.E.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kırşehir.

Ek1.2 Ahi Sancağı⁴²³

⁴²³ Kırşehir Müzesi

Ek1.3 Ahi Evran'ın Doğduğu Şehir: Hoy

Ek1.4 Hoy Pazarı

Ek1.5 Evrin Dağı: Hoy⁴²⁴

Ek1.6 Ahi Evran Cami

⁴²⁴ Ek1.3, Ek1.4, Ek1.5., Mukaddem, 2011, a.g.m. s. 779-794.

Ek1.7 Ahi Evran'ın Türbe İçindeki Sandukası

Ek1.8 Türbe İçi Sandukalar

Ek1.9, Ek1.10, Ek1.11, Ek1.12, Ahi Evran Cami (1930'lar)

Ek1.13 Ahi Evran Cami (1930'lar)⁴²⁵

Ek1.14 Ahi Evran Cami (1959)

⁴²⁵ Ek1.9, Ek1.10, Ek1.11, Ek1.12, Ek1.13., M. Fatih KÖKSAL Özel Kütüphanesi.

Ek1.15 Ahi Evran Camii Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe ve Terc.

II. Mahmut'un Tuğrası

Ya Hazret-i Pir Ahi Evran-ı Veli Kaddes-Allahu Sırrahu'l Aziz sene 1235

Ek1.16 Ahi Evran Camii Türbe Girişi, Kitabesi ve Tercümesi

Onu Sekiz Yüz Seksen Altı yılında Murat Han oğlu Ulu Sultan Mehmet Han devrinde Süleyman Bey oğlu Alaüddeve inşa etti.⁴²⁶

⁴²⁶ Kunter, H. Baki; "Kitabelerimiz", *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara, 1942, s. 434.

Ek1.17 Ahi Evran Camii Türbe İçindeki Kitabe ve Tercümesi

854 yılı tarihinde Seydi Beyoğlu, Emirlerin medarı iftiharî Hasan Bey bu mübarek imareti, fütüvvetin yüzü suyu Ahi Evran'ın türbe-i muattarasını inşa etti.⁴²⁷

Ek1.18 Ahi Evran Cami İçi Görünümü

⁴²⁷ Kunter,1942, a.g.e. s. 434.

Ek1.19 Kırşehir Ahilik Haftası Kutlamaları Çerçevesinde Temsili Şed Kuşanma Töreni ⁴²⁸

Ek1.20 A.E.Ü., Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi

⁴²⁸ <http://www.kirsehir.gov.tr/yeni/Default.asp?p=s&ID=184>, Erişim Tarihi 11.05.2014.

Ek1.21 Cacabey Camii

Ek1.22, Ek1.23, Cacabey Cami (1930'lar)⁴²⁹

⁴²⁹ Ek1.22, Ek1.23, M. Fatih KÖKSAL Özel Kütüphanesi.

Ek1.24 Ahi Mansurođlu Yusuf Sinan Tekkesine Ait Teber, Kepçe, Gürz ve Őifa Tokmađı

Ek1.25 AŞure Kazanındaki Vakıf Kaydı

Ek1.26 Aşure Kazanındaki Vakıf Kaydı (Ayrıntı)

Ek1.27 Kepçe Üzerine Yazılmış Vakfiye⁴³⁰

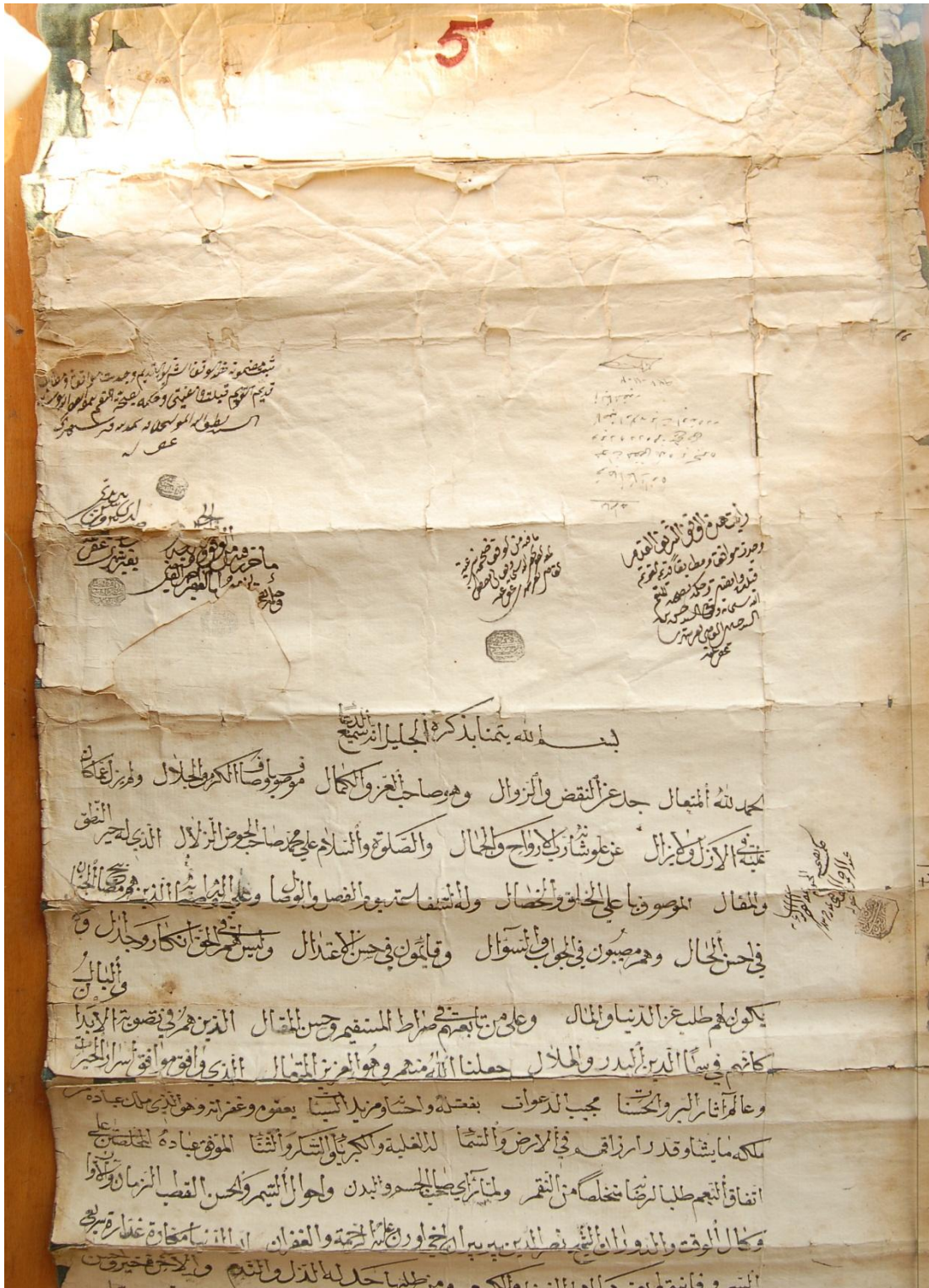

⁴³⁰ Ek1.24, Ek1.25, Ek1.26, Ek1.27, Bayar, M. (2011). Bir Aşure Kepçesine Yazılmış Ahi Yusuf Sinan Tekkesi Vakfiyenâmesi. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir s. 170. vd.

Ek2.2 Şecerename⁴³²

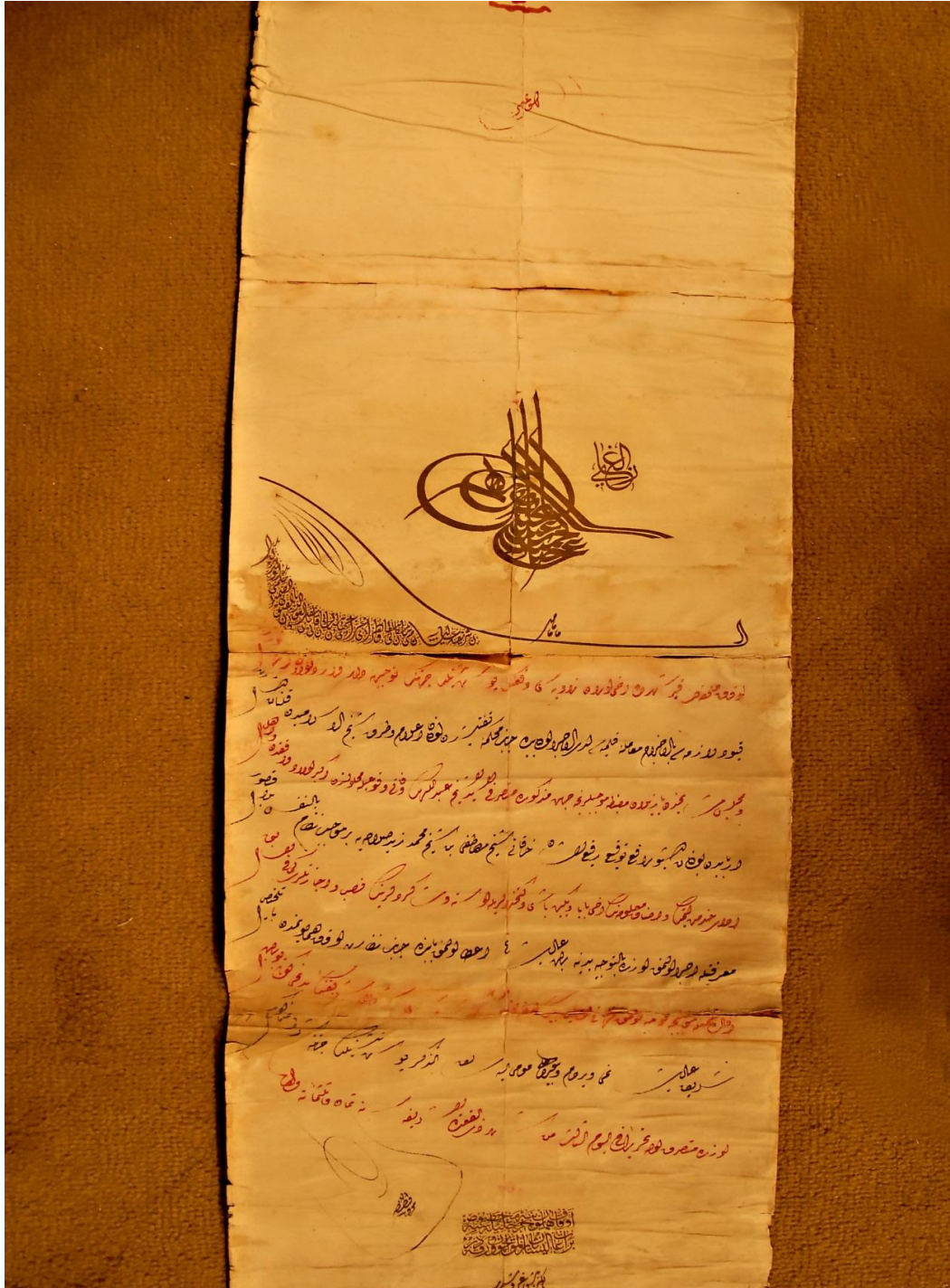
⁴³² Kırşehir Müzesi, a.g.b. s. 56.

Ek2.3 Ahi Evran Vakfına Ait Arapça Vakfiye⁴³³

433 Kırşehir Müzesi, a.g.b. s.174.

Ek2.4 3 Zilkade 1308 (10 Haziran 1891) Tarihli Post-Nişin Tayin
Beratı⁴³⁴

⁴³⁴ Kırşehir Müzesi, a.g.b. s. 148.

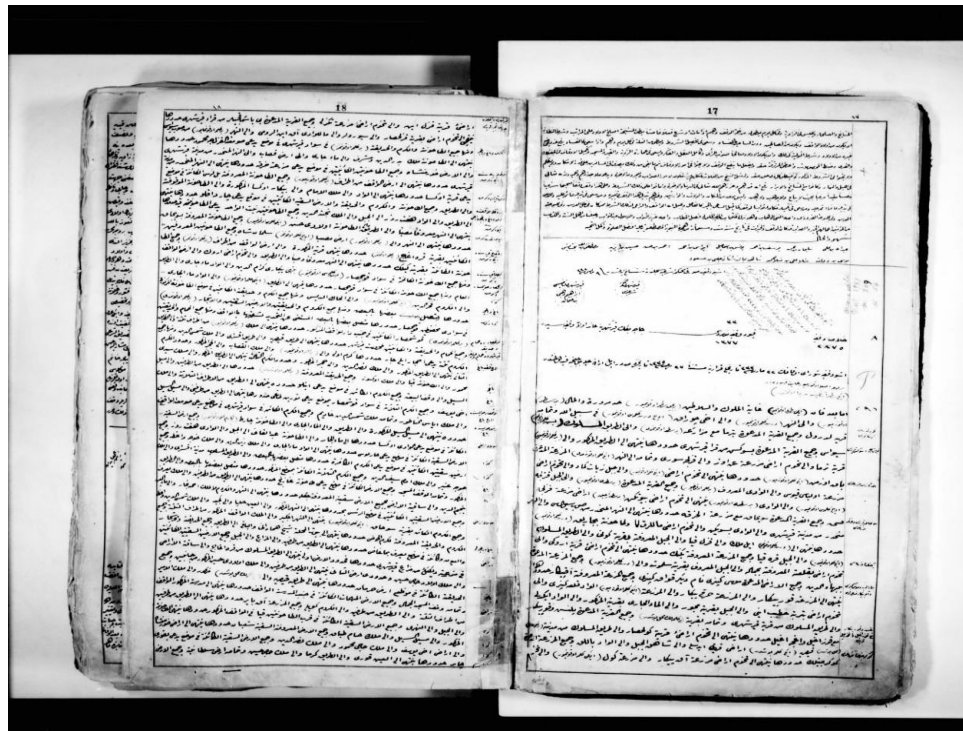
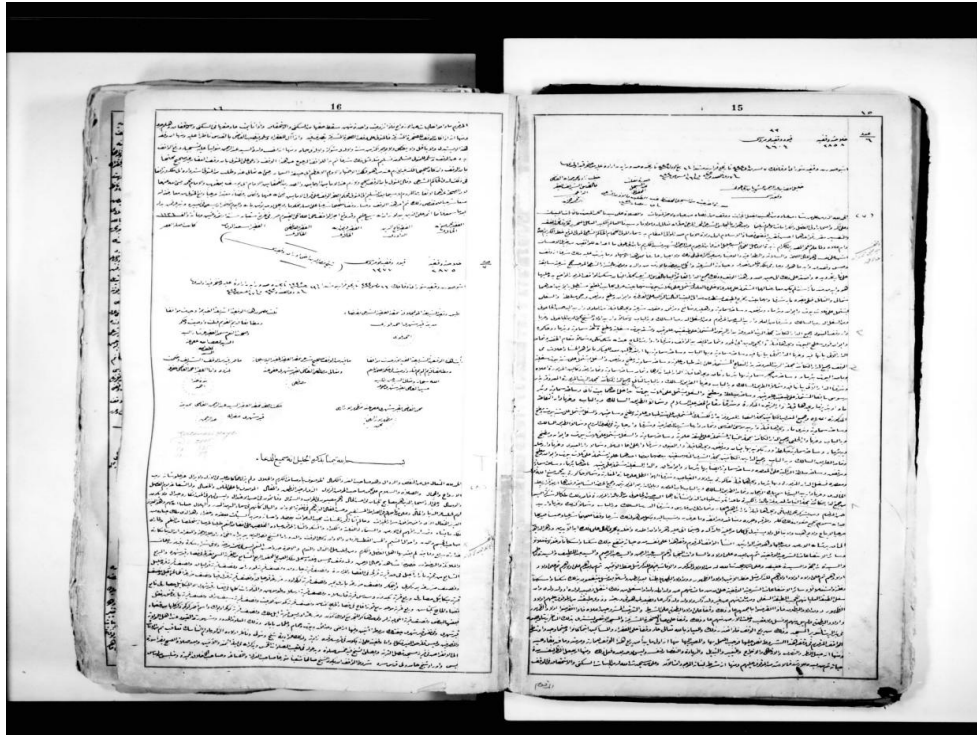
Ek2.5 Kırşehir Müzesinde Sergilenen Vakfiye ve Berat

Ek2.6 Kırşehir Müzesi'nde Sergilenen Şecerenâme ve Vakfiye

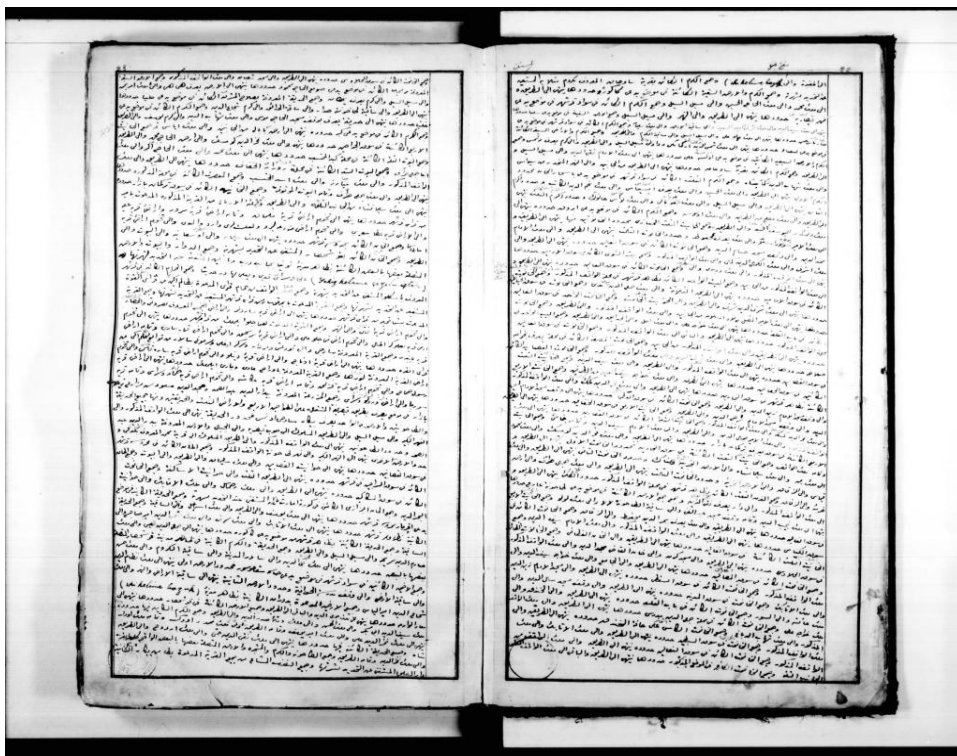
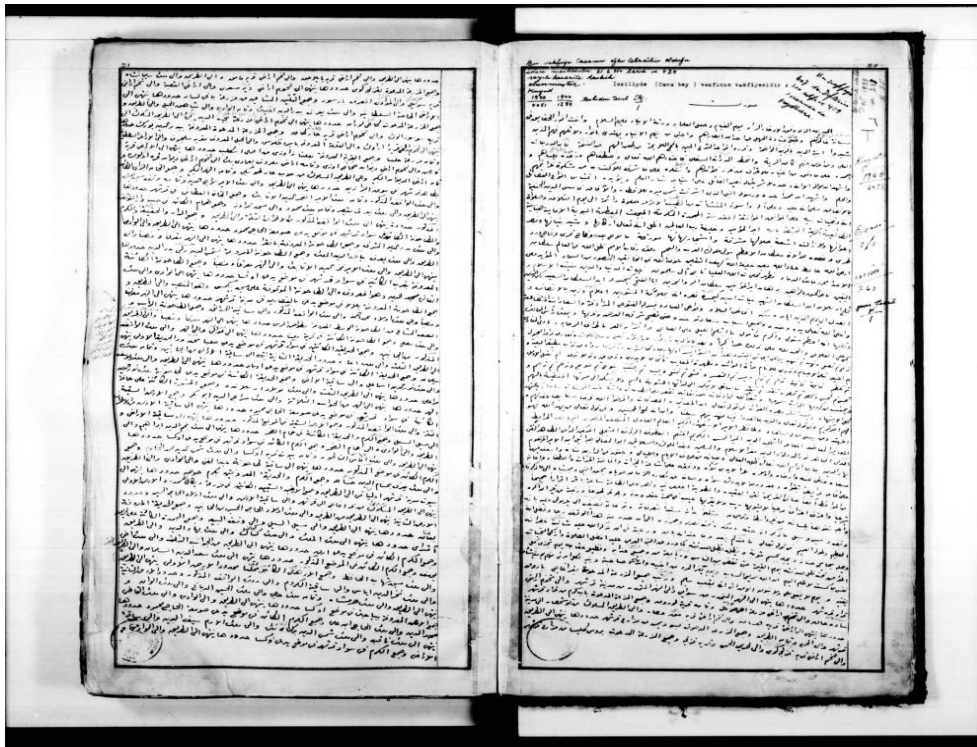

Ek2.7 V.G.M. Arşivi Ahi Evran Vakfına Ait Vakfiye Sureti⁴³⁵

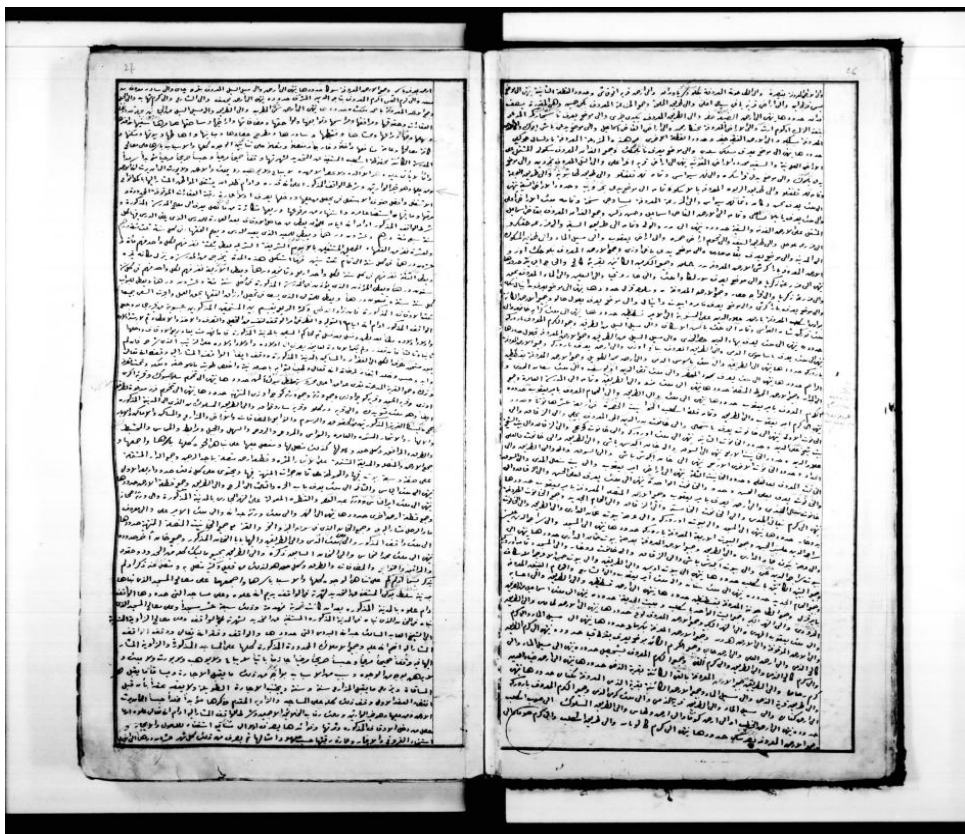
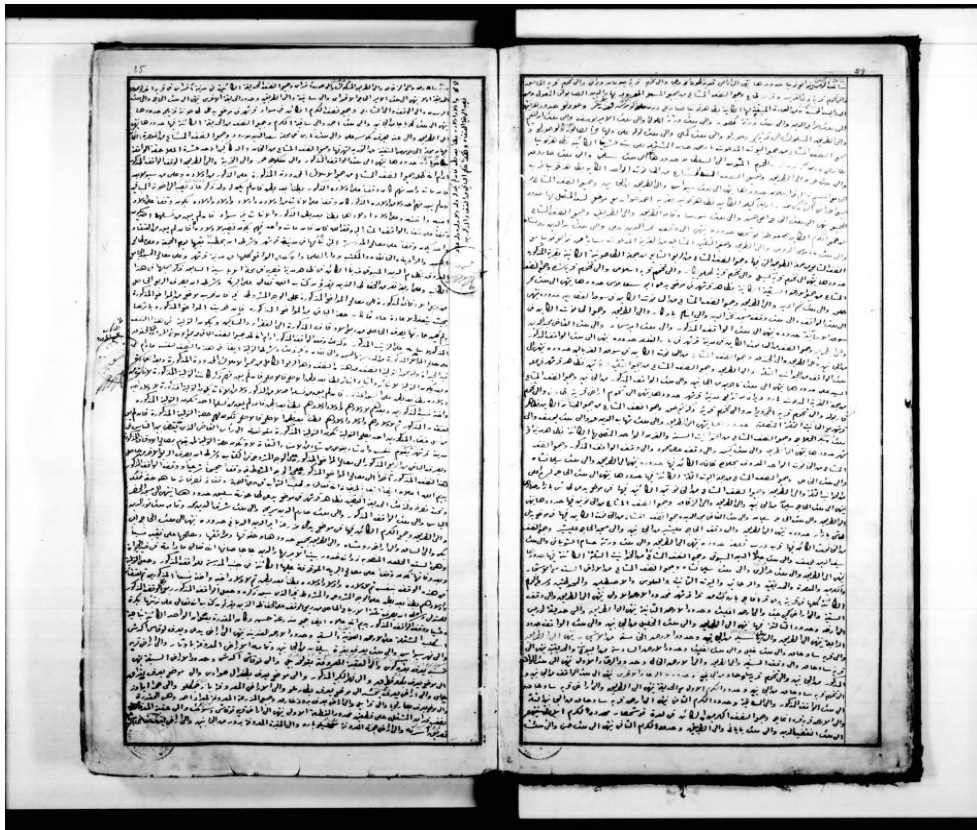

⁴³⁵ Ahi Evran Nasirüddin Vakfiyesi. (706 / 1307). V.G.M.A., Defter No:608-2; 16 / 8, Kırşehir.

Ek2.8 V.G.M. Arşivi Cacabey Vakfına Ait Vakfiye Sureti⁴³⁶

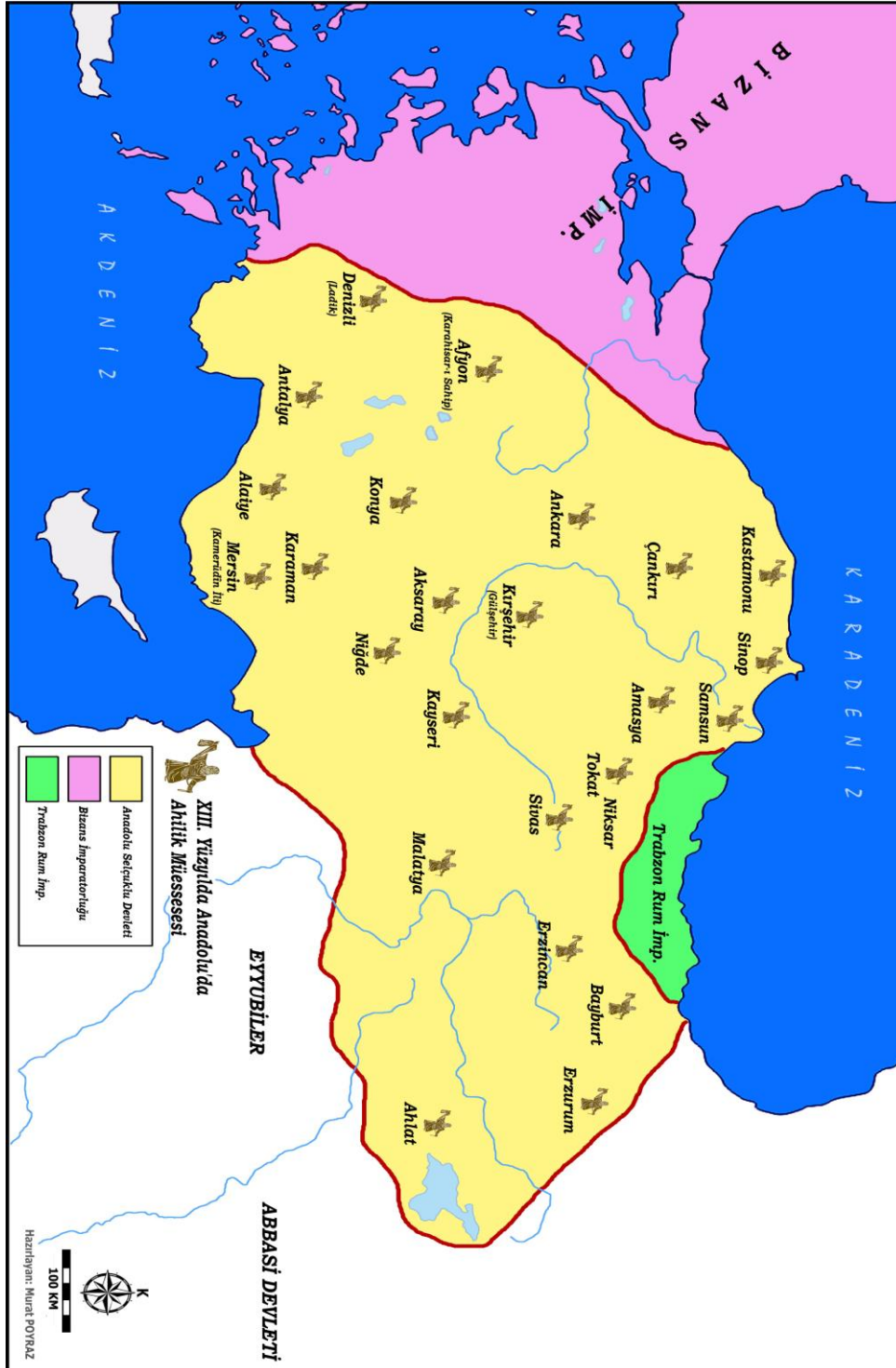

⁴³⁶ Ebul Meali Cebrail İbn Merhum Bahaüddin Caca Vakfiyesi. (670 / 1272). V.G.M.A., Defter No: 618- 2; 20 / 6, Kırşehir .

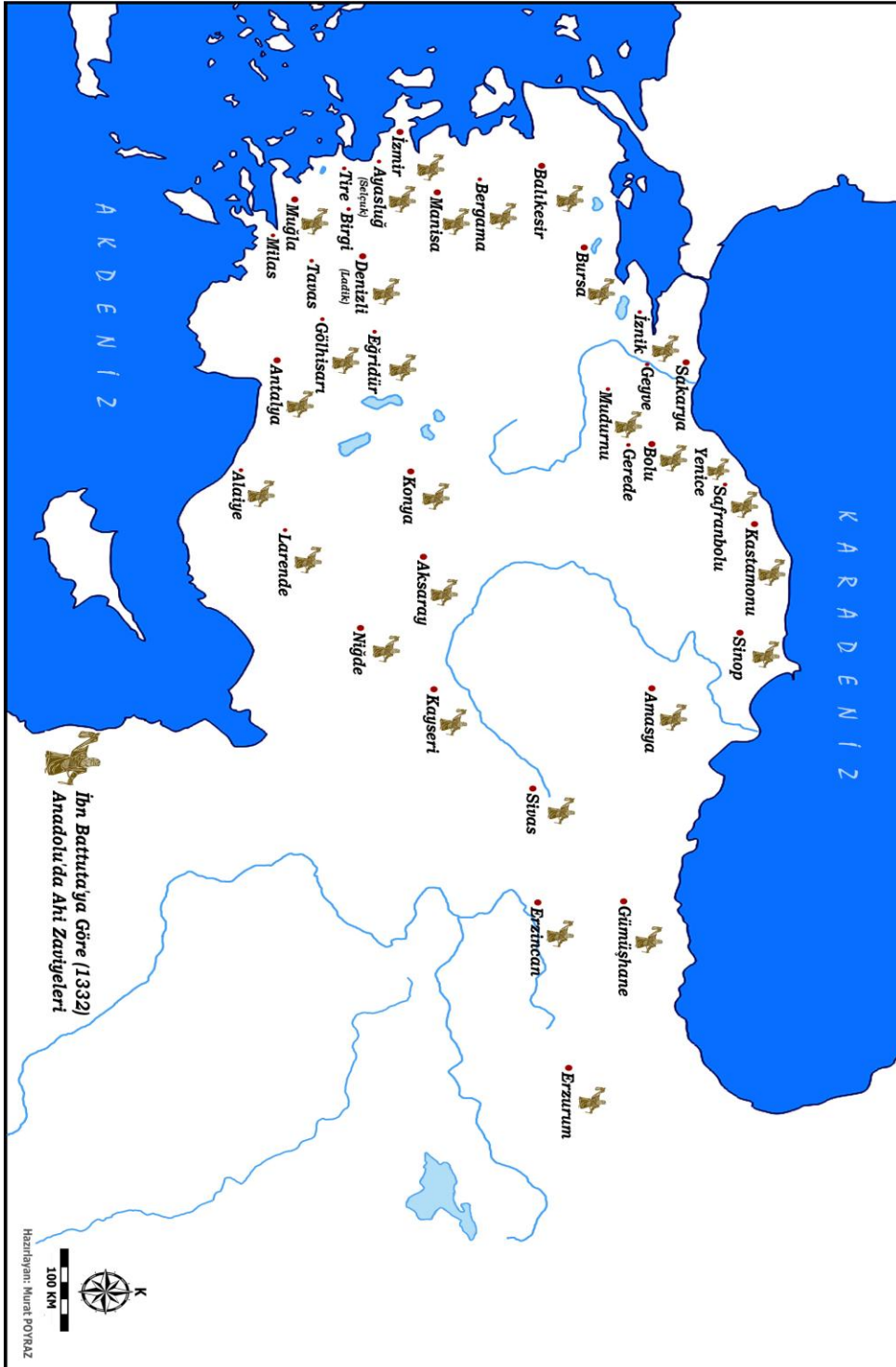

EK3 HARİTALAR

Ek3.1 XIII. Yüzyılda Anadolu'da Ahilik Müessesesi

Ek3.2 İbn Battuta'ya Göre(1332) Anadolu'da Ahi Zaviyeleri

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ÇELİK, Rifat İlhan
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 15.06.1979
Medeni hali : Bekar
Telefon : 543 571 03 57
e-mail : r_ilhan79 @ hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi / Ortaçağ Tarihi	2006
Lisans	Erciyes Üniv. (Yozgat) / Tarih	2002
Lise	Kozaklı Lisesi	1996

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014 (Devam ediyor)	Ahi Evran Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce, Farsça.

Hobiler

Futbol, Masa Tenisi, Kitap okuma.

GAZİ GELECEKTİR..